

О.В. ДЗЮБЛЮК, Ю.М. ГАЛЦЕЙСЬКА

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ БАНКАМИ
РЕСУРСНОЇ ПОЛІТИКИ**

МОНОГРАФІЯ

ТЕРНОПІЛЬ – 2012

УДК 336.71
ББК 65.9(4 Укр)262.10
Д 43

Автори:

О.В. Дзюблюк, Ю. М. Галіцейська

Рецензенти:

- А.П. Вожжов* – д.е.н., професор, завідуючий кафедрою фінансів і кредиту Севастопольського національного технічного університету
- Б.М. Андрушків* – д.е.н., професор, завідуючий кафедрою менеджменту підприємницької діяльності Тернопільського державного технічного університету ім. Івана Пулюя
- Б.Л. Луців* – д.е.н., професор, завідуючий кафедрою банківського менеджменту та обліку Тернопільського національного економічного університету

Дзюблюк О.В., Галіцейська Ю.М. Теоретичні та прикладні аспекти реалізації банками ресурсної політики: монографія / О.В. Дзюблюк, Ю.М. Галіцейська. - Тернопіль, Астон, 2012.

У монографії обґрунтовано теоретичні засади формування ресурсної політики банків та розроблено методичні основи її практичної реалізації в сучасних умовах ринкової трансформації. Визначено роль та зміст діяльності банків на фінансовому ринку. Досліджено структуру банківських ресурсів, визначено поняття ресурсної політики, обґрунтовано її цілі, елементи та особливості реалізації в умовах ринкових трансформацій в економіці.

Розглянуто практичні аспекти формування банківських ресурсів в Україні в процесі реалізації ресурсної політики. Проаналізовано структуру та механізм формування власного капіталу банків, залучених ресурсів та ресурсів сформованих на позичкових засадах.

Запропоновано концепцію формування і реалізації ресурсної політики банків як основу досягнення стратегічних цілей ресурсної політики. Обґрунтовано практичні рекомендації щодо мінімізації ризиків в процесі провадження ресурсної політики на сучасному етапі розвитку економіки. Сформульовано рекомендації щодо стратегії розширення спектру діяльності банків в процесі реалізації ресурсної політики.

Розраховано на фахівців економіки та фінансів, науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, студентів, аспірантів і практичних працівників банківських та фінансових установ.

УДК 336.71
ББК 65.9(4 Укр)262.10

Рекомендовано до видання Вченою радою ТНЕУ протокол № 2 від 28.11.2012р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕСУРСНОЇ ПОЛІТИКИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	8
1.1. Місце та роль банків у економіці як основних посередників на фінансовому ринку країни	8
1.2. Ресурси банків як основа їх діяльності й забезпечення фінансової стійкості	27
1.3. Поняття, цілі й елементи ресурсної політики банків та особливості її реалізації в умовах трансформаційних змін у економіці	52
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕСУРСНОЇ ПОЛІТИКИ	71
2.1. Власний капітал комерційного банку як основа його ресурсів: структура та механізм формування	71
2.2. Порядок формування залучених ресурсів банку	101
2.3. Позичкові засади формування банківських ресурсів	123
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ РЕСУРСНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКИХ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	142
3.1. Концептуальні основи забезпечення стабільності ресурсів банківських установ як головний напрям їх ресурсної політики	142
3.2. Мінімізація ризиків у процесі реалізації ресурсної політики комерційних банків на сучасному етапі розвитку економіки	168
3.3. Стратегія розширення спектру діяльності банків в процесі формування ресурсної політики	181
ВИСНОВКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ	221

ВСТУП

Запорукою повноцінного функціонування економіки країни є наявність ефективно діючої банківської системи, оскільки саме їй належить визначальна роль у стимулюванні економічного зростання. Ця роль обумовлюється виконанням особливої функції банків – функції провідних фінансових посередників, що забезпечують переміщення грошових ресурсів між різними економічними агентами задля забезпечення їхніх потреб у позичкових коштах, що є необхідною умовою розширеного відтворення. Це, в свою чергу, вимагає від банків нарощування обсягів, оптимізації структури та вдосконалення роботи з мобілізації банківських ресурсів.

Формування достатніх за обсягом та оптимальних за своїм складом банківських ресурсів складає основу діяльності будь-якої банківської установи, оскільки цей процес перебуває в тісному взаємозв'язку зі здійсненням активних операцій та створює передумови для отримання прибутку, підтримання достатньої ліквідності, формування позитивного іміджу та підвищення довіри з боку суб'єктів ринку.

В сучасних умовах, коли в Україні відчувається вплив світової фінансової кризи, надзвичайно важливим завданням щодо оптимізації банківської діяльності є забезпечення ефективного формування та використання ресурсів банків. Потреби економічного розвитку, подолання спаду виробництва та обмеженість фондового ринку обумовлюють підвищений попит на банківські кредити, при чому особливо гостро стоїть проблема формування довгострокових ресурсів, попит на які зростає виходячи із потреб у грошовому забезпеченні інвестиційної діяльності як необхідної умови розширеного відтворення. Важливою проблемою для банків стало зростання недовіри з боку домашніх господарств, що призвело до великого відпливу депозитних коштів на піку кризових явищ і негативно вплинуло на ліквідність банківських установ, а також суттєво підірвало можливості банківської системи до кредитування економіки та поставило під сумнів її стабільність. Все це вимагає від банків особливої уваги до проблем формування банківських

ресурсів, а саме до розробки і впровадження ресурсної політики, яка б враховувала особливості функціонування та інтереси конкретної банківської установи, банківської системи, економіки країни в цілому з одночасним узгодженням потреб і інтересів вкладників та акціонерів банку.

Необхідність оптимізації та вдосконалення процесу формування банківських ресурсів в умовах ринкових перетворень економіки зумовили появу значної кількості праць вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячених дослідженню особливостей власного капіталу, а також можливостей розширення обсягів запозичених і залучених ресурсів банків, що вказує на важливість даної проблеми в організації банківської діяльності та необхідності пошуку шляхів її розв'язку.

Вивченню питань формування банківських ресурсів багато уваги приділено у роботах таких зарубіжних економістів як: Н. Г. Антонов, І. Т. Балабанов, Ю. А. Бабичева, Дж. Е. Доллан, Є. Ф. Жуков, В.І.Колесников, Л.П.Кролівецька, Т.Кох, О.І.Лаврушин, Г. С. Панова, П. С. Роуз, Дж.Ф.Сінкі, А. Сміт, В. М. Усоскин, М. Фрідман, Дж. Р. Хікс, Й. Шумпетер, А. Шварц та ін.

Теоретичні та практичні аспекти формування ресурсів банків вивчалися також вітчизняними науковцями. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили українські вчені О. Д. Василик, З. М. Васильченко, О. В. Васюренко, О. Д. Вовчак, А. П. Вожжов, С. П. Вожжов, А. С. Гальчинський, О. Д. Заруба, Г. Т. Карчева, П. В. Матвієнко, А. М. Мороз, В. І. Міщенко, А. А. Пересада, Л. О. Примостка, О. І. Пилипченко, М. Ф. Пуховкіна, К. Є. Раєвський, М. І. Савлук.

Відзначаючи значимість проведених наукових досліджень слід вказати, що авторами цих робіт розглядаються окремі аспекти багатогранної проблеми, пов'язаної із вивченням сутності, передумов та особливостей механізму формування ресурсів банків, а також із регулюванням банківського капіталу. Однак досі не сформульовано єдиного загальноприйнятого тлумачення поняття «ресурсна політика банку» та не розроблено чіткого, цілісного механізму її формування і реалізації. Саме тому дана проблема потребує додаткового

дослідження, враховуючи стрімкий розвиток банківського бізнесу та новітні реалії української економіки в процесі реалізації ринкових перетворень.

Тому метою даної монографічної роботи є обґрунтування теоретичних засад організації банками роботи з формування оптимального складу ресурсів, всебічний аналіз порядку формування власного капіталу, залучених та запозичених ресурсів банку і розробка ресурсної політики, яка б забезпечувала нарощування та якісну структуру ресурсів банківських установ України. Для досягнення поставленої мети визначено ряд основних завдань:

- обґрунтувати економічну роль та зміст діяльності банків в умовах ринкової трансформації економіки;
- визначити сутність поняття «ресурсна база банку» та розмежувати її із поняттями «банківські ресурси», «банківській капітал», дослідити теоретичні основи її формування, як основи діяльності та забезпечення фінансової стійкості банківських установ;
- визначити сутність поняття «ресурсна база», дослідити теоретичні основи її формування, як основи діяльності та забезпечення фінансової стійкості банківських установ;
- розглянути економічні і фінансові передумови та механізм формування банківських ресурсів;
- з'ясувати сутність ресурсної політики банків, визначити її цілі та елементи;
- дослідити особливості формування окремих складових банківських ресурсів, а саме власного капіталу, залучених та позичених коштів;
- на концептуальному рівні сформулювати порядок дій банківських установ щодо реалізації ними ресурсної політики;
- визначити сутність банківських ризиків, що виникають при формуванні ресурсів банків, та з'ясувати оптимальні шляхи їх мінімізації;
- розглянути основні джерела розширення напрямів залучення додаткових коштів банківськими установами;
- сформулювати практичні рекомендації щодо розширення спектру

діяльності комерційних банків у процесі формування ресурсів.

Результатом вирішення комплексу поставлених у монографії завдань є розробка сукупності пропозицій і рекомендацій практичного характеру, стосовно реалізації банками ресурсної політики та зміцнення їхньої ресурсної бази, які включають наступні положення: 1) пропозиції щодо використання комплексної оцінки основних видів ризиків, які супроводжують діяльність банку при формуванні ресурсів, а саме депозитного ризику та ризику ліквідності, із зазначенням основних методів їх мінімізації; 2) рекомендації щодо проведення дослідження кола існуючих та потенційних клієнтів банку, аналіз джерел їх доходів і фінансові очікування з метою повного задоволення потреб у ефективному розміщенні грошових коштів; 3) рекомендації щодо розширення спектру банківських депозитних послуг; 4) пропозиції щодо створення багатофункціональної бази даних банку для управління інформацією про клієнтів; 5) визначення напрямів стимулювання клієнтів через систему маркетингових послуг, аукціони та інші форми заохочення щодо збільшення заощаджень на вигідних умовах; 6) рекомендації щодо удосконалення організаційної структури підрозділів банку з врахуванням запропонованих в монографії спеціалізованих груп фахівців, для розробки ресурсної політики враховуючи інтереси певного сегменту споживачів, на який орієнтується банківська установа і застосовування індивідуального підходу до кожного клієнта з урахуванням його потреб та можливостей.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕСУРСНОЇ ПОЛІТИКИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

1.1. Місце та роль банків у економіці як основних посередників на фінансовому ринку країни

Головним завданням ринкових перетворень економіки України є формування такого економічного середовища, в якому найоптимальніше будуть поєднані різні напрямки, форми і суб'єкти підприємницької діяльності. Взаємодія суб'єктів ринку передбачає перетворення природних, трудових та виробничих ресурсів на необхідні їм нематеріальні й матеріальні блага, що задовольняють їхні різноманітні потреби; при цьому важливим у функціонуванні економіки є її спроможність адекватно реагувати на зміни у таких відносинах. Тільки ринкова економіка здатна оптимізувати взаємини суб'єктів ринку та відповідати інтересам суспільства, отже, ринкові перетворення у вітчизняній економіці є пріоритетним напрямом її розвитку, що проявляється у приватизації та демонополізації господарства.

Особливості організації сучасної ринкової системи економічних відносин зумовлюють необхідність функціонування ряду посередницьких структур, що забезпечують нормальну життєдіяльність господарського механізму країни.

У сучасних умовах розвитку української економіки дуже велику роль відіграє банківська система. На неї покладено розв'язання надзвичайно важливих завдань, передусім це забезпечення економічного зростання в країні. Виконання цього завдання потребує нових підходів до розроблення та реалізації ресурсної політики, головним напрямком якої має стати створення передумов для залучення коштів суб'єктів ринку на банківські рахунки.

Як відомо, з найдавніших часів потреби суспільства змушували людей займатися посередницькою діяльністю, що охоплювала взаємні платежі, пов'язані з обігом монет різної ваги. До наших часів дійшли дані про банкірів, які приймали процентні вклади і надавали позики під забезпечення письмових

зобов'язань та під заставу різноманітних цінностей, а також виконували роль порадників і довірених осіб при укладанні угод у різноманітних ситуаціях.

Світова банківська система формувалась еволюційним шляхом упродовж кількох століть. Перші банки виникли у XVI – XVII ст. для здійснення безготівкових розрахунків, а перший акціонерний банк був відкритий у 1694 р. в Англії й отримав від уряду право на випуск банкнот.

Однак лише в XIX ст., з розвитком капіталізму, банки в сучасному їх розумінні набули справжнього піднесення. Вони справді стали інститутами, необхідними для створення вартості та її обігу, для накопичення капіталу, а також для його розподілу між секторами економіки й підприємствами.

Ринкові перетворення в економіці нині привертають посилену увагу до банківської системи, оскільки саме вона забезпечує рух грошових потоків у економіці, акумулює надлишкові грошові ресурси, що утворилися в одних секторах економіки, та скеровує в інші, де є потреба у додаткових коштах.

Банківська система – одна з найважливіших і невід'ємних структур ринкової економіки. Це – сукупність різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією банківських установ, що існують у межах спільної фінансової системи та єдиного грошово-кредитного механізму в певний проміжок часу. Розвиток банків, товарного виробництва й обігу історично відбувався паралельно і мав щільний взаємозв'язок. При цьому банки як посередники в перерозподілі грошових ресурсів істотно впливають на загальну ефективність виробництва, що може значно прискорити чи стримати економічний розвиток країни; відтак успішність ринкових перетворень в економіці залежить передусім від ефективного розвитку банківської системи, від того, наскільки ефективно спроможні діяти банки.

Ринкова трансформація економіки України зумовлює увагу дослідників до банківської системи, оскільки саме банківська система є найважливішою ланкою ринкової інфраструктури і забезпечує рух грошових потоків у економіці, тим самим створюючи базові передумови неперервності виробництва. Без ефективно функціонуючої банківської системи неможливе

ефективне функціонування економіки країни, оскільки економіка загалом та окремі господарюючі суб'єкти зокрема не можуть розвиватися без додатково залучених грошових коштів, а залучені й акумульовані через банківську систему грошові ресурси служать найважливішим джерелом поповнення фінансових ресурсів підприємств.

Поняття банківської системи може бути визначене через сукупність фінансових посередників, які постійно на професійній основі займаються банківською діяльністю і взаємопов'язані у самостійну економічну структуру.

В Україні побудована дворівнева банківська система, що складається з Національного банку України та інших банків, відносини між банками системи будуються у двох площинах – по вертикалі й по горизонталі, відповідно до положень Закону «Про банки і банківську діяльність» [93]. Перший рівень банківської системи займає Національний банк України, який виконує функції головного регулюючого органу системи, провадить грошово-кредитну політику, що займає провідне місце в регулюванні всієї економіки країни. Важливу роль у забезпеченні функціонування та розвитку банківської системи відіграють банки другого рівня. Згідно зі законодавством України вони сукупно виконують три функції:

- 1) залучення на рахунки грошових коштів фізичних і юридичних осіб;
- 2) розміщення залучених коштів від свого імені на власних умовах;
- 3) відкриття і ведення рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банки є основною складовою банківської системи держави і належать до особливої категорії ділових підприємств, котрі отримали назву фінансових посередників.

У ринкових умовах господарювання роль банків полягає в їх спроможності залучати тимчасово вільні грошові кошти для подальшого розміщення цих коштів та отримання прибутку. При цьому банки забезпечують задоволення потреб суб'єктів економіки в додаткових коштах. Необхідність функціонування ефективного механізму перерозподілу тимчасово вільних грошових коштів зумовлюється взаємодією суб'єктів ринку. Досягненню

оптимальної взаємодії між ними сприяє діяльність фінансових посередників, якими є банки.

Кількість фінансових посередників на ринку та різноманітність фінансових послуг, що вони надають, характеризує ступінь розвитку фінансового ринку. На розвиненому ринку діють багато фінансових посередників, які за невелику плату надають клієнтам широкий спектр фінансових послуг.

Фінансові посередники обслуговують практично весь рух грошових потоків у економіці та створюють базові передумови виробництва, а саме всіх стадій процесу суспільного відтворення – розподілу, обміну й споживання. Фінансовим посередникам належить головна роль у ринковій інфраструктурі, оскільки саме вони є необхідним елементом взаємодії у сфері грошових відносин між суб'єктами ринку і забезпечують відтворювальний процес на макро- та мікрорівнях. При цьому основна частина грошових ресурсів рухається через установи банків, що обумовлює їх головну роль у системі інститутів фінансового ринку.

Саме на фінансовому ринку відбувається перерозподіл коштів, при якому вони переміщуються від тих, хто має їх надлишок, до тих, хто потребує інвестицій. При цьому кошти спрямовуються, як правило, від тих, хто не може їх ефективно використати, до тих, хто використовує їх продуктивно. Це сприяє не тільки підвищенню продуктивності та ефективності економіки в цілому, а й поліпшенню економічного добробуту кожного в суспільстві [215, с.11].

Розвиток банківської справи історично невід'ємно пов'язаний із розвитком товарного виробництва, при цьому банки як посередники у перерозподілі вільних грошових коштів допомагають підвищити загальний рівень ефективності виробництва.

В Україні через слабкий розвиток фондового ринку саме банки є головними фінансовими посередниками, які спрямовують кошти, вивільнені в процесі господарської діяльності, від кредиторів до позичальників, надаючи їх у тимчасове користування тим суб'єктам економіки, котрі потребують

додаткових коштів. При цьому банки створюють нові вимоги та зобов'язання, що своєю чергою стають товаром на фінансовому ринку. Так, приймаючи внески клієнтів, комерційний банк створює нові зобов'язання – депозити, а видаючи позики – нові вимоги до позичальників. Процес створення нових зобов'язань та їх обмін на зобов'язання інших суб'єктів економіки становить сутність фінансового посередництва (рис. 1.1). Найголовніша функція фінансових посередників полягає у створенні оптимального співвідношення між власними активами й пасивами, з одного боку, і потреб своїх клієнтів – з іншого.

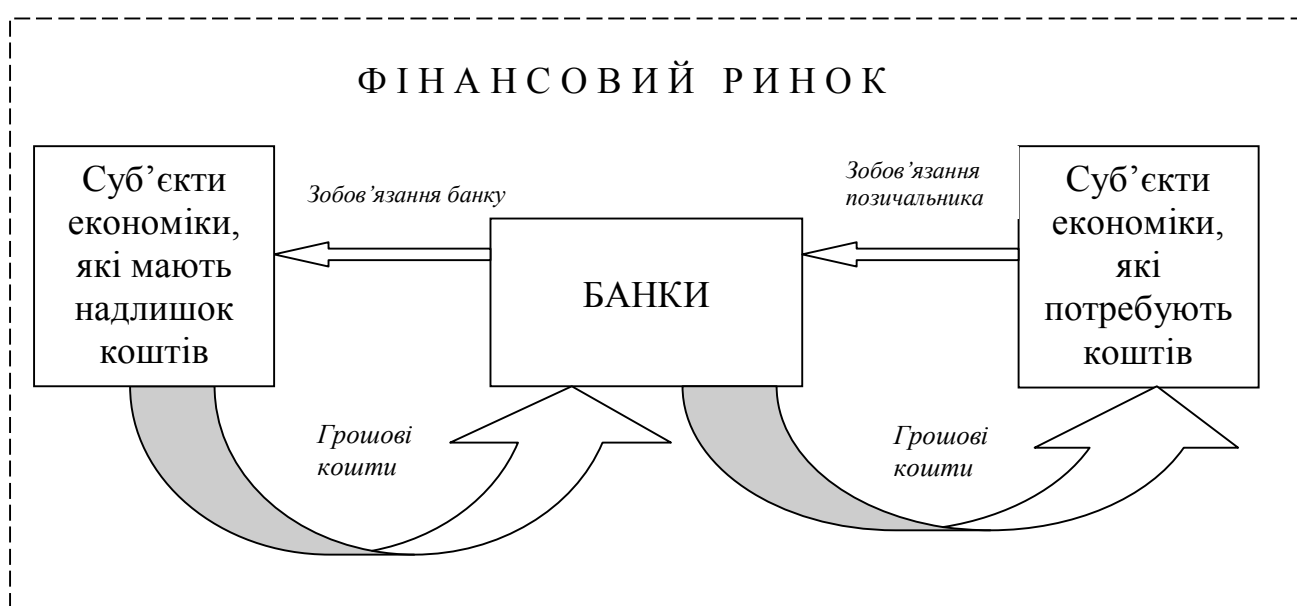

Рис. 1.1. Схема фінансового посередництва банків на фінансовому ринку*

*Джерело: складено авторами

В умовах сучасної економіки масштаби фінансового посередництва набувають значних розмірів. Про це свідчить кількість грошових потоків, наявних у господарстві. Своєю чергою, господарство розділене на ряд секторів: домашні господарства, ділові підприємства, державні установи, фінансово-кредитні інституції, зарубіжний сектор.

Господарство країн із ринковою економікою характеризується тим, що сектор домашніх господарств зазвичай є постачальником коштів для інших секторів, які відчують їх нестачу. Позичальниками коштів на фінансовому

ринку зазвичай є державний сектор і сектор ділових підприємств, який за умов нормальної економічної кон'юнктури має дефіцит коштів. У залежності від стану платіжного балансу країни за поточними операціями зарубіжний сектор може мати нестачу коштів і виступати їх позичальником або мати надлишок коштів і бажання ці кошти розмістити.

За умов ринкового господарювання загальноекономічна роль банків як основних фінансових посередників визначається їхніми можливостями залучати тимчасово вільні грошові кошти та ефективно розміщувати їх. Саме від спроможності банківської системи акумулювати необхідні ресурси, що забезпечили б потребу суб'єктів господарювання в додаткових грошових коштах, залежать можливість діяльності цих суб'єктів у всіх секторах економіки, а також перспектива подолання спаду української економіки, який відбувся внаслідок світової фінансової кризи та, подальший її розвиток.

На нашу думку, слід розглянути наступні позиції, що відображають роль банків у економіці:

По-перше, банки, як фінансові посередники займають частку фінансового ринку та перерозподіляють позичкові капітали.

По-друге, з огляду на функціональне призначення, банки беруть активну участь у формуванні грошової пропозиції та можуть суттєво впливати на економічне становище загалом.

По-третє, банки надають суб'єктам ринку широкий спектр послуг, що, своєю чергою, також впливає на економічні процеси в суспільстві.

Отже, на нашу думку, розглянуті позиції дають змогу зробити висновок про те, що банки в ринковій економіці є головними фінансовими посередниками, які покликані забезпечувати акумулювання та перерозподіл грошових коштів. Потреба в такому перерозподілі зумовлена необхідністю взаємодії суб'єктів ринку, які мають надлишки тимчасово вільних коштів, та суб'єктами ринку, котрі потребують додаткових коштів. Такий перерозподіл на практиці реалізують за допомогою фінансових посередників, якими є банки. Це зумовлює необхідність теоретичного дослідження загальних засад

функціонування банків та обґрунтування можливих шляхів проведення банками ресурсної політики. Для ефективної акумуляції тимчасово вільних грошових коштів суб'єктів ринку слід з'ясувати суть банків, як посередницьких структур, які забезпечують нормальну життєдіяльність господарського механізму країни. Для досягнення цієї мети, на наш погляд, необхідно детально зупинитися на розгляді поняття «банк».

У вітчизняній літературі нема єдиного визначення банку. Нерідко трапляються такі поняття, як установа, організація, інститут або фінансовий посередник. Найпоширенішим трактуванням суті комерційного банку є трактування Ю. І. Коробова, котрий розглядає банк як інститут кредитної системи, що не має права емісії банкнот [17, с. 68]. Таке трактування банку, на нашу думку, свідчить про відмінність комерційного банку від центрального, вказуючи на виняткове право останнього на емісію банкнот. Однак інші небанківські інститути кредитної системи також не мають права емісії банкнот, отже, зазначене трактування банку не дає ґрунтовного визначення суті комерційного банку. Іншим підходом до визначення суті банку є підхід, згідно з яким поняття банку трактують як установу чи підприємство, що виконує певні операції та надає певні послуги. В «Банківській енциклопедії» під редакцією А. М. Мороза банки розглянуті як «установи, що акумулюють грошові кошти і нагромадження, надають кредити і здійснюють грошові розрахунки, облік векселів, емісію грошей та цінних паперів, операції зі золотом, іноземною валютою та інші функції» [11, с. 21]. Аналогічне визначення запропонував львівський авторський колектив – А. Голуб, Л. Семенюк, Т. Смовженко – в навчальному посібнику «Гроші, кредит, банки» [68, с. 70]. Колектив авторів під керівництвом Л. А. Дробозіної схиляється до такої самої думки і вважає «комерційний банк – установою, що кредитує суб'єктів господарювання, приватних осіб і виконує розрахунково-касове обслуговування» [206, с. 49]. Поняття «кредитна установа» як синонім слова банк широко використовують німецькі вчені. Це можна простежити в роботах проф. Г. Асхауера [199, с. 7], проф. В. Заутера [102, с. 33]. Визначення банку як кредитної установи дано і у

великому тлумачному словнику С. І. Ожегова [166, с. 33]. Американський вчений Пітер С. Роуз називає банк фінансовим інститутом, який пропонує широкий спектр послуг, насамперед тих, що стосуються кредитів, заощаджень та платежів і виконує різноманітні фінансові функції щодо будь-якого підприємства в економіці [186, с. 3–5]. Схоже визначення дано і в російському навчальному посібнику Є. Ф. Жукова [88, с. 93].

Дещо іншої точки зору щодо визначення суті банку дотримується В.І. Колесников. Він вважає, що «банки – це кредитні організації, що мають виняткове право здійснювати у сукупності банківські операції: залучення грошових коштів у вклади фізичних та юридичних осіб, розміщення їх від свого імені і за свій рахунок на умовах поверненості, платності та строковості, ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб» [19, с. 17]. Всі ці підходи до визначення суті банку акцентують увагу на здійснюваних банком операціях, що є позитивним і, на нашу думку, дають уявлення про сфери діяльності банку, однак недоліком таких визначень є відсутність єдиного підходу до конкретного кола операцій. Це дає змогу віднести до банківських операцій фінансові послуги, які можуть здійснювати не тільки банки, а й інші небанківські кредитно-фінансові установи, а це ускладнює трактування суті банків.

Відсутність єдності поглядів на поняття, яке розглядається, зумовлена тим, що банк є складним системним утворенням із різноманітними характеристиками, кожна з яких, хоч і відображає окремі суттєві аспекти його діяльності, не може бути повною. Так, німецький економіст Вільгельм Лексіс визначив: «Банками називаємо всякого роду установи для здійснення банківських операцій, незалежно від того, чи виступають вони у формі приватних підприємств, товариств чи у якій-небудь іншій юридичній формі» [138, с. 32]. На його думку специфічною особливістю банківської справи є кредитне посередництво, тобто залучення кредиту, з одного боку, і надання кредиту, з іншого, з метою одержання прибутку [138, с. 34]. Інший німецький учений, Бруно Бухвальд, писав: «Під банком розуміють підприємство, яке

займається грошовими, кредитними і тому подібними операціями» [24, с. 6].

Таким чином, банки розглянуті як підприємства чи організації, що здійснюють певний набір операцій, котрі на думку авторів аналізу, слід вважати банківськими. При цьому до такого роду операцій автор відносить, насамперед, прийом вкладів і видачу кредитів. На це вказують і деякі сучасні дослідники, стверджуючи, що головною ознакою банківської діяльності необхідно вважати прийом депозитів і видачу кредитів як професійне заняття [187, с. 16]. Проте слід врахувати, що професійною діяльністю на ринку кредитних послуг займаються не лише банки, а й численні спеціалізовані кредитно-фінансові інститути.

Загалом підхід до визначення суті банку як установи, що здійснює певний набір операцій, залишається незмінним і в сучасних економічних дослідженнях. Так, Енциклопедія банківської справи визначає поняття «банк» як особливу грошово-кредитну установу, економічну інституцію, що діє на фінансовому ринку, акумулює тимчасово вільні грошові кошти і заощадження, надає кредити, здійснює грошові розрахунки, операції з векселями, іноземною валютою, золотом, коштовним камінням, випускає в обіг (емітує) гроші та цінні папери, надає різноманітні фінансово-економічні послуги, виконує інші функції [85, с. 45].

На думку одного з авторів монографії, банк варто визначити як «інститут ринкової економіки, що виконує три основні операції: приймає депозити, надає кредити та здійснює розрахунки. Усі інші операції – валютні, касові, інвестиційні, трастові, консультаційні, факторингові, з цінними паперами, з дорогоцінними металами і тому подібні – здійснюються банком, виходячи із потреб тієї клієнтури, яку він обслуговує, тобто відповідно до обраного напряму обслуговування того чи іншого сегменту ринку фінансових послуг, а також з урахуванням вимог чинного законодавства та нормативних актів регулюючих органів щодо визначення мінімальних обов'язкових сфер банківської діяльності» [75, с. 54].

Зарубіжні автори Дж. Долан та П. Роуз висловлюють думку про

неможливість дати чітке визначення банку, з якого випливало б, чим банк відрізняється від не банку [80, с. 70; 186, с. 366]. Зокрема, в роботі П. Роуза зазначено, що: «...багато фінансових інститутів, включаючи дилерів, які займаються цінними паперами, а також брокерські фірми і страхові компанії, намагаються у відношенні послуг, що вони їх надають, якомога більше наблизитись до банків. У свою чергу банки у боротьбі з небанківськими конкурентами пропонують брокерські послуги в операціях з нерухомістю і цінними паперами, послуги із страхування, вкладають кошти у взаємні фонди і т. п.» [186, с. 2]. Як видно з викладеного зарубіжні автори концентрують надмірну увагу на з'ясуванні спільних та відмінних рис між банками та небанківськими кредитно-фінансовими установами.

Із огляду на перелік операцій, які здійснюють банки, нині у вітчизняних і зарубіжних економічних дослідженнях нема єдиного підходу до питання про визначення суті банків та їх ролі й місця в економіці загалом і на фінансовому ринку зокрема. Відсутність однозначного розуміння поняття «банк» зумовлене значною різноманітністю як видів банків, так і операцій, що вони здійснюють у процесі фінансового обслуговування суб'єктів економічних відносин. Даються ознаки також відмінності в юридично закріплених переліках операцій, які можуть здійснювати банки у різних країнах, що пов'язано з особливостями історичного розвитку банківської системи у кожній із них. Банки виконують широкий спектр операцій, зокрема приймають вклади, здійснюють розрахункове обслуговування своїх клієнтів, видають кредити, надають консультації з різноманітних фінансових питань, виконують посередницькі операції, випускають цінні папери, управляють майном і багато інших. Однак виокремити суто банківські операції, тобто ті, що їх виконують тільки банки, є проблематичним. Важливо відзначити і світову тенденцію фінансової глобалізації, яка супроводжується значним розширенням традиційних сфер діяльності банків, що призводить до фактичного стирання раніше чітких меж між функціонуванням банківських і небанківських інститутів фінансового ринку. Серед великої різноманітності банківських операцій доцільно виділити

на нашу думку, основні, без яких банк не може називатися банком.

Нормами господарського законодавства України визначено, що підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади, або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особливих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, іншої господарської діяльності (ст. 62 ГК України) [69]. Разом із тим, банки визначено, як фінансові установи, функціями яких є залучення у вклади грошових коштів громадян і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян та юридичних осіб ч. 2 ст 334 цього ж кодексу [69].

На нашу думку, застосування стосовно банку одного з термінів – підприємство, організація чи установа – є радше конкретизуючим визначенням, адже банки вступають у правові відносини саме як юридичні особи, що наділені цивільною правочинністю і дієздатністю, можуть бути позивачем та відповідачем у суді (ст. 80 ЦК України) [211]. Наявність у юридичної особи статусу банку передбачає встановлення законодавством ряду обмежень в її діяльності порівняно з іншими суб'єктами. Так, банкам заборонено діяти у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет) і страхування (за винятком виконання функцій страхового посередника), випускати акції на пред'явника, інвестувати кошти в підприємства, статутом яких передбачена повна відповідальність його власників, та інше [211].

Доцільно зауважити, що є різні підходи до визначення поняття «банк» у романо-германській (континентальній) і англосаксонській системах права. Законодавства країн, що належать до першої системи, підтримують загальний підхід до визначення банківської установи, виводячи її дефініцію зі сукупності здійснюваних нею функцій. Так, Законом про банки 1984 р. у Франції всім підприємствам, що займаються банківською діяльністю, надано унікальний

статус. Для цього використано родові поняття кредитної установи. Такою ознакою наділені «юридичні особи, які професійно і постійно здійснюють банківські операції» [12, с. 354].

Своєю чергою, в країнах із англосаксонською системою права основний акцент зміщено з поняття «банк» на регулювання банківської діяльності, тобто правил, які застосовують у банківській практиці. Відповідно, актом про банківську діяльність від 1989 р. у Великобританії кредитну установу, визначено, як організацію, котра залучає депозити та інші зворотні внески населення і надає від свого імені кредити. Акт встановив стосовно кредитних організацій низку вимог: наявність власного капіталу не менше встановленого мінімуму, придатність директорів, ревізорів та менеджерів до виконання своїх функцій, ефективного здійснення своєї діяльності, підтримки власних активів та інших фінансових ресурсів на рівні, що відповідає характерові і обсягу здійснюваних операцій та їх меті, забезпечення інтересів вкладників, належну ліквідність, належне проведення бухгалтерського обліку [12, с. 357].

Згідно зі Законом України «Про банки і банківську діяльність» банком називають юридичну особу, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків. Таке визначення не дає, на нашу думку, вичерпного визначення банку та не вказує на його особливе місце серед інших кредитно-фінансових установ. Більш вдалим, з врахуванням специфічності, банківської діяльності є попередня редакція Закону України «Про банки і банківську діяльність» де зазначалося, що банком називають юридичну особу, яка має право здійснювати в сукупності наступні операції: залучення грошових коштів юридичних та фізичних осіб і розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах, на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [93]. При цьому установа, яка здійснює ці операції в сукупності, називається банком. Банки можуть здійснювати широкий спектр операцій, які, своєю чергою можна розмежувати на тільки банківські, тобто ті, які вони виконують на підставі дозволу НБУ, та інші операції. При цьому

важливим є те, що лише банки можуть здійснювати в сукупності: 1) депозитні операції, пов'язані зі залученням коштів фізичних та юридичних осіб на вклади на різні терміни; 2) кредитні операції, що полягають у передачі банком власних і залучених ресурсів клієнтам у тимчасове користування від свого імені, на визначений термін та за відповідну плату у вигляді процента; 3) розрахункові операції, що здійснюються за дорученням клієнтів та пов'язані зі здійсненням розрахунків у готівковій та безготівковій формі в процесі їхньої господарської діяльності, а також у зв'язку з їх фінансовими зобов'язаннями. Саме сукупність трьох зазначених операцій є визначальною рисою банку, оскільки окремі з них можуть здійснювати небанківські фінансові інститути фінансового ринку, однак жоден із них не виконує зазначені операції в сукупності. Це дає підстави стверджувати, що сукупність виконання всіх трьох базових операцій свідчить про діяльність саме банківської установи.

На нашу думку, банк є основою ринкових відносин загалом і банківської системи зокрема, оскільки саме банк забезпечує залучення та перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів від суб'єктів економічних відносин, які мають їх надлишок, – до суб'єктів, котрі потребують додаткових грошових ресурсів. У сучасних умовах вітчизняної економіки, коли необхідно подолати її спад, забезпечити стійкі темпи зростання, а суб'єкти господарювання найбільшою мірою потребують додаткових грошових ресурсів, поповнення яких неможливе без ефективного акумулювання банківською системою вільних фінансових ресурсів, роль банків зростає, і тому їх доцільно розглядати як фінансових посередників.

Із нашої точки зору, банк потрібно розглядати як фінансового посередника в економіці, який забезпечує акумулювання тимчасово вільних грошових коштів із подальшим їх перерозподілом і наданням суб'єктам ринку для виробничої діяльності й задоволення невиробничих потреб, підтримуючи тим самим неперервність розширеного відтворення та орієнтуючись на отримання прибутку. При цьому банк підпадає під дію економічних законів, а його робота орієнтована на досягнення певного економічного результату.

Суть банку найдоцільніше визначити через основні його функції в економіці. Проте стосовно загальної кількості функцій банку в економічній літературі не сформовано єдиних поглядів, а також відсутні єдині підходи до визначення змісту банківських функцій.

Колектив російських учених у підручнику «Деньги, кредит, банки» під редакцією О. І. Лаврушина виділив три функції банків: функцію акумуляції коштів; функцію регулювання грошового обороту; посередницьку функцію [73]. Однак, виділяючи функцію посередництва, автори зосередили увагу на посередництві в платежах, оскільки банки здійснюють платежі підприємств, організацій, населення і виступають як посередники, виконуючи такі платежі за дорученням клієнтів. Недоліком запропонованого підходу, є на нашу думку, те, що функція посередництва розглянута у вузькому розумінні, по суті, відображаючи тільки одну операцію банку. Щодо функції регулювання грошового обороту, то вона притаманна центральному банкові, як державному органу регулювання економіки.

Дещо схожої думки дотримувався С. В. Мочерний, вважаючи, що банки виконують наступні функції: випуск, купівля і продаж, зберігання, надання в кредит й обмін грошей та цінних паперів; контролювання руху грошових ресурсів, обігу грошей та цінних паперів і внаслідок цього значною мірою здійснення контролю над окремими галузями економіки, їх власністю; надання платіжно-розрахункових послуг підприємствам і населенню та ін. [161]. Такий підхід до визначення функцій банку здається нам дещо необґрунтованим, оскільки характеризує лише певні види діяльності банку, тобто розглядає його функціональне призначення на мікрорівні.

Функція банку, з нашої точки зору, це складніше, глибше явище, ніж операція. Вона має характеризувати банк як економічну структуру з макроекономічних позицій, вказувати на її місце в економічній системі та відображати вплив на все економічне середовище, в якому функціонує банк. Незалежно від того, які операції виконує банківська установа у даний момент чи буде виконувати у майбутньому, функція – це те, що притаманне кожному

банкові постійно. Ототожнення функцій із операціями означає, на нашу думку, що те визначення сутності банку зведеться до операційно-технічного прояву його діяльності.

Дещо інший підхід до визначення функцій банку в Є. Ф. Жукова. З його точки зору, слід виділити чотири функції, притаманні банкам: посередництво в кредиті; посередництво у платежах; мобілізація грошових доходів і заощаджень та перетворення їх у капітал; створення кредитних засобів обігу [88]. Подібним є підхід М. П. Денисенко. Виокремивши наступні функції банків, він вважає, що такі функції властиві розвиненим ринковим відносинам: акумуляція і мобілізація грошового капіталу; посередництво в кредиті; проведення розрахунків і платежів у господарстві; створення платіжних засобів; організація випуску та розміщення цінних паперів; консультаційне обслуговування клієнтів [72]. Ряд інших авторів до функцій банку відносить: мобілізацію вільних грошових коштів і перетворення їх у капітал. Суть зводиться до того, що вкладник отримує винагороду у вигляді відсотка або наданих банком послуг. Сконцентровані у вкладах заощадження перетворюються на позиковий капітал, що використовують банки для надання кредитів підприємствам. Користувачі позик вкладають кошти в розширення виробництва, купівлю нерухомості, чим забезпечується розвиток виробничих сил країни; кредитування підприємств, держави, населення; емісія кредитних грошей; забезпечення розрахунково-платіжного механізму; емісійно-засновницька функція. Виконують шляхом випуску та розміщення цінних паперів (акцій, облігацій) [19; 121; 186]. На нашу думку, функція посередництва в кредиті поєднує, з одного боку, акумуляцію тимчасово вільних коштів, а з іншого – розміщення цих коштів у вигляді позичок суб'єктам ринку. Що ж стосується організації випуску і розміщення цінних паперів, консультаційного обслуговування клієнтів, трастових, страхових та інших функцій, то вони відображають, радше, здійснення банками відповідних операцій.

Із нашої точки зору, функції банку мають характеризувати місце банку в економічній системі, його вплив на економічне середовище, в якому банк

функціонує, а найоптимальнішим підходом до визначення функцій банку має бути більш узагальнений підхід, згідно з яким банки в умовах ринкової економіки виконують такі основні функції:

– по-перше, це функція фінансового посередництва, яка поєднує акумуляцію грошових ресурсів, трансформаційну роботу банку та розподіл згаданих ресурсів. При цьому для ефективного виконання цієї функції банки мають насамперед, сформувати відповідну ресурсну базу, забезпечити її стабільність і безпеку для вкладників. Лише після цього залучені ресурси можна трансформувати за термінами, обсягами, простором та ризиками і проводити їх розподіл;

– по-друге, функція посередництва в платежах, економічний зміст якої полягає у виконанні банками операцій із прийняття грошових коштів від клієнтів, їх зберігання, виплата за дорученням клієнтів, зарахування коштів за переказами на відповідні банківські рахунки, здійснення безготівкових розрахунків, виконання розрахункових операцій із пластиковими картками, дорожніми чеками, оплата боргів та ін. Функція посередництва в платежах є необхідною в економіці країни та вигідною, оскільки перераховані операції дуже поширені в економіці ринкового типу, сприяють зменшенню витрат обігу та прискоренню розрахунків;

– по-третє, емісійна функція або функція випуску кредитних грошей, яка полягає в забезпеченні господарського обороту належною кількістю платіжних засобів. Банки можуть створювати додаткові платіжні засоби і спрямовувати їх в оборот, збільшуючи пропозицію грошей, або вилучати їх із обороту, зменшуючи пропозицію грошей. Цю функцію виконують як центральні банки, які емітують готівкові та депозитні гроші, так і комерційні банки, котрі емітують депозитні гроші через механізм кредитно-розрахункових операцій та грошово-кредитного мультиплікатора.

Значна кількість авторів називає банки фінансовими посередниками. На таке поняття можна натрапити в роботах В. М. Усоскіна [204, с.11], М.І. Савлука [187, с.14], П. Роуза [186] та інших авторів. При цьому зазначені

поняття застосовують як синоніми. Згадані автори вважають, що «фінансові посередники – це особливі фірми, які акумулюють кошти на грошовому ринку і передають їх іншим фірмам – споживачам на комерційних засадах».

Із огляду на предмет монографічного дослідження особливу увагу слід, на нашу думку, зосередити на функції фінансового посередництва, оскільки акумулювання ресурсів є сутнісним аспектом діяльності банку (рис. 1.2).

Із нашої точки зору, функцію фінансового посередництва можна розглядати, як складну функцію, котра поєднує в собі акумуляцію грошових коштів, вивільнених у процесі кругообороту капіталів підприємств та грошових доходів домашніх господарств, трансформаційну діяльність, пов'язану зі зміною (трансформацією) таких якісних характеристик грошових потоків, що проходять через банки, як рівень ризикованості, строковість, обсяги й просторове спрямування та розподіл і перерозподіл акумульованих коштів між суб'єктами ринку.

Рис. 1.2. Функція фінансового посередництва та її складові*

*Джерело: розроблено авторами

У процесі своєї діяльності банки виконують пасивні й активні операції, в результаті яких стають рушієм капіталів, акумулюючи грошові кошти в одних секторах економіки та перерозподіляючи їх в інші – туди, де виникає в них потреба. Через банківську систему відбувається переливання коштів як окремих суб'єктів ринку, так і економіки загалом. Саме ця банківська діяльність і є фінансовим посередництвом.

Акумулювання різних за термінами і сумами грошових ресурсів та перерозподіл їх між суб'єктами ринку відводить банкам надзвичайно важливу роль у відтворювальному процесі. Банки за допомогою функції фінансового посередництва забезпечують економіку країни необхідними для економічного зростання фінансовими ресурсами. Саме це, з нашої точки зору, дає змогу визначити сутність банківської діяльності через функцію фінансового посередництва.

У рамках функції фінансового посередництва, для найефективнішого її виконання, доцільно розглянути трансформаційну діяльність банків. Можна виділити такі її напрями:

- трансформація ризиків;
- трансформація термінів;
- трансформація обсягів;
- просторова трансформація.

Діяльність із трансформації ризиків полягає в тому, що, вживаючи відповідних заходів, банки можуть звести ці ризики для своїх вкладників й акціонерів до мінімуму. До таких заходів належать: диверсифікація активних операцій, створення резервів, диференціація процентних ставок залежно від ризикованості кредитів, страхування депозитів тощо.

Трансформація термінів означає, що, мобілізуючи значні обсяги короткострокових коштів і постійно поповнюючи їх, банки мають змогу частину цих коштів спрямовувати в довгострокові позички та інші довготермінові активи. Така трансформація дає вигоду не тільки банкам, які одержують вищий дохід, а й банківським клієнтам. Позичальники отримують

можливість профінансувати свої довготермінові проекти, а кредитори банків – одержати більший дохід за своїми вкладками в банках.

Трансформація обсягів капіталів відбувається тоді, коли завдяки мобілізації великих обсягів дрібних вкладів, банки мають змогу акумулювати великі маси ресурсів для реалізації значних за обсягами проектів. Завдяки банкам ці кошти використовують ефективніше з більшою віддачею.

Діяльність банків із метою просторової трансформації означає, що вони можуть акумулювати ресурси з багатьох регіонів і навіть з інших країн та спрямовувати на фінансування проектів одного регіону, однієї країни, одного об'єкта. Таким чином розсуваються географічні межі грошового ринку, він перетворюється у міжнародний і світовий, що полегшує балансування попиту та пропозиції на грошовому ринку в будь-якому місці світового ринку.

За допомогою функції фінансового посередництва банкам вдається узгодити інтереси власників вільних грошових коштів та позичальників. Одночасно банківська діяльність, як відомо, має давати прибуток і самому банку. За рахунок такого прибутку може відбуватися поповнення власних коштів банку та збільшення ресурсного потенціалу, що дає змогу розширити спектр банківської діяльності й забезпечити подальший розвиток.

У процесі функціонування банки проводять роботу, яка з одного боку спрямована на залучення нових клієнтів для збільшення обсягів надходжень грошових коштів, а з іншого – на визначення найефективніших шляхів розміщення цих коштів.

Таким чином, функція фінансового посередництва є основною, оскільки реалізуючи її, банки забезпечують свою ефективну життєдіяльність та сприяють кругообороту капіталів, водночас забезпечуючи задоволення свого прагнення максимізувати прибуток і задовольняючи інтереси своїх клієнтів через надання різноманітних банківських послуг. Окрім того, як свідчить досвід, циклічний розвиток банківської системи зумовлює розвиток економіки в цілому.

Отже, ефективне виконання банками функції фінансового посередництва

потребує передусім попередньої акумуляції коштів, тобто формування ресурсів, що банки реалізують через розроблення та проведення відповідної політики.

1.2. Ресурси банків як основа їх діяльності й забезпечення фінансової стійкості

Із урахуванням того, що особливою функцією, яку виконують банки, є функція фінансового посередництва, її успішне виконання значною мірою визначає спроможність банківської установи залучати вільні грошові кошти суб'єктів ринку.

Формування ресурсів – важлива економічна основа діяльності банківських установ, оскільки здійснення господарських операцій потребує наявності певної суми грошових коштів, тобто ресурсів. Від оптимально сформованих ресурсів комерційних банків залежать важливі показники діяльності кредитних установ – рентабельність та ліквідність.

Предмет нашого дослідження визначає необхідність і важливість наукового обґрунтування сутності термінів «ресурсна база банку», «ресурси банку», «банківські ресурси», «банківський капітал» (додаток А). На нашу думку, доцільно буде розпочати з визначення суті банківського капіталу, оскільки саме нагромадження власного капіталу є першим кроком у формуванні банківських ресурсів. В економічній літературі при трактуванні суті капіталу є багато розбіжностей, а відтак ускладнюється подальший розвиток теоретичних узагальнень, формування та використання банківського капіталу на практиці. Взаємини банків із клієнтами й органами нагляду та регулювання також залежать від правильного розуміння суті банківського капіталу.

Нині відомо безліч різноманітних поглядів науковців на сутність терміна «капітал», що своєю чергою впливає на трактування та розуміння такого поняття як «банківський капітал». Із огляду на це, вважаємо за необхідне розглянути деякі підходи до визначення загального поняття «капітал».

Досліджуючи походження слова «капітал», ми з'ясували, що цей термін

має корені у німецькій (Kapital – капітал) і латинській (Capitalis – головний) мовах та означає багатство у формі грошових ресурсів, нерухомості, цінних паперів і яке використовують для самопримноження. Ще за часів Давньої Греції Арістотель згадував мистецтво забезпечувати достаток [81, с.719]. Людина, яка добре володіє цим мистецтвом, поліпшує умови свого життя. Сучасного значення цей термін почав набувати в другій половині XVIII ст. завдяки працям французького науковця А. Тюрго, який зазначав, що «особа, яка отримує щорічно дохід більший, аніж їй потрібно витратити, може відкласти цей надлишок і нагромаджувати його; ці нагромадження цінностей становлять те, що називають капіталом» [203, с.158]. А. Сміт у своїй праці «Дослідження про природу та багатства народів» розглядав капітал як накопичений запас засобів виробництва, що використовується для господарських потреб і дає дохід [194, с.207]. Інший представник класичної політекономії Д. Рікардо зазначив, що «капітал – це та частина запасів виробництва, яка використовується для отримання прибутку» [185, с.130]. Подібні підходи до визначення суті капіталу розділяли й деякі інші економісти [145; 151, с. 148; 106 с. 248], котрі визначали капітал як початковий накопичений запас продуктів минулої праці, розглядали капітал як один із факторів виробництва та головною властивістю капіталу вважали спроможність давати дохід. Як бачимо, згідно з наведеними підходами капітал прирівнюють до ресурсів, запасів, факторів виробництва. Основні положення, що їх сформував представники класичної політекономії, взяли за основу всі наступні дослідники даної проблеми.

К. Маркс також всебічно проаналізував сутність капіталу, розкривши його суть на основі вчення про додаткову вартість. Цей учений розробив новий підхід до трактування капіталу як соціально-економічного явища та історичних особливих виробничих відносин щодо привласнення факторів і результатів виробництва [142]. Послідовники марксистської школи трактували капітал і як економічну категорію, і як специфічні суспільні відносини, намагаючись охарактеризувати суспільно-економічну сутність капіталу у взаємозв'язку з економічними взаєминами між суб'єктами в суспільстві та виявити джерела

самозростання вартості.

Розглянуті погляди на сутність капіталу різних дослідників поєднують матеріально-речовий зміст і суспільно-економічну форму капіталу і, на нашу думку, доповнюючи один одного, розкривають економічну сутність поняття «капітал».

Сучасні західні економісти запропонували підхід до визначення сутності капіталу, згідно з яким капітал слід розглядати як певне вкладення, що дає змогу отримати дохід, однак до нього слід обов'язково віднести й вкладення у робочу силу [208, с. 293; 223, с. 45; 219, с. 601–602].

Сучасні вітчизняні економісти також розглядають капітал із різних точок зору [163; 168; 67; 83]. Проаналізувавши погляди вітчизняних економістів на сутність капіталу, ми звернули увагу на те, що за основу вони беруть окреслені вище загальні підходи та розглядають капітал як економічну категорію, котра має свій матеріально-речовий зміст і суспільно-економічну форму. Вітчизняні вчені зосереджуються на тому, що капітал – це одна з форм багатства, яку використовують для нагромадження та для задоволення потреб суспільства.

Із нашої точки зору, найширше і повне визначення капіталу подав колектив авторів під керівництвом В. С. Стельмаха, який розглядає капітал з двох боків. По-перше, капітал розглянуто як суму грошей, коштів, сукупність ресурсів, що використовують у підприємстві; накопичені матеріальні ресурси та цінності. По-друге, капітал – це економічна категорія, що виражає історично обумовлені суспільно-виробничі відносини, а також як вартість, котра внаслідок використання найманої робочої сили приносить додаткову вартість і виступає як самозростаюча [85, с. 275].

Проаналізувавши окреслені підходи, можна зробити висновок про те, що «капітал» є складним і багатостороннім поняттям та проявляє себе безпосередньо у сфері економічної діяльності суб'єктів господарювання й економічних відносин між ними. Дефініцію «банківський капітал» можна сформулювати провівши узагальнення різних поглядів на економічну категорію «капітал» та наголосивши на основних його рисах.

Із нашої точки зору, капітал у загальному вигляді можна визначити як вартість, що приносить додаткову вартість, має різноманітні форми вираження (гроші, будинки, споруди, обладнання, земля тощо), є персоналізованою і виступає власністю конкретної особи. Формується капітал у результаті його нагромадження, що стає можливим за умов заощадливості його власника.

Як уже було зазначено, капітал у процесі обігу може виступати в різних формах: товарній, продуктивній, грошовій, крім цього, він функціонує в різних сферах і може служити торговим, промисловим та позичковим капіталом. Однією зі сфер обігу капіталу є банківська діяльність, в якій капітал виступає у вигляді банківського. Виникнення банківського капіталу було історично обґрунтовано появою кредитних установ та необхідністю фінансового посередництва. Зумовлено це тим, що банки обслуговують економічний оборот, здійснюють розрахункові й касові операції, зберігають заощадження населення, забезпечують необхідними ресурсами суб'єктів економіки. У банківських установах акумулюються значні грошові кошти, завдяки чому, активи банків у кілька разів перевищують активи великих підприємств промисловості, транспорту та інших галузей економіки. Все це свідчить про те, що банки є фінансово сильними структурами, які володіють великим економічним потенціалом. Банківському бізнесові притаманний системний характер, що робить його вразливим до банкрутства будь-якої банківської установи системи та спричиняє значні фінансові проблеми для інших банків. Стабільність діяльності кожного окремого банку створює передумови надійності банківської системи загалом і захищає банківську систему від руйнівного впливу криз. Діяльність фінансових посередників має на меті справедливий розподіл національного доходу і національного багатства між різними соціальними групами й економічними суб'єктами суспільства. Ефективна, надійна діяльність банків сприяє макроекономічній стабільності у країні, стійкості національної валюти, довірі населення до банківських установ. Особливості визначення та формування банківського капіталу підпадають під вплив усіх перерахованих факторів.

У сучасній економічній літературі нема однозначного тлумачення поняття «банківській капітал»; це поняття часто ототожнюють з іншими економічними категоріями, такими, як ресурси, запаси, фонди тощо.

Із нашої точки зору, поняття «банківський капітал», безперечно, тісно пов'язане з поняттям «капітал», а саме є похідним від нього та має поєднувати в собі основні риси цього поняття. В зарубіжній та українській економічній літературі, а також у практичній діяльності термін «банківський капітал» вживають досить часто, однак залежно від ситуації в це поняття вкладають різний зміст. Так, Енциклопедичний словник бізнесмена [84, с. 76-77] визначає банківський капітал як «сукупність грошових капіталів (власний і залучених коштів), якими оперують банки... вони приносять власнику банківський прибуток». Деякі російські економісти розглядають банківський капітал як відокремлену грошову форму промислового капіталу, підпорядковану в своєму русі кругообігу промислового капіталу [160, с. 15]. Згадані точки зору схожі у тому, що банківський капітал пов'язаний тільки з грошовим капіталом, однак, на нашу думку, таке визначення не розкриває сповна поняття банківського капіталу, оскільки капітал взагалі, й банківський капітал зокрема може існувати й у матеріально-речовій формі.

Деяки вчені-економісти, банківський капітал вважають сукупністю всіх ресурсів, що залучив банк адже він вкладає їх тільки для забезпечення прибутку. М. Д. Алексеєнко розглядає банківський капітал як "грошові кошти та виражену в грошовій формі частку матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків та використовуються ними для здійснення операцій із розміщення коштів і надання послуг з метою одержання прибутку [3, с. 31]. Розглядають банківський капітал як суму певних ресурсів й інші автори, зокрема О.В. Васюренко, О. А. Кириченко, О. І. Лаврушин, А. М. Мороз. Вони ототожнюють поняття «банківській капітал» із поняттям «банківські ресурси». Так, наприклад, колектив авторів «Енциклопедії банківської справи України» зазначив, що «банківський капітал – це сукупність різних видів грошових

капіталів, коштів, які використовує банк у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, здійснення різноманітних операцій та одержання прибутку. Складається з власного капіталу банку та залучених коштів» [85, с. 65]. Згадана група вчених-економістів розглядає банківський капітал як сукупність усіх залучених банком ресурсів, що він використовує для виконання активних та інших операцій незалежно від права власності на них. У даному випадку можна говорити про те, що капітал банку розглядають у широкому розумінні.

Поширеною є думка, висловлена в інших літературних джерелах, автори яких поняття «банківський капітал» тлумачать як власні кошти (капітал) банку. Таку точку зору поділяють А. П. Вожжов, І. С. Гуцал, Ж. М. Довгань, В. В. Кисельов, Ф. Мишкін, П. Роуз та інші. Зокрема П. Роуз під банківським капіталом розуміє кошти, що внесені до банку його власниками і складаються з акціонерного капіталу, резервів та нерозподіленого прибутку [186, с. 256]. В. В. Кисельов зазначив, що «капітал банку – це засоби, які внесені власниками банку і складаються зі статутного, резервного та інших фондів, а також нерозподіленого прибутку» [115, с. 77]. Дотримується такої точки зору Ж. М. Довгань, котра зазначила, що «капітал – це сукупність внесених власниками, учасниками власних коштів, які зростають у результаті ефективної діяльності в процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових внесків учасників» [78, с.18]. Аналогічне визначення банківського капіталу пропонує Ф. Мишкін: «Капітал банків – чисті активи банку, які дорівнюють різниці між сумою активів і пасивів» [152, с. 258]. В нормативних документах Національного банку України банківський капітал розглянуто як сукупність лише власних коштів, що їх внесли засновники й учасники, у підсумку ці кошти належать безпосередньо банку на правах власності й асоціюються з поняттям його власності. На нашу думку, заслуговує уваги твердження професора А. М. Мороза, який вважає, що банківський капітал є власним капіталом банку, котрий складається зі статутного, резервного та інших фондів, призначення яких полягає у забезпеченні фінансової сталості, комерційної і

господарської його діяльності, а також нерозподілених прибутків поточного й минулого років [15, с. 41]. Регулюючі органи нашої держави під капіталом банку розуміють різницю між загальними сумами активів і зобов'язань банку, тобто власні кошти банку. Таке визначення капіталу відповідає рекомендаціям Базельського комітету щодо банківського регулювання. Варто зазначити, що в Законі України «Про банки і банківську діяльність» капітал банку потрактовано як залишкову вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань [93]. Проаналізувавши наведені погляди на тлумачення поняття «банківський капітал», можемо зазначити, що тут він розглянутий у вузькому розумінні, однак не суперечить основним рисам поняття «капітал» і вказує на те, що банківський капітал безпосередньо належить банку на правах власності, й він може бути використаний на покриття збитків без шкоди для інтересів його клієнтів. Класифікацію видів власного капіталу наведено в додатку Б.

Відповідно до проаналізованих визначень «банківського капіталу» його можна розглядати як у широкому, так й у вузькому контексті. Тракткування капіталу в широкому розумінні охоплює усі кошти, якими розпоряджається банк, а у вузькому – тільки ті кошти, що належать банку на правах власності й можуть бути використані на покриття збитків.

Отже, можемо сформулювати визначення поняття «банківський капітал». Банківський капітал – це тільки ті грошові кошти та виражені в грошовій формі матеріальні та нематеріальні цінності, що належать банкові на правах власності, використовуються ним для започаткування своєї діяльності, забезпечують економічну самостійність і стабільність функціонування, визначають можливості банківської установи щодо мобілізації залучених та позичених ресурсів і є джерелом фінансування подальшої банківської діяльності й передумовою одержання прибутку.

Отже, після визначення того, що банківській капітал – це власні кошти банку, і вони є першим кроком у формуванні банківських ресурсів, виникає необхідність з'ясувати подальші дії банку при їх формуванні, а відтак дослідити як трактуються поняття «банківські ресурси». Особливого значення це набуває

з огляду на те, що в центрі даного дослідження перебуває ресурсна політика банків. За походженням слово «ресурси» має корені у французькій мові – *ressources* – кошти, запаси, можливості, джерела чого-небудь [4, с. 128]. Слід зазначити, що поняття «банківські ресурси» в економічній літературі трактують також по-різному, як і поняття «банківський капітал».

Помітний внесок у розгляд проблеми формування банківських ресурсів зробили зарубіжні економісти: Д. Полфреман, Ф. Форд, Е. Рід, Р. Коттер, Р. Сміт, Дж. Сінкі та інші. Цю проблему вони розглядають у двох площинах: як управління банківським капіталом та зобов'язаннями, а поняття «банківські ресурси» як самостійний термін не використовують. Трактування цього терміну замінено розглядом сутності пасивних операцій, при цьому пасиви розглянуті з точки зору аналізу банківського балансу.

Російські вчені-економісти О. І. Лаврушин, Н. Г. Антонов, М. А. Пессель, Е. Ф. Жуков визначають поняття «банківські ресурси» також пов'язавши їх зі здійсненням пасивних операцій: «за допомогою пасивних операцій банки формують свої ресурси» [7; 18; 74]. Недоліком такого тлумачення є те, що воно не характеризує механізму акумуляції та джерел банківських ресурсів.

Фінансово-економічний словник за ред. А. Г. Загороднього та Г. Л. Вознюка навів таке визначення банківських ресурсів: «... це кошти в розпорядженні банків... і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій» [192, с.782]. Економічна енциклопедія за редакцією Б. Д. Гаврилишина трактує дане поняття так: «Банківські ресурси – це різновид, складова частина фінансових ресурсів, що містять власні й залучені засоби банків» [81, с. 92].

Як ми вже зазначали, ряд авторів дотримується думки про те, що банківський капітал і банківські ресурси – поняття тотожні.

Колектив авторів підручника «Финансы, деньги, кредит» під керівництвом О. В. Соколової вважає що «ресурси банку складаються з власних коштів банку, тобто його капіталу, і залучених, тобто позичених коштів, що становлять зобов'язання банку перед іншими кредитними організаціями,

підприємствами та громадянами...» [205, с. 165]. Колектив авторів навчального посібника «Аналіз надійності банку» розглядає ресурси комерційного банку (банківські ресурси) як «його статутний капітал і фонди, а також кошти, залучені банками в результаті проведення пасивних операцій, що використовуються для активних операцій банку» [4, с. 129]. Серед українських науковців, як уже зазначено вище, також побутує така точка зору. Зокрема, А. М. Мороз зазначив: «банківські ресурси – це сукупність грошових коштів, які банки, акумулюючи, перетворюють на грошовий капітал, тому банківські ресурси називають банківським капіталом» [15, с. 35]. Подібну точку зору поділяє колектив авторів посібника «Банківський менеджмент», де зафіксовано, що «банківський капітал – сукупність грошових капіталів, залучених банком, які використовуються ним у вигляді банківських ресурсів для кредитно-розрахункових та інших операцій», а «банківські ресурси – сукупність коштів, які перебувають в розпорядженні банків і використовуються ним для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій» [13, с. 549]. Професор М. І. Савлук розглядає ресурси, як сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні банків, і вони використовують їх для здійснення активних операцій [187, с. 36]. Однак, розглядаючи ресурси, не слід прив'язувати їх лише до здійснення кредитних або активних операцій. Банківські установи можуть використовувати частину ресурсів для надання клієнтам різноманітних послуг: гарантійних, посередницьких, консультаційних, трастових, інформаційних, а також для придбання майна і майнових прав із метою початку або розширення банківської діяльності. Врахувавши це, ширше тлумачення терміна «банківські ресурси» подав М.Д. Алексеєнко. Він визначив банківські ресурси, як «сукупність грошових коштів і виражених у грошовій формі матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банку і можуть бути використані ним для здійснення активних операцій та надання послуг» [2, с. 31]. Ми погоджуємося з тлумаченням М. Д. Алексеєнка щодо терміна «банківські ресурси», однак вважаємо за потрібне уточнити, що при характеристиці джерел банківських ресурсів йдеться про кошти, які

перебувають у розпорядженні банку, а це залучені та позичені кошти, оскільки саме вони належать банку тільки на правах розпорядження, а джерела внутрішнього походження (дохід банку) та його власні кошти, тобто ті, що належать банку на правах володіння, не згадані. Тому, враховуючи викладене й те, що ресурси трактують ще як «можливості», спробуємо дати наступне визначення банківських ресурсів: це сукупність акумульованих банком грошових коштів, що відображають зобов'язання банку перед власниками й кредиторами та перебувають у розпорядженні банку на умовах власності чи прав розпорядження, і він може використати їх для здійснення активних операцій та надання послуг із метою отримання прибутку, а також створення умов для подальшого зростання банку.

Варто зазначити, що ресурси банку, тобто тієї чи іншої кредитної установи, – це кошти, які акумульовані банком за допомогою емісії пайових цінних паперів, отримані в тимчасове користування кошти суб'єктів економіки на умовах розпорядження, а також кошти внутрішньобанківського походження, у т. ч. результати фінансової діяльності банку, що їх використовують для подальшого розміщення згідно з визначеними банком напрямками для одержання прибутку, забезпечення ліквідності, зміцнення загального становища банку при дотриманні вимог регулюючих органів. У такому випадку можна говорити про ресурси на мікроекономічному рівні.

Ресурси банківської системи, тобто банківські ресурси на макроекономічному рівні – це сукупність мобілізованих коштів усіх банківських установ системи, призначенням яких є задоволення різних потреб суб'єктів економіки, фінансування потреб держави, а відтак банківські ресурси є важливим невід'ємним елементом економічного зростання країни.

Розгляд теоретичних питань мобілізації банківських ресурсів неможливий без ґрунтовного вивчення їх складу і структури. Глибше розкриття сутності банківських ресурсів можливе через вивчення джерел їхнього формування. Як уже було зазначено, банки є провідними посередниками фінансового ринку, а також такими комерційними підприємствами, що діють

для отримання прибутку; при цьому вони, як суб'єкти економіки підпадають під дію різноманітних ризиків. Відповідно до таких особливостей банки формують свої ресурси в трьох напрямках:

- по-перше, це формування власних коштів як основи для забезпечення економічної самостійності й здатності відповідати за своїми зобов'язаннями;

- по-друге, залучення грошових коштів від юридичних та фізичних осіб на зберігання відповідно до посередницької діяльності банку. При цьому ініціаторами розміщення коштів є їх власники, а не банки;

- по-третє, позичення коштів на фінансовому ринку, що їх залучають у формі міжбанківських кредитів і кредитів центрального банку, операцій із цінними паперами на вторинному фондовому ринку, а також позик на ринку євродоларів.

Залучені та позичені кошти носять спільну назву зобов'язань банку, а формування банківських ресурсів із зазначених джерел часто йменують пасивними операціями. В економічній літературі при розгляді пасивних операцій банків усі автори однаково розуміють їхню сутність, а при дослідженні змісту пасивних операцій основну увагу науковці приділяють процесу мобілізації коштів, що міститься в їх основі. При характеристиці видів пасивних операцій твердження науковців мають несуттєві розходження, що в основному стосуються місця і джерел залучення ресурсів.

Стосовно порядку створення ресурсів банку, то насамперед формують власні ресурси, що складаються з внесків засновників і акціонерів, перебувають у власності банку та відіграють важливу роль на початковому етапі створення банку. Власні ресурси банку виконують не менш важливу роль у подальшій його діяльності, забезпечуючи економічну самостійність і стабільність функціонування банку. Згідно зі законодавством країни банк створює різноманітні фонди та резерви. До власних ресурсів прирівнюють нерозподілений прибуток, що перебуває в обороті банку до його цільового використання. Згодом формують зобов'язання банку, тобто ресурси, створені безпосередньо в процесі діяльності банківської установи. Зобов'язання банку не

однорідні, їх можна поділити на такі види: заборгованість перед клієнтами банку – фізичними і юридичними особами, заборгованість перед центральним банком та бюджетними установами, заборгованість перед іншими банками, цінні папери власного боргу, інші зобов'язання (рис. 1.3).

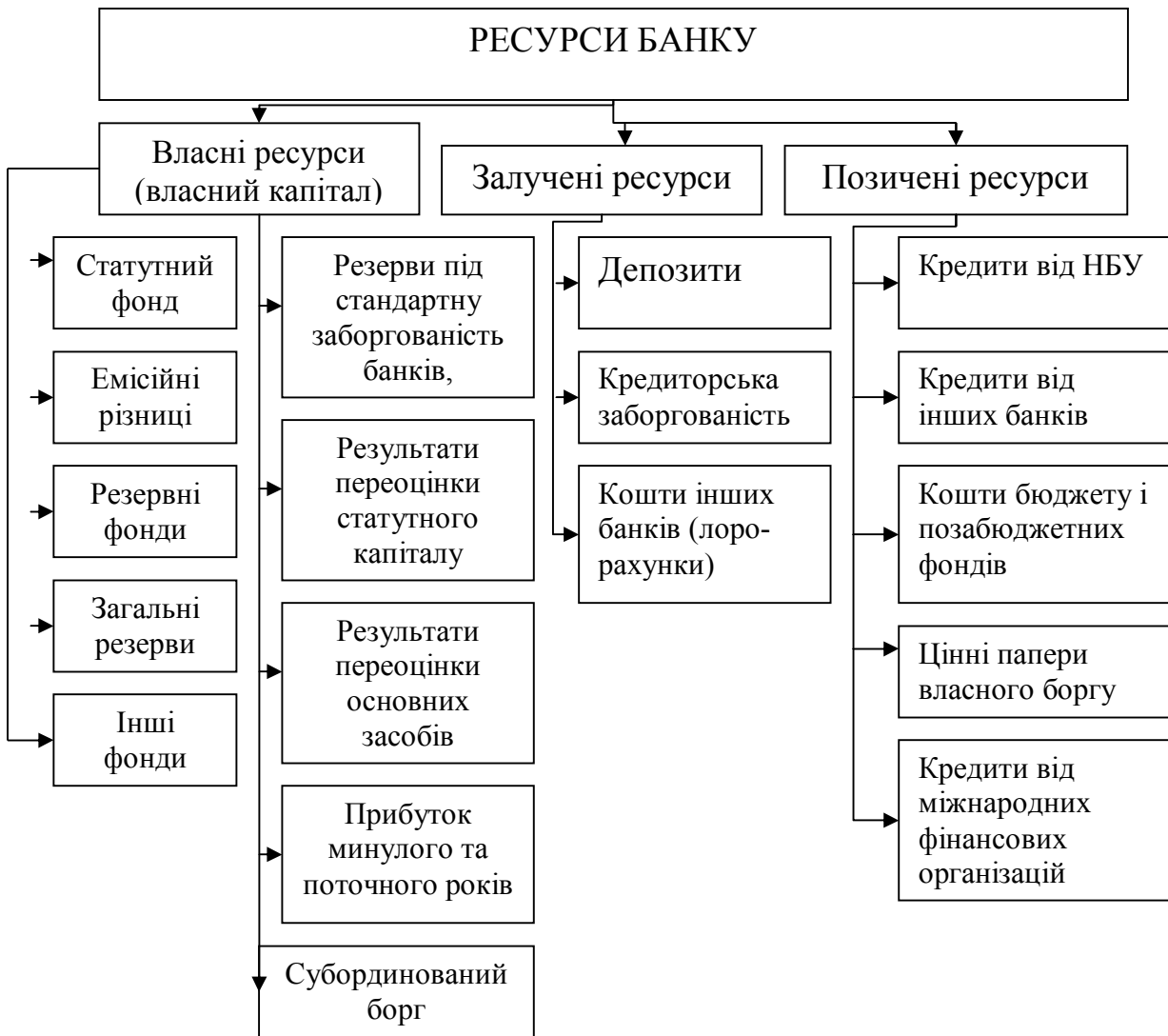

Рис. 1.3. Структура банківських ресурсів*

*Джерело: розроблено авторами на основі [111]

В економічній літературі помітні розбіжності у визначенні структури залучених коштів. Деякі науковці під залученими коштами розуміють сукупність депозитних та недепозитних джерел формування даного виду ресурсів, інші – чітко розмежовують залучені (депозитні операції юридичних та фізичних осіб) і позичені (кошти у формі кредитів інших інституційних учасників ринку капіталу, кошти від реалізації власних цінних паперів) джерела

формування.

На нашу думку, слід розмежовувати залучені та позичені кошти, оскільки вони маю різну економічну природу. Депозитні операції є суто залученими коштами від третіх осіб, а позичені – це кошти (переважно кредитні) інших учасників фінансового ринку в структурі зобов'язань та кошти, виручені у результаті продажу власних боргових зобов'язань банку у формі цінних паперів. Залучені кошти є найбільшою частиною зобов'язань банку. Це основне джерело формування ресурсів банку, які спрямовують на проведення активних операцій.

Отже, можемо сформулювати визначення залучених банківських ресурсів. Залучені банківські ресурси – це кошти, що їх мобілізувала банківська установа на фінансовому ринку за ініціативи фізичних та юридичних осіб на правах тимчасового розпорядження, повернення і платності з метою розміщення цих коштів у активи й отримання прибутку.

Основним джерелом залучених коштів банку служить вклад, однак єдиної думки щодо суті поняття «вклад» в економічній літературі досі нема. Так, у Правилах здійснення депозитних операцій під цим поняттям розуміють «кошти, що надаються фізичними чи юридичними особами в управління резиденту, визначеному фінансовою організацією згідно з чинним законодавством України, або нерезиденту на чітко визначений строк та під процент і оформляються відповідною угодою». У Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» дано таке визначення вкладу: «Депозит (вклад) – кошти, які надаються фізичними чи юридичними особами в управління резиденту, визначеному фінансовою організацією згідно з чинним законодавством України, або нерезиденту на чітко визначений строк та під процент» [96]. В «Економічній енциклопедії» зафіксовано, що банківський вклад (депозит) – це «зобов'язання банку, який отримав безпосередньо від вкладника (депозитора) або третіх осіб на адресу вкладника грошову суму (вклад), повернути суму вкладу і виплатити проценти на неї» [82]. З точки зору професора О. В. Васюренко «вклад (депозит) – це гроші, передані в банк їх

власником для зберігання, та які залежно від умов зберігання числяться на тому чи іншому банківському рахунку» [27]. Професор А. М. Герасимович визначив дане поняття так: «депозит (вклад) – це зобов'язання банку за тимчасово залученими коштами фізичних і юридичних осіб або цінними паперами за відповідну плату» [5]. Як можна побачити з наведених визначень, поняття «вклад» і «депозит» ототожнюються.

Згадані вище та інші проаналізовані визначення терміна «вклад» дають змогу зробити наступні узагальнення: в кожному визначенні підкреслено те, що предметом угоди банківського вкладу є грошові кошти; грошові кошти вносять у банк на умовах зберігання. Поняття «зберігання» передбачає зобов'язання повернути ті самі речі, що були здані на зберігання. Проте банк залучає грошові кошти не для зберігання, а для використання на свій розсуд із метою отримання прибутку та зобов'язується повернути вклад, збільшивши його на суму нарахованих відсотків. Отже, характеризувати банківський вклад потрібно з урахуванням того, що вкладник вимагає від банківської установи повернення суми банківського вкладу, а не самого вкладу (у фізичній формі); кошти вкладники передають в управління банківській установі, а відтак вкладник не може втручатися в діяльність банку та визначати напрямки використання цих коштів. Що стосується понять «вклад» і «депозит», то згідно зі законодавством України ці терміни є тотожними, тобто банківський депозит може мати форму грошових коштів, а також предметом банківських депозитів можуть бути цінні папери, банківські метали, вкладниками є фізичні й юридичні особи. Депозитна угода може бути укладена не лише на визначений термін (строковий вклад), а й на умовах отримання суми вкладу за першою вимогою (вклад до запитання) чи інших умовах, що не суперечать законодавству.

Підсумовуючи, можемо зробити наступне узагальнення: депозит – це грошові кошти, цінні папери, банківські метали, передані у тимчасове розпорядження банківській установі на умовах платності. Розміщення відбувається з ініціативи власника – фізичної чи юридичної особи – на визначений термін або на умовах повернення за першою вимогою.

Таким чином, до залучених банківських ресурсів належать залишки коштів на поточних рахунках клієнтів, ощадні та строкові вклади фізичних і юридичних осіб, вклади до запитання, різні види депозитних рахунків: умовні, заставні, брокерські, цільові депозити, депозити в іноземній валюті, а також кошти на кореспондентських рахунках інших банків (лоро-рахунки). У банківській практиці всі рахунки клієнтів, відкриті у банку, в цілому називають депозитами, а залучені кошти – депозитними зобов'язаннями.

За термінами перебування у розпорядженні банку його ресурси можна розділити на дві частини. Одна з них перебуває у розпорядженні банку постійно і може бути вилучена тільки при його ліквідації або реорганізації. До таких ресурсів можна віднести власні кошти банку, будівлі, які належать банку на правах власності, придбане у власність банківської установи обладнання і т. п. Друга частина банківських ресурсів перебуває у розпорядженні банку тільки упродовж визначеного терміну. До таких ресурсів відносять залучені й позичені на фінансовому ринку кошти, взяті в оренду будівлі, обладнання тощо. Така характеристика ресурсів дає банкам змогу оцінити сталість своїх ресурсів і вживати заходів для підвищення фінансової стійкості, а також формувати збалансовану політику управління активами і пасивами й забезпечувати максимальну прибутковість своєї діяльності за одночасного дотримання вимог щодо ліквідності банку. Для вирішення цього завдання ресурси банку класифікують стосовно можливості прогнозування як ресурси прямого прогнозування (фонди банку і нерозподілений прибуток) та ресурси непрямого прогнозування (наприклад, залишки коштів на рахунках суб'єктів господарювання, кошти в розрахунках).

Розрізняють ресурси також за таким критерієм, як ініціатива залучення. Ініціаторами можуть виступати клієнти банку, які вкладають кошти на депозити або зберігають їх на поточних рахунках. Такі кошти називають залученими. З точки зору німецького вченого Г. Асхауера, ініціаторами надходження коштів до банку можуть бути клієнти, тобто кредитори. Ці кошти він назвав внесеним капіталом, що прямо підкреслює і точно виражає суть цих

коштів [28, с. 85]. Серед вітчизняних науковців такі кошти прийнято називати «залученими коштами». Однак ініціативу акумуляції коштів можуть висловлювати і дебітори – кредитні установи. Якщо ініціатором отримання коштів виступає банк, – ресурси носять назву позичених. До них можна віднести ресурси, отримані за допомогою емісії боргових цінних паперів чи залучення міжбанківських кредитів. Ініціатива залучення коштів – важливий аспект при формуванні ресурсної політики банку, оскільки впливає на способи акумулювання зовнішніх ресурсів і на їхню вартість.

На нашу думку, для кращого розкриття предмета монографічного дослідження необхідно з'ясувати значення поняття «ресурсна база» та визначити, що саме можна віднести до її складових.

Автори окремих досліджень вводять термін «ресурсна база», та його тлумачення зводиться до ототожнення з банківськими ресурсами. Термін «ресурсна база» прирівнюють до коштів, залучених у різного роду пасиви [75, с.350]. Інше визначення ресурсної бази зводиться до частини грошового ринку. «Ресурсна база – це сукупність виведених із обігу коштів господарських суб'єктів і грошових доходів населення, що мобілізує банк на умовах виникнення зобов'язань власності й боргу для подальшого розміщення серед юридичних та фізичних осіб, яким необхідні банківські ресурси з метою одержання прибутку» [143, с. 112].

Російські вчені дотримуються дещо іншої думки; зокрема В. В. Кисельов зазначив, що «ресурсна база комерційного банку – це той сукупний капітал, який створюється в результаті проведення банком політики збільшення власного капіталу та залучених коштів і використовується для здійснення активних операцій із метою реалізації суспільних і власних інтересів» [115, с. 99]. З точки зору М. Д. Алексеєнка термін «банківські ресурси» характеризує кошти, що вже фактично перебувають у розпорядженні банків, а термін «ресурсна база» найпридатніший для розроблення стратегічних засад формування банківських ресурсів. У монографії «Капітал банку: питання теорії і практики» автор зазначив: «...ідеться передусім про те, що термін «ресурсна

база» характеризує можливість залучення банками з грошового ринку коштів, які вже задіяні або ще не задіяні в банківському і грошовому обороті, що створює засади розширення банківської діяльності...» [2].

На нашу думку, наведені визначення не дають повного чіткого розуміння сутності ресурсної бази, оскільки або повністю ототожнюють ресурсну базу з банківськими ресурсами, або погляд на ресурсну базу є надзвичайно широким та розмитим. Зокрема, вважаємо недоречним ототожнювати ресурсну базу зі сектором економіки, де врівноважуються попит і пропозиція на гроші, тобто з інституційним поняттям – частиною грошового ринку. Також неповним є представлення суб'єктів господарювання, які беруть участь у розміщенні й залученні своїх коштів на грошовому ринку. Йдеться про фізичних та юридичних осіб, хоча держава також є повноцінним учасником грошового ринку.

Якщо звернутися до лінгвістичного значення слова «база» то з'ясуємо, що база – це місце для зберігання, сховище. Залежно від сфери діяльності слово набуває різного значення, наприклад у військовій справі базою називають місце постійної або тимчасової дислокації підрозділів й частин, а в сфері архітектури – це основа, нижня частина колони, пілястри. Щодо сфери банківської діяльності, то, на нашу думку, «ресурсну базу банку» слід розглядати як частину банківських ресурсів, мобілізованих на фінансовому ринку, що перебувають у володінні та розпорядженні банку на визначений момент часу, і спроможні створити умови й забезпечити можливості банку щодо прибуткової діяльності, подальшої акумуляції коштів та підтримання банківської ліквідності. Із урахуванням даного твердження необхідно, на нашу думку, визначити, що конкретно можна віднести до складових ресурсної бази.

Із наведених визначень банківських ресурсів видно, що до них належить уся сукупність залучених банком коштів у різних формах, та яку використовують для отримання прибутку. Однак слід сказати про те, що не всі ресурси можуть бути використані для здійснення банківських операцій і надання послуг, оскільки за рахунок таких коштів створюють резервний та інші

фонди; на вимогу центрального банку формують обов'язкові резерви; спеціальні резерви на відшкодування можливих збитків від активних операцій. Такі ресурси можна вважати потенційними ресурсами, але вони не дають прибутку, тим часом перебувають у розпорядженні банку та, з нашої точки зору, є основою для створення сприятливих умов для подальшої ефективної роботи банку й можуть бути віднесені до поняття ресурсної бази.

Першою, основною складовою ресурсної бази банку є, на нашу думку, власні ресурси банку або власний капітал. Власний капітал має надзвичайно важливе значення для забезпечення фінансової стійкості, міцності й надійності банку. Його власні кошти у вигляді акціонерного або пайового капіталу формують статутний фонд банку, значення якого на початковому етапі створення банківської установи є визначальним. Варто зазначити, що за розмірами власні ресурси банку становлять незначну частину банківських ресурсів, однак формування таких ресурсів є необхідною умовою майбутньої діяльності установи. Така специфіка формування ресурсів пов'язана з тим, що банки виконують роль фінансових посередників на ринку та мобілізують тимчасово вільні грошові кошти з подальшим їх розміщенням. Одночасно з цим банки забезпечують збереження й ефективно управління залученими коштами своїх клієнтів, надають їм можливість одержати дохід на вкладені кошти. Власний капітал банку є основою залучення вільних коштів суб'єктів ринку, оскільки створює певний запас міцності банківської установи та, відповідно, знижує ризики при проведенні банківських операцій. Саме тут проявляється захисна функція власного капіталу. Потребу у власних коштах знижує також те, що банки мають більше можливостей мобілізації грошових ресурсів на фінансовому ринку, аніж підприємства інших галузей, а також те, що кошти розміщують у високоліквідні активи. Тільки сформувавши власну частину ресурсів у необхідних розмірах, банк може розпочати свою діяльність. Не менш важливу роль відіграє власний капітал банку і в процесі забезпечення його ефективної діяльності в наступних періодах. Роль власного капіталу в діяльності банківської установи сповна розкривається через виконання ним

своїх функцій. Різні погляди щодо визначення функцій власного капіталу банку висловлені як у вітчизняній, так і в зарубіжній економічній літературі. Так, російський економіст А. М. Косой виділив дві функції капіталу: оборотну та резервну. Суть оборотної функції власного капіталу банку полягає в авансуванні у банківській оборот активів, визначених із урахуванням ризику. Крім того, за рахунок власного капіталу комерційний банк формує резерви для відшкодування невиправданого ризику активних операцій, у чому і проявляється суть резервної функції власного капіталу банку [124, с. 37]. Інші російські вчені – Л. П. Кролівецька та В. І. Колесніков – вважають, що головною функцією власного капіталу банку є «забезпечення зобов'язань банку перед його вкладниками» [19, с. 136]. На думку В. М. Усоскіна власний капітал банку виконує дві важливі функції: фінансування діяльності й гарантійно-захисну. Також цей учений зазначив, що «власний капітал є «кінцевою лінією оборони», виконуючи роль страхового фонду для покриття непередбачених витрат і збитків» [204, с. 93.].

Досліджував функції власного капіталу та зробив значний внесок у їх визначення американський вчений Т. У. Кох. На його думку, функцією власного капіталу є «зниження ризику, і забезпечення її виконання здійснюється трьома способами: поглинанням збитків і збереженням платоспроможності; забезпеченням банкам доступу до фінансових ринків, що захищає їх від проблем ліквідності; обмеженням зростання банківських операцій, за рахунок збільшення банками капіталу для підтримки розширення активів» [125, с. 90]. Визначив функції власного капіталу й П. Роуз, який зазначив: «капітал слугує «грошима на чорний день» для захисту від банкрутства; капітал забезпечує банк коштами, необхідними для його створення, організації та функціонування; капітал підтримує довіру клієнтів до банку; капітал забезпечує кошти для розроблення нових послуг, програм тощо; капітал слугує регулятором зростання банку» [186, с. 445]. Аналогічно трактують функції власного капіталу й вітчизняні економісти [78; 180]. Загалом слід зазначити, що в сучасних наукових дослідженнях, і зарубіжних, і

вітчизняних, поширена думка про те, що власний капітал банку виконує загалом три базові функції: захисну, оперативну та регулюючу. Зокрема, такої точки зору дотримуються колективи підручників «Банківські операції» під редакцією професора А. М. Мороза та «Банковское дело» під редакцією професора О. І. Лаврушина [15; 18]. Ми погоджуємося з таким поглядом на функції, які виконує власний капітал банку. Розглянемо детальніше особливості прояву функцій власного капіталу.

Як ми вже зазначали, основна частина банківських ресурсів формується за рахунок вкладників банку, тому банківська установа має гарантувати захист коштів своїх вкладників, навіть у випадку виникнення труднощів у своїй діяльності й загрози банкрутства. Банк має зберігати платоспроможність шляхом створення спеціального резерву активів, що дає банкові змогу покривати витрати від активних операцій і власні витрати у разі виникнення непередбачуваних ситуацій. Збитки покривають зазвичай за рахунок банківських доходів, однак, у разі гострої потреби на такі цілі може бути спрямований власний капітал банківської установи. Якщо банківська установа достатньо забезпечена власними ресурсами та сформованими в достатньому розмірі резервами, вона, на відміну від підприємств інших галузей економіки, може залишатися платоспроможною і за наявності збитків. Для покриття витрат поточної діяльності та збитків банк може використати тільки власні кошти, оскільки залучені ресурси є його зобов'язаннями перед вкладниками і кредиторами, а відтак неприпустиме використання їх на такі потреби. Одночасно, ймовірність втрати власного капіталу банку спонукає акціонерів та керівників установи до раціонального управління діяльністю банківської установи.

Потреба у виконанні власним капіталом захисної функції залежить від кількох факторів та обумовлена конкретною економічною ситуацією на даний момент. Такими факторами можуть бути: темпи інфляції, обсяги грошової маси в країні, рівень розвитку страхування і гарантування депозитних вкладів, стабільність законодавчої бази щодо визначення основних нормативів

банківської діяльності, а також від внутрішньої політики банку щодо забезпечення своєї ліквідності та фінансової стійкості [75]. Так, за недостатнього гарантування й страхування банківських вкладів вимоги до виконання власним капіталом захисної функції зростають, і навпаки, зі зростанням рівня гарантування вкладів вимоги до захисної функції власного капіталу будуть знижуватися. Необхідність нарощення власних ресурсів банку виникає при підвищенні центральним банком нормативів достатності власного капіталу.

Не менш важливою є, на нашу думку, оперативна функція власного капіталу банку, хоча її в сучасній економічній літературі називають зазвичай другорядною. Суть цієї функції полягає в тому, що власний капітал служить джерелом вкладень у матеріальні та нематеріальні активи, розвиток банку. На початковому етапі створення банку власні кошти відіграють важливу роль, забезпечуючи першочергові витрати, без яких розпочати роботу банк не може. Не зменшується роль власних коштів і в подальшій діяльності банківської установи, оскільки розширення обсягів діяльності потребує оновлення матеріально-технічної бази – підвищення рівня оснащення новітньою комп'ютерною технікою, сучасними засобами зв'язку, обладнанням, транспортом, приміщеннями і т. п. Потребують розширення мережа філій, канали внутрішньобанківського зв'язку; необхідні вкладення в людські ресурси банку.

Успішне функціонування банківської установи багато в чому залежить від наявності кваліфікованого персоналу, а тому важливого значення набуває формування кадрового резерву, створення системи підвищення кваліфікації банківського персоналу, стимулювання його кар'єрного зростання, формування та підтримання корпоративного духу, традицій внутрішньобанківської культури, професійної етики; сприятливий психологічний клімат у колективі. Постійних вкладень потребує й розвиток нематеріальних ресурсів, таких, як розроблення нових банківських послуг, якість банківського менеджменту, формування та підтримання іміджу банківської установи і т. п. Все це

неможливе без нарощення власних банківських ресурсів та, на нашу думку, виводить оперативну функцію власного капіталу банку в один ряд із захисною.

Наглядово-регулюючі органи держави встановлюють економічні нормативи банківської діяльності, призначенням яких є застереження банківських установ від надмірних ризиків. Основою розрахунків таких показників служить власний капітал банку, розмір якого залежить від масштабів і специфіки діяльності банківської установи. Для підтримання нормативів на належному рівні банківським установам необхідно дотримуватися мінімального розміру регулятивного капіталу, нормативів адекватності регулятивного капіталу та основного капіталу. Встановлення регулятором відповідних економічних нормативів дає змогу контролювати та регулювати банківські операції – як активні, так і пасивні; результатом такого контролю є підтримання стабільності, надійності, ліквідності окремих банківських установ і банківської системи в цілому. Власний капітал банку, виконуючи регулюючу функцію, має відповідати вимогам регулюючих органів щодо достатності його величини й адекватності банківським ризикам.

Підсумовуючи розглянуті функції власного капіталу банку, можна зазначити, що власний капітал є базовим елементом усіх банківських ресурсів, оскільки формує фінансові можливості створення банку та подальшої його діяльності, забезпечує платоспроможність банківської установи, гарантує, в разі необхідності, покриття негативних наслідків, а також сприяє підвищенню довіри клієнтів до банку.

До ресурсної бази також має увійти, на нашу думку, та частина залучених ресурсів, яку спрямовують на формування обов'язкових резервів, що їх створюють банки відповідно до законодавства нашої країни, а також ті кошти, що банк розміщує на кореспондентських рахунках центрального банку та інших банківських установ. Обов'язкові резерви на макроекономічному рівні покликані забезпечувати ефективне регулювання грошово-кредитного ринку й обсягів грошової маси, а на мікроекономічному, тобто на рівні банківської установи, запобігати втраті відповідної ліквідності й надавати банкові

можливості для виконання невідкладних зобов'язань щодо здійснення своєчасних розрахунків за дорученнями юридичних та фізичних осіб. Банки зобов'язані виконувати резервні вимоги центрального банку з моменту отримання ліцензії на право банківської діяльності. Всі ресурси, що їх залучили банки (усі кошти юридичних та фізичних осіб) як у національній, так і в іноземній валюті підлягають обов'язковому резервуванню. Норму обов'язкових резервів встановлює центральний банк від суми залучених коштів незалежно від джерел і термінів залучення вкладів та депозитів, яку розраховують із огляду на ситуацію на грошово-кредитному ринку. Обов'язкові резерви гарантують комерційним банкам забезпечення своєчасних платежів за вимогами клієнтів, а відтак створюють умови для ефективного виконання функції фінансового посередництва. Отже, до ресурсної бази банку ми відносимо власний капітал банку і частину залучених ресурсів, яку скеровують на формування обов'язкових резервів, а також кошти банку, що їх спрямовують на кореспондентські рахунки.

Розвиток вітчизняної економіки, її стабільне зростання значною мірою залежить від обсягів сформованих банківських ресурсів, оскільки саме вони є основою для збільшення інвестиційної активності в країні, подолання економічної кризи, а також інтеграції банківської системи у світове господарство. Своєю чергою розвиток банківської системи ґрунтується на дотриманні всіх законодавчих та нормативних вимог щодо її функціонування. З огляду на це, вважаємо за необхідне, виділити в складі банківських ресурсів так звану ресурсну базу, оскільки саме вона забезпечує дотримання банківською установою всіх необхідних економічних нормативів діяльності, сприяє досягненню банком достатнього рівня залучення ресурсів, служить основою його фінансової стійкості й базою для подальшого розширення діяльності банківської установ (додаток В).

На нашу думку, роль ресурсної бази в діяльності банку є визначальною. Насамперед, саме ресурсна база надає банку можливість існувати взагалі, оскільки ліцензію на банківську діяльність видає центральний банк тільки при

достатності власного капіталу. По-друге, здійснення широкого кола банківських операцій, у тому числі з формування залучених і позичених ресурсів, на пряму залежить від розміру власного капіталу банку. Чим більший власний капітал банку, тим більше операцій зі залучення ресурсів він може проводити, а, як відомо, від обсягу й структури ресурсів залежать масштаби та види активних операцій, що своєю чергою визначає розміри доходів і прибутків банківської установи. Зростання ресурсної бази сприяє й розвитку комерційних банків у цілому. Виникнення нових послуг, підвищення якості банківського обслуговування, підвищення рівня банківського менеджменту й застосування маркетингових прийомів при здійсненні пасивних операцій допомагає зміцненню фінансового становища окремих банків і банківської системи загалом.

Формування й підтримання належних обсягів ресурсної бази сприяє посиленню ролі банків як учасників розрахунків у економіці. Підвищенню рівня контрольованості та зміцненню довіри учасників розрахунків один до одного сприяє використання банками коштів на кореспондентському рахунку, а також паралельне використання різноманітних видів рахунків. Також відбувається збільшення частки безготівкових розрахунків та залучення до їх використання якнайбільшої кількості суб'єктів економіки, що безперечно приводить до оптимізації структуру грошового обігу.

Відтак розвиток ресурсної бази в складі ресурсів банків створює важливі передумови для розвитку як окремих банківських установ, так і для забезпечення стабільності банківської системи й економіки країни в цілому. У зв'язку з цим доцільно, на нашу думку, відокремити завдання, що їх виконує ресурсна база на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

На макроекономічному рівні можна виділити наступні завдання:

- 1) Створення суб'єктам ринку умов для прибуткового розміщення коштів. Основою діяльності будь-якого банку є, як відомо, банківські ресурси, оскільки процеси утворення ресурсів і надання позик перебувають тісно взаємопов'язані, тому ресурсна база банку є вихідним та вирішальним аспектом

для формування ресурсів і планування стратегічних напрямів здійснення активних операцій. Від обсягу залучених у різного роду пасиви коштів залежить можливість банківської установи брати участь в активних операціях, а відтак отримувати прибутки. Своєю чергою, прибуткова банківська діяльність дає змогу в повному обсязі виконувати свої зобов'язання перед вкладниками з виплатою відсотків.

2) Підтримання ліквідності й забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Ризик ліквідності полягає у зазнанні збитків (втрати частини капіталу) внаслідок нездатності чи неможливості банківської установи вчасно, без витрат залучити додаткові фінансові ресурси чи реалізувати наявні активи для виконання взятих на себе зобов'язань перед клієнтами. Формування банками надійної ресурсної бази розширює можливості щодо мобілізації ресурсів на фінансовому ринку, а також відкриває простір для залучення ресурсів на міжбанківському ринку, що дозволяє банку оперативніше регулювати свою ліквідність. Зростання ресурсної бази сприяє й забезпеченню фінансової стійкості банку, оскільки формування необхідних за обсягом і структурою ресурсів – необхідна умова отримання банківського прибутку. Рівень ліквідності та прибутковості відіграє важливе значення в забезпеченні фінансової стійкості окремої банківської установи, а відтак є важливою складовою ліквідності та фінансової стійкості банківської системи загалом.

3) Підвищення довіри до економіки, фінансової та банківської системи країни з боку світової економіки.

Ринкові перетворення в економіці України створюють нові можливості та зумовлюють необхідність становлення вітчизняної банківської системи як активного суб'єкта міжнародної банківської діяльності з метою інтеграції в світовий фінансовий простір. Виконання ресурсною базою попередніх двох макроекономічних завдань зумовлює реалізацію третього – підвищення довіри до економіки, фінансової і банківської системи з боку світової економіки, що особливо актуалізується умовах глобалізації економічних процесів.

На мікроекономічному рівні ресурсна база банку виконує наступні

завдання:

- забезпечення фінансової основи діяльності банку як посередника фінансового ринку;
 - формування вихідних засад для перерозподілу коштів в інтересах забезпечення розширеного відтворення.
 - сприяння підвищенню капіталізації банків та виконанню вимог контролюючих органів;
 - підвищення довіри до банківської установи, підтримання позитивного іміджу;
 - фінансування діяльності банку на стадії створення та при виникненні фінансових ускладнень у подальшій діяльності;
 - створення передумов для проведення розрахунків у економіці.
- Виконання цього завдання дає змогу поліпшити стан грошового обігу, а суб'єктам економіки – використовувати зручні та вигідні для них форми розрахунків.

Запропонований перелік завдань, що тісно пов'язані між собою, демонструє різні прояви значення й ролі ресурсної бази банків. Виконання завдань на макроекономічному рівні сприяє формуванню засад стабільного розвитку банківської системи країни та економіки в цілому, а також створює передумови для реалізації завдань ресурсної бази банків на мікрорівні.

1.3. Поняття, цілі й елементи ресурсної політики банків та особливості її реалізації в умовах трансформаційних змін у економіці

Сучасний розвиток економіки України потребує вирішення теоретичних і практичних питань дослідження проблеми формування стійких ресурсів банків та підтримання ними надійності та ліквідності, оскільки в практичній діяльності установи банків мають забезпечити стійку та ефективну політику, що дає змогу швидко і гнучко реагувати на можливості, які відкриваються в конкретній ситуації, своєчасно передбачати зміни в умовах ринку. Формування ресурсів банків – важлива економічна основа діяльності банківських установ,

оскільки здійснення господарських операцій потребує наявності певної суми грошових коштів, тобто ресурсів, а від оптимальної роботи банків щодо формування ресурсів залежать важливі показники діяльності кредитних установ – рентабельність та ліквідність. Отже, проблема оптимізації роботи банків щодо залучення коштів залишається актуальною й потребує вивчення.

Беззаперечним нині є той факт, що високі темпи економічного зростання в Україні можливі лише за умови достатніх обсягів інвестиційних ресурсів. Ключову роль у нарощенні достатніх обсягів інвестиційного потенціалу виробничого сектору економіки мають відігравати саме банки, оскільки вони є найголовнішими фінансовими посередниками грошового ринку, які, з одного боку, акумулюють, а з іншого – перерозподіляють тимчасово вільні кошти суб'єктів економіки. За таких обставин основним пріоритетом завдання регулювання банківської діяльності має стати стимулювання інвестиційної активності вітчизняних банків.

З іншого боку, впровадження у практику вітчизняних банківських установ новітніх конкурентоспроможних кредитних продуктів та поліпшення якісних характеристик кредитно-розрахункового обслуговування банками клієнтів можливе, насамперед, за умови формування довготермінових ресурсів, а саме шляхом стимулювання залучення коштів, що становлять значну частину грошової маси, яка перебуває поза банками. Це дало б змогу повніше задовольнити потреби клієнтів банку в різноманітних послугах, підвищити якість обслуговування, збільшити зацікавленість фізичних осіб у розміщенні своїх коштів на поточних рахунках у банку і таким чином залучити нових вкладників.

Про важливість залучення банками коштів для кредитування та інвестування свідчать дані таблиці 1.1, із яких видно, що зобов'язання банків на 01. 01 2012 р. становили 85,3% пасивів, а власний капітал – лише 14,7%. За останній період спостерігається нарощення депозитної бази комерційних банків, а саме від 01. 01. 2010 р. по 01. 01. 2012 р. аналізований показник збільшився, що значною мірою обумовлено відновленням довіри вкладників до

банківських установ.

Таблиця 1.1

Питома вага зобов'язань у пасивах банків*

Показники	За станом на 01. 01. 2010 р.		Темпи прирос- ту на початок року, %	За станом на 01. 01. 2011 р.		Темпи прирос- ту на початок року, %	За станом на 01. 01 2012 р.		Темпи прирос- ту за перше півріччя, %
	Сума	%		Сума	%		Сума	%	
Пасиви	880302	100	95,1	942088	100	107,0	1054280	100	111,9
Власний капітал	115175	13,1	96,6	137725	14,6	119,5	155487	14,7	112,9
Зобов'я- зання	765127	86,9	94,8	804363	85,4	105,1	898793	85,3	111,7

*Джерело: розраховано авторами за даними [169]

Сучасну українську економіку не можна сповна віднести до економіки ринкової, оскільки вона відрізняється високими економічними, політичними, соціальними ризиками. Ознаками того, що трансформаційні зміни в економіці країни не завершені, є наступні: нестабільність умов господарювання; деформованість економічної структури; відсутність саморегуляції економіки; вплив монополій та інфляції на систему цін; часткова втрата керованості макроекономічними процесами; дефіцит ресурсів; відставання технічного розвитку економіки; низький рівень соціального захисту (пенсії, допомоги у зв'язку з безробіттям, медичне страхування); незадовільний стан освіти та медичного обслуговування; низький рівень ВВП на душу населення. Всі зазначені фактори впливають і на діяльність банківської системи. Соціальна та політична нестабільність, зменшення доходів домашніх господарств, інфляційні процеси справляють негативний вплив на процеси заощадження, а при відсутності заходів щодо їх подолання можуть призвести до розладнання грошового обігу та збільшити масштаби інфляції до гіперрозмірів. Інфляція, що спостерігається впродовж останніх років, неспроможність банківських установ відповідати за своїми зобов'язаннями перед кредиторами призвели до недовіри

населення до банківської системи в цілому, а за відсутності довіри, суб'єкти економіки зберігають заощадження в готівковій формі або спрямовують у тіньову сферу, що значною мірою обумовлює зменшення можливостей формування банками інвестиційних ресурсів, а відтак стримує економічне зростання держави. За таких обставин банківські установи в Україні мають активізувати свою діяльність щодо залучення тимчасово вільних ресурсів суб'єктів ринку.

Здійснення при реформуванні економіки країни трансформаційних змін, що забезпечили б її глибинну структурну перебудову та розвиток, пов'язане передусім із розширенням сфери банківських послуг та підвищенням її частки в структурі суспільного виробництва, а відтак забезпеченням фінансовими ресурсами. Враховуючи те, що банки є специфічними підприємствами, які виконують функції фінансового посередництва, їхня діяльність має спиратися на розроблення й виконання адекватної ресурсної політики.

Основою банківської діяльності доцільно вважати банківську політику, котру можна розглядати як спосіб виконання послідовно пов'язаних дій і заходів, де принципи становлять основу її визначення та спосіб здійснення. Визначальною частиною такої банківської політики, яку здійснює банк, має стати ресурсна політика.

У сучасній банківській практиці нема однозначного розуміння дефініції «ресурсна політика банку». В підручниках для студентів вищих навчальних закладів з курсів «Банківські операції», «Гроші та кредит» таке поняття не розглянуте. Відсутнє трактування даного терміна й в економічних словниках-довідниках.

Спробуємо визначити, що ж таке політика, як тлумачать суть цього терміну загалом, і на основі дослідженого сформулювати власне визначення поняття «ресурсна політика банку». «Большая советская энциклопедия» вказує на походження слова з грецької мови (греч. politikó – державні або суспільні справи, від pólis – держава) та визначає політику як сферу діяльності пов'язану з відносинами між класами, націями та іншими соціальними групами, основою

якої є проблема завоювання, утримання і використання державної влади [20]. У словнику С. І. Ожегова дано неоднозначне трактування цього поняття: «1. Діяльність держави у сфері внутрішнього життя країни та міжнародних відносин, а також діяльність угруповань, партій, що визначається їхніми інтересами і цілями. 2. Питання й події суспільного, державного життя. 3. Способи дії кого-небудь, спрямовані на досягнення певних цілей» [166]. У Філософському енциклопедичному словнику особлива увага звернута на те, що «політика – це особлива, специфічна форма суспільної діяльності» [21]. Словник Вебстера трактує політику як «встановлений курс, якого дотримується уряд, установа або приватна особа» й характеризує її як «зваженість суджень при управлінні справами» [193]. Проаналізувавши наведені твердження, доцільно стверджувати, що термін «політика» можна розуміти і як діяльність, і як своєрідну ідеологію, програму дій або концепцію, тобто цілісне, аргументоване, послідовне і завершене викладення механізму реалізації ресурсної політики банку. Також можна сказати, що політика – це виконання певних дій, які послідовно пов'язані між собою.

Залежно від сфери суспільних відносин, на яку спрямовують політичну діяльність, можна говорити про економічну політику, а також грошову, валютну, соціальну, культурну, технічну та ін.

Специфіка банківської діяльності полягає в тому, що ресурси формують за рахунок як власних коштів, так і залучених. Слід зазначити, що переважну частину ресурсів формують за рахунок залучених коштів, а можливості банку акумулювати необхідні йому ресурси регулюється центральним банком, і залежать від розміру сформованої ресурсної бази, основу якої становить власний капітал банківської установи, та організаційно-правової форми банку. В сучасних умовах, коли довіра до банківської системи підірвана, проблема формування ресурсної бази і залучення необхідного обсягу ресурсів банків надзвичайно актуалізувалась, а це потребує від банків розроблення та впровадження ефективної ресурсної політики.

Оскільки в економічній літературі чіткого визначення суті ресурсної

політики нема, спробуємо дати власне визначення цього поняття. Отже, на нашу думку, ресурсна політика банку – це розроблення і практична реалізація банківською установою системи заходів з управління процесом мобілізації коштів суб'єктів ринку для формування необхідних за обсягами й структурою ресурсів банку та подальші дії щодо їхнього розширення або звуження з метою задоволення інтересів і потреб банку, його власників та кредиторів, а також із урахуванням вимог регулюючих органів.

Із точки зору практичної реалізації ресурсну політику можна розглядати, як сукупність економічних, правових та організаційних заходів, що їх здійснює банк для формування ресурсів.

Економічні заходи полягають у використанні тих чи інших інструментів і важелів впливу на економічну мотивацію поведінки суб'єктів ринку, які задіяні у формуванні ресурсів банку.

Правові заходи охоплюють юридичне оформлення правовідносин банку зі суб'єктами ринку, які задіяні у формуванні банківських ресурсів при проведенні банком ресурсної політики.

Організаційні заходи передбачають конкретну діяльність відповідних підрозділів банківської установи з реалізації ресурсної політики у вигляді підготовки, прийняття та впровадження рішень у сфері формування ресурсної бази банку та нарощування ресурсів.

Оптимальну ресурсну політику необхідно формувати на обґрунтуванні основних цілей даного процесу та відповідно до них окреслених завдань. Це, своєю чергою, передбачає визначення критеріїв, яким має відповідати ресурсна політика банку з огляду на подальшу практичну реалізацію та досягнення намічених цілей.

На макроекономічному рівні ціллю банківських установ на чолі з центральним банком країни є підтримання стабільності банківської системи загалом і забезпечення стійкого розвитку економіки. Розглядаючи ресурсну політику з цих позицій, слід відзначити, що цілі ресурсної політики збігаються зі загальними стратегічними цілями банку. Ціллю банківської установи при

здійсненні ресурсної політики має стати, з одного боку, створення вихідних умов для ефективного функціонування банківської установи, мобілізація вільних ресурсів суб'єктів економіки, досягнення та підтримання на належному рівні позиції рентабельності, ліквідності, мінімізації ризиків, фінансової стійкості, оптимізація депозитного портфеля банку. З іншого боку, таку політику слід проводити при дотриманні вимог регулюючих органів та орієнтуванні на мінімізацію витрат (рис. 1.4).

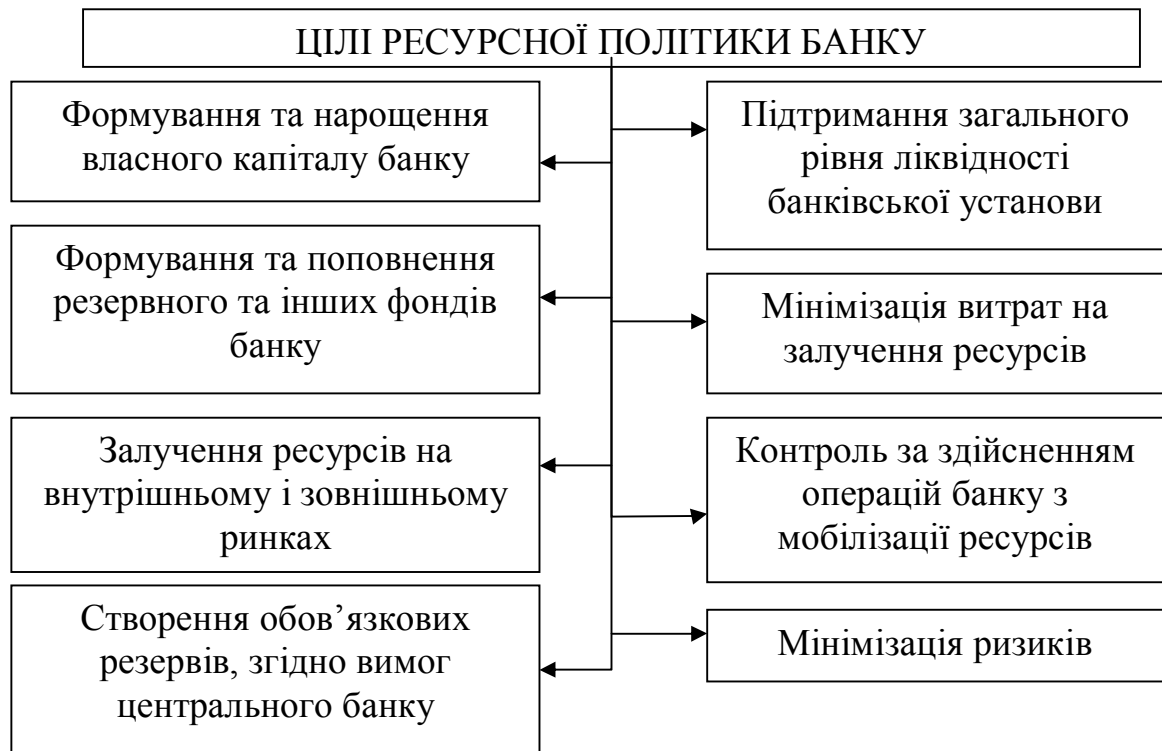

Рис. 1.4. Основні цілі ресурсної політики банку*

*Джерело: розроблено авторами

Перша зі зазначених цілей характеризує зусилля банку, спрямовані на формування власного капіталу, який формує фінансові можливості створення банку та подальшої його діяльності; при цьому забезпечує платоспроможність банку, а також покриття негативних наслідків ризикових операцій та непередбачуваних витрат. Планування стратегічних напрямків кредитної діяльності банку потребує як попереднього формування надійної ресурсної бази, так і мобілізації достатнього обсягу ресурсів, оскільки саме від обсягу коштів, мобілізованих у різного роду пасиви, залежить можливість банку здійснювати активні операції. Такими пасивами є, окрім власного капіталу,

кошти, залучені банками на різноманітні депозити, у т. ч. поточні рахунки підприємств, організацій, домашніх господарств, строкові депозити суб'єктів ринку, а також ресурси, що їх залучають на недепозитній основі (міжбанківські кредити, операції РЕПО, випуск цінних паперів власного боргу).

Іншими словами, реалізація функції фінансового посередництва в економіці передбачає мобілізацію банками тимчасово вільних грошових коштів економічних агентів із подальшим спрямуванням сформованих ресурсів на задоволення потреб економіки в додаткових капіталах. У підсумку формування ресурсної політики банку має забезпечити мобілізацію коштів із трьох джерел:

- а) формування власних коштів банківської установи, що забезпечили б вихідні умови функціонування банку;
- б) залучення коштів на депозитній основі, тобто залишків коштів на поточних рахунках підприємств і організацій усіх форм власності, залишків фондів економічного стимулювання та спеціального призначення клієнтів, що зберігаються в банку на окремих рахунках, кошти, депоновані з метою забезпечення гарантії платежу за різних форм розрахунків, кошти в розрахунках між установами одного комерційного банку, кошти бюджетних і громадських організацій, кошти спеціальних кредитних установ, а також заощадження населення. Ці кошти мають становити основу банківських ресурсів та при ефективному їх розміщенні в активи давати банківській установі прибуток;
- в) позичення на міжбанківському ринку або в інших економічних суб'єктів коштів, що мають не персональний характер, купуються на ринку на конкурентній основі за ініціативи банку, мають значні обсяги сум та короткотерміновий характер залучення. Ці ресурси дають банківській установі змогу оперативно задовольняти потребу в грошових коштах, регулювати власну ліквідність. У практичній діяльності досягнення даної цілі означає власне створення банку і завоювання ним певного сегмента фінансового ринку – за допомогою набору депозитних послуг, що задовольняли б вимоги вкладників сформувати, утримувати на достатньому рівні та поповнювати свої ресурси.

Інша основоположна ціль ресурсної політики визначає якісні параметри

діяльності банківської установи з огляду на забезпечення його ліквідності та мінімізації витрат. Мова про те, що банк функціонує як комерційне підприємство, прагне отримати прибуток, а мобілізація ресурсів потребує певних витрат, отже, задовольняючи свою потребу в додаткових ресурсах, банк має враховувати інтереси вкладників, кредиторів, акціонерів банку через відповідні виплати відсотків і дивідендів, при цьому організувати свою діяльність так, щоби прибуток від розміщення мобілізованих ресурсів перебільшував витрати на їх залучення. З іншого боку, підтримання ліквідності банку має пріоритетне значення, особливо в умовах кризових явищ в економіці, як необхідна умова забезпечення можливості виконання банківською установою всіх своїх платіжних зобов'язань.

Згадані цілі ресурсної політики банку визначають лише загальну спрямованість діяльності банківської установи, а відповідно, потребують деталізації, оскільки розроблення політики має забезпечувати можливості ефективного управління відповідними операціями. Тому, виникає необхідність формулювання конкретних завдань, на вирішення яких спрямовують ресурсну політику банку. Як основні завдання, з нашої точки зору, найдоцільніше буде виділити такі, що показують конкретну практичну цінність ресурсної політики, яка повинна:

- забезпечувати визначену послідовність дій працівників банку, які відповідають за операції з формування банківських ресурсів. Це – необхідна умова максимально раціональної організації взаємин банківської установи з вкладниками і кредиторами банку;
- сприяти прийняттю правильних рішень щодо можливості збільшення ресурсної бази банку і загального обсягу ресурсів, а також необхідності мобілізації коштів на міжбанківському ринку й адекватно оцінювати рівень ризику за кожною пасивною операцією, що сприятиме стабільності функціонування банку на фінансовому ринку;
- поліпшувати якість сформованого депозитного портфеля відповідно до термінів і обсягів залучених ресурсів;

- враховувати інтереси та потреби клієнтів банку стосовно тих коштів, що вони розмістили і на основі відповідних маркетингових досліджень адекватно реагувати на зміну кон'юнктури фінансового ринку та визначати відповідні пріоритетні напрямки здійснення операцій із залучення ресурсів.

Визначення цілей і завдань ресурсної політики дає змогу перейти до процесу її формування, який передбачає структурування за елементами та створення методологічної бази розроблення банком політики відповідно до його потреб у ресурсах, а також створення необхідних умов для ефективної мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів ринку.

Склад елементів ресурсної політики обумовлює в підсумку рівень її наукової обґрунтованості та, відповідно, можливості банку щодо оптимальної організації процесу мобілізації ресурсів і досягнення поставлених цілей банківської діяльності. Ресурсна політика має складну структуру, елементи якої повинні слугувати основою для регламентації процесу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів на фінансовому ринку. На нашу думку, в числі ключових елементів ресурсної політики найдоцільніше виділити наступні:

- 1) розподіл функціональних обов'язків керівництва та персоналу банку стосовно повноважень із розроблення ресурсної політики і прийняття конкретних рішень щодо мобілізації тих чи інших ресурсів;

- 2) орієнтація діяльності банківської установи з приводу мобілізації ресурсів на різні сегменти фінансового ринку з урахуванням змін в економіці;

- 3) вихідна документація, що слугує основою для організації взаємин із вкладниками, кредиторами, акціонерами банківської установи;

- 4) граничний рівень витрат, прийнятний для банку в процесі реалізації операцій із мобілізації ресурсів, що визначається відповідним рівнем доходності активних операцій і досягається за допомогою здійснення процентної політики;

- 5) напрями організації контролю за діяльністю з мобілізації ресурсів у банківській установі з огляду на дотримання вимог центрального банку.

Отже, визначення основних елементів ресурсної політики може слугувати основою для формування конкретних методологічних засад розроблення такої

політики в кожній банківській установі, оскільки дані елементи відображають усі ключові аспекти організації діяльності банку, що їх слід брати до уваги при здійсненні операцій із мобілізації ресурсів. У практичній діяльності розроблення ресурсної політики має охоплювати, на нашу думку, такі взаємопов'язані між собою напрямки: по-перше, це формування змісту ресурсної політики, по-друге, визначення конкретних організаційно-управлінських заходів щодо її реалізації. Відправною точкою для цих двох напрямків є цілі й завдання ресурсної політики, а також її основні елементи, які визначають відповідно до загальної мети діяльності банківської установи, що відображається в мінімізації витрат на мобілізацію ресурсів, підтримання ліквідності, а в подальшій діяльності – на дотримання належного рівня прибутковості як основного критерію ефективності функціонування кредитної установи.

Особливістю формування банківських ресурсів є те, що їх нарощення не завжди може бути здійснено відповідно до бажань і потреб банківської установи, оскільки прийняття рішення про величину і час мобілізації ресурсів має певні межі. З нашої точки зору, необхідно визначити ті фактори, які обмежують дії банку щодо створення ресурсів і певним чином впливають на обсяг та структуру мобілізованих коштів. Необхідність урахування цих факторів пов'язана з вивченням ринкової ситуації на макроекономічному рівні та особливостей діяльності банку на мікрорівні для найадекватнішої оцінки перспектив формування, використання і нарощення власного капіталу банку та залучених і позичених ресурсів. Такі фактори можна поділити на три групи.

До першої групи відносять фактори, що не піддаються контролю з боку банківської установи. Вплив цих факторів банк не може попередити чи змінити, однак змушений їх враховувати. Серед таких факторів доцільно виділити наступні: 1) загальноекономічна ситуація в країні; 2) політична ситуація у країні; 3) розвиток банківської системи та рівень конкуренції між банками; 4) грошово-кредитна політика, яку здійснює центральний банк країни; 5) законодавство країни, що регулює діяльність суб'єктів ринку.

До другої групи відносять фактори, вплив яких на формування ресурсів банківська установа може частково змінити – це поведінка клієнтів, кредиторів, акціонерів банку.

Третя група факторів найбільшою мірою піддається впливу з боку банківської установи, що робить можливим, враховуючи їх вплив, узгодження обсягів та термінів мобілізованих ресурсів згідно з наміченими цілями. Серед цієї групи факторів слід виділити: 1) місце розташування банку, його розмір і мережу філій; 2) спеціалізацію банківської установи, склад клієнтів; 3) рівень кваліфікації персоналу.

Отже, пріоритетні напрямки роботи банківської установи з формування ресурсів визначають у кінцевому підсумку з урахуванням стану ринкового середовища, розвитку секторів економіки та внутрішніх можливостей банку (рис.1.5).

Окрім розглянутих складових ресурсної політики банку, ще однією її важливою складовою необхідно вважати визначення основних критеріїв оптимальності. Оптимізація ресурсної політики банку – це складне багатофакторне завдання, для вирішення якого слід враховувати інтереси економіки країни в цілому, банківської установи як суб'єкта економіки, клієнтів і персоналу банку. Їх інтереси здебільшого не співпадають, а відтак оптимальна ресурсна політика передбачає насамперед узгодження таких інтересів. Окрім того, необхідно зазначити, що ресурсна політика має забезпечувати досягнення оптимального співвідношення ліквідності, доходності й ризику та інших цілей функціонування банківської установи.

Диверсифікація та оптимізація складу банківських ресурсів є необхідною складовою ресурсної політики й умовою успішного управління ліквідністю.

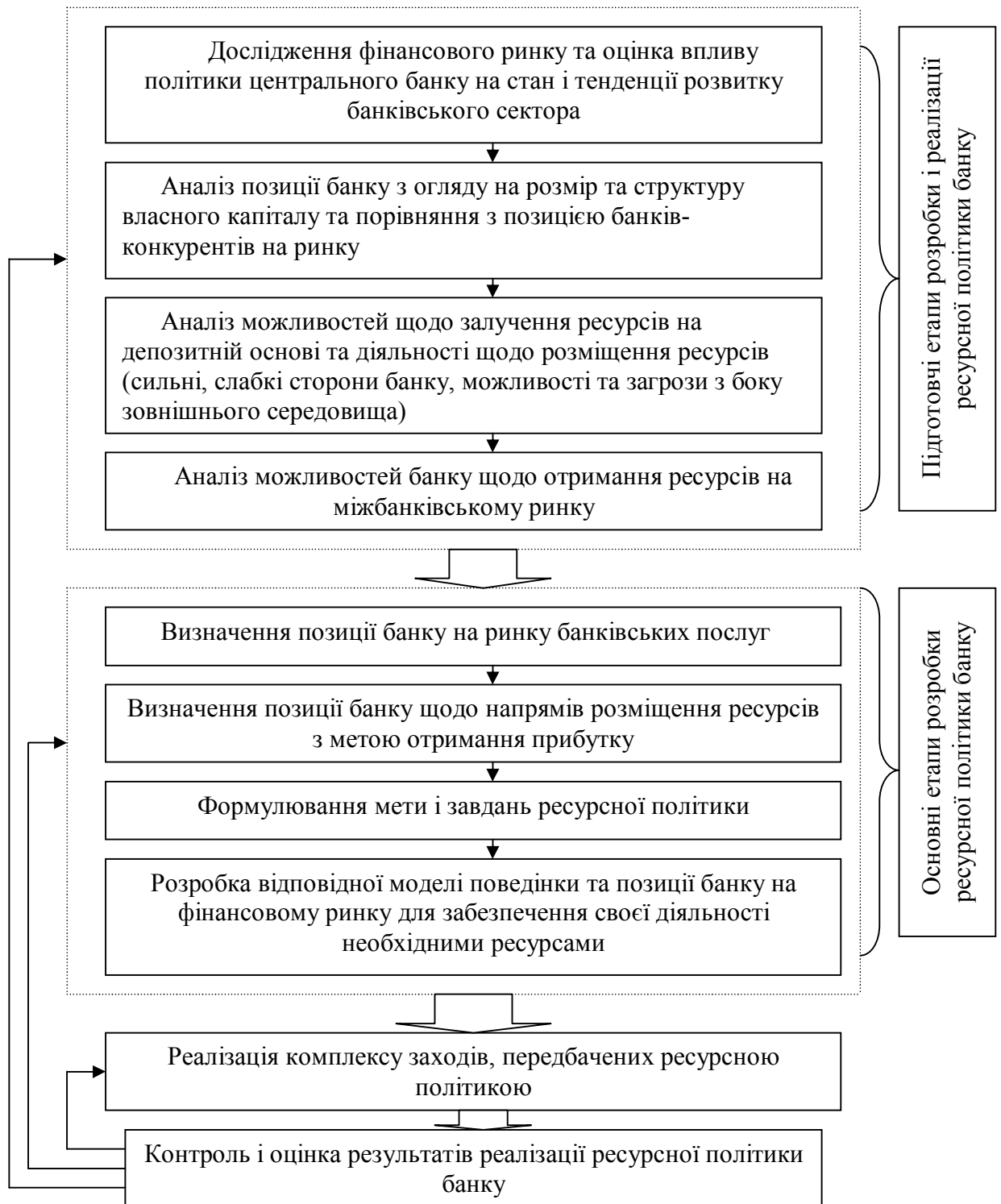

Рис. 1.5. Схема розробки і реалізації ресурсної політики банку*

*Джерело: розроблено авторами

До факторів, що впливають на ліквідність банку з боку його ресурсів, можна віднести наступні:

1) розмір і структуру власного капіталу банківської установи, обсяги сформованих спеціальних та резервних фондів у складі власного капіталу;

2) структуру залучених ресурсів банку з огляду на їх строковість та суб'єктність;

3) рівень чутливості залучених банківських ресурсів до зміни відсоткових ставок;

4) обсяги сформованих обов'язкових резервів за вимогами центрального банку;

5) можливості запозичення коштів на міжбанківському ринку, їх обсяги й терміни;

6) диверсифікація ресурсів за різними факторами впливу на них;

7) наявність сезонних або циклічних коливань рівня ресурсів банку;

8) наявність коштів на кореспондентському рахунку банку та в його касі;

9) обсяги платіжних потоків.

Метою будь-якої кредитної установи є передусім максимізація прибутку, оскільки за рахунок прибутків розширюють банківську діяльність, збільшують власний капітал, а також створюють позитивну репутацію, що сприяє припливу нових клієнтів й акціонерів, оскільки прибутковість банку є свідченням його надійного фінансового стану і вдалої економічної діяльності. Передумова отримання прибутків – формування банківською установою стабільних і дешевих ресурсів, а відтак оптимальна ресурсна політика має передбачати мінімізацію витрат на їх формування за одночасного врахування рівня процентних ставок на фінансовому ринку та потреб клієнтів.

На структуру ресурсного складу банку впливають різноманітні ризики, дія яких спроможна зменшити обсяг ресурсів або суттєво збільшити їхню вартість, тому політику мобілізації ресурсів необхідно орієнтувати також на мінімізацію ризиків. Так зокрема, дуже важливим щодо регулювання є ризик перегрупувань у складі залучених ресурсів. При збільшенні відсоткових ставок на окремі види депозитів змінюється поведінка вкладників, що призводить до перегрупування структури ресурсів; при цьому відбувається переливання депозитних коштів із низькими процентними ставками у депозити з високими процентними ставками. В результаті цього ресурси дорожчають, а отже,

збільшуються витрати банку. Перегрупування залучених ресурсів може відбуватися і в результаті зміни термінів розміщення, що також може негативно вплинути на роботу банку. Важливим напрямом діяльності банківської установи є мінімізація ризику зміни процентних ставок; це впливає з того, що підвищення плаваючих процентних ставок за депозитами не може забезпечити одночасне підвищення процентів за активними банківськими вкладеннями з фіксованою процентною ставкою. Виникнення такого ризику призводить до зменшення процентної маржі, що, відповідно, негативно впливає на прибутковість. В умовах економічної нестабільності та кризових явищ у економіці надзвичайно важливим є мінімізація валютного ризику, оскільки внаслідок девальвації національної валюти витрати банку на залучені ресурси в іноземній валюті значно зростають. Із огляду на те, що на валютному ринку відбуваються часті коливання курсу, щоденне прогнозування валютних ризиків та його обмеження набувають важливого значення.

На основі факторів впливу на діяльність кредитної установи, що визначають ресурсну політику комерційного банку, можна виділити основні вимоги, критерії оптимальної комбінації ресурсів банку. На нашу думку, слід виокремити критерії оптимальності як загальні для всіх банків, так і специфічні, котрі показують особливості індивідуальної, обраної саме цим банком ресурсної політики.

До загальних критеріїв оптимальності ресурсної політики банківських установ можна віднести, з нашої точки зору, наступні:

1) наявність сформованої ресурсної бази, що дає змогу забезпечити фінансову основу подальшого розвитку, платоспроможність і фінансову стійкість банку на перспективу;

2) взаємозв'язок залучених і запозичених ресурсів з іншими активними операціями банку для підтримання стабільності кредитної установи, її надійності та фінансової стійкості. При здійсненні банком ресурсної політики особливу увагу необхідно приділяти формуванню оптимальних портфелів депозитів і кредитів, розглядаючи їх як сукупність вимог вкладників

(юридичних та фізичних осіб) до банку й вимог банку до позичальників, класифікованих на основі критеріїв, що визначають ступінь ризику, ліквідності та дохідності;

3) диверсифікація банківських ресурсів, що забезпечить мінімізацію наявних ризиків;

4) така комбінація ресурсів, яка забезпечила б оптимальне співвідношення стабільних та нестабільних ресурсів. В умовах підвищеного ризику – збільшення частки стабільних депозитів у складі залучених ресурсів банку.

Специфічні критерії оптимальності ресурсної політики кожний банк визначає індивідуально. Вони залежать від розміру банківської установи, кваліфікації персоналу, собівартості операцій та послуг і т. д. Наприклад, поширюючи свої операції в конкретному регіоні або спеціалізуючись на окремих видах операцій і послуг, банк обирає ринкову стратегію, що найбільше відповідає його уявленням про оптимальність. Це може бути: диверсифікований підхід до різних груп клієнтів (різний набір продуктів для широких верств населення, бідних, забезпечених); банківські продукти та послуги можуть відрізнятися від продуктів банку-конкурента (за якістю, ціною і т. д.).

Таким чином, визначившись із критеріями оптимальності ресурсної політики, слід звернути увагу на застосування основних процедур контролю, що є одним із визначальних елементів у процесі реалізації ресурсної політики та досягненні нею окреслених цілей і завдань.

При визначенні спрямованості організації контролю необхідно виділити такі основні складові цієї роботи:

- по-перше, це контроль за загальним станом сформованих ресурсів. Стосовно власних ресурсів банку контроль необхідно поширювати на процеси формування і використання власного капіталу, здійснення всіх необхідних відрахувань до загальних та спеціальних резервів; щодо залучених банківських ресурсів, то контроль має відбуватися шляхом оцінки їх структури, рівня

диверсифікованості, стабільності, витратності та дотримання показників ліквідності; в частині запозичених коштів контроль поширюється на можливі напрямки використання таких ресурсів;

- по-друге, це контроль із юридичним оформленням усіх правовідносин, в які вступає банк з клієнтами, вкладниками, акціонерами при мобілізації ресурсів;

- по-третє, це контроль за дотриманням усім банківським персоналом своїх повноважень, передбачених правилами розподілу функціональних обов'язків між працівниками банку.

Визначення цілей, завдань, складових елементів із ресурсної політики – це лише початковий етап для формування основного змісту політики, а також для розроблення організаційно-управлінських заходів з її реалізації. З нашої точки зору, необхідно чітко визначити функціональну відповідальність тих чи інших підрозділів банку за виконання конкретного етапу загального процесу розроблення та реалізації ресурсної політики. Необхідною умовою ефективного розподілу обов'язків персоналу банку при проведенні операцій із мобілізації ресурсів буде виділення в організаційній структурі банку окремої одиниці, яка відповідає б за розроблення основних положень ресурсної політики.

Як таку організаційну одиницю з відповідними управлінськими функціями можна запропонувати створення комітету з ресурсної політики. До нього доцільно залучати, крім вищого керівництва банку, акціонерів банку, яким належать великі пакети акцій, працівників управління депозитних операцій, кредитного управління, управління з цінних паперів, економічного аналізу, маркетингу, юридичного управління, а також спеціально залучених до роботи в комітеті висококваліфікованих фахівців, компетентних у питаннях мобілізації ресурсів. Функціональні обов'язки при складанні проекту ресурсної політики в середині комітету можна розподілити так: обов'язки щодо визначення стратегічних напрямків ресурсної політики банку, які планують, базуючись на представлених експертних оцінках, що подали фахівці, доручити вищому керівництву банку та введеним до комітету акціонерам; формування

безпосереднього змісту ресурсної політики з детальним зазначенням усіх необхідних процедур доручити залученим до роботи комітету представникам управлінь та експертам.

Варто зазначити, що основою для складання проекту ресурсної політики банку має стати глибока аналітична робота, яка забезпечить всебічне вивчення власних позицій банку на фінансовому ринку з точки зору його можливостей стосовно мобілізації ресурсів, особливо порівняно з іншими банками, вивчення ринку банківських депозитних і кредитних послуг, асортименту відповідної продукції банків-конкурентів, їх цінової політики, а також перспектив банку щодо можливості розширення того сегмента ринку, на якому нині діє банк. Висновки зазначених досліджень мають бути підкріплені вивченням впливу комплексу трьох груп факторів, про які йшлося вище, котрі так чи інакше можуть позначитися на активності банку з мобілізації необхідних ресурсів. Фактори впливу необхідно враховувати передусім для визначення необхідних заходів щодо мінімізації ризиків у процесі формування банком ресурсів.

Сформований проект ресурсної політики банку має бути переданий для аналізу низовим підрозділам кредитної установи, які відповідають за всі пасивні операції. На цьому етапі оцінюються чіткість викладення цілей ресурсної політики та можливостей їх практичної реалізації згідно зі запропонованими нормативними процедурами. Внесення працівниками низових підрозділів банку поправок і зауважень до проекту ресурсної політики – необхідна умова забезпечення її максимальної відповідності внутрішнім можливостям банку щодо здійснення таких операцій, а також урахування потреб тих клієнтів, на яких банк планує орієнтуватися при впровадженні ресурсної політики.

Наступним кроком у системі організаційно-управлінських заходів реалізації ресурсної політики є її офіційне затвердження на рівні вищого керівництва банківської установи та доведення змісту даного документа до всіх підрозділів банку, відповідальних за організацію і проведення операцій із мобілізації ресурсів.

Важливий елемент у системі реалізації ресурсної політики банків – визначення повноважень щодо забезпечення контролю за виконанням підрозділами банку всіх процедур, передбачених інструктивним матеріалом розробленої ресурсної політики. З нашої точки зору, дані повноваження доцільно доручити ревізійній комісії банку та комітетові ресурсної політики.

Розроблення та детальне закріплення всіх необхідних організаційно-управлінських заходів із реалізації ресурсної політики є, на нашу думку, однією з основних умов ефективності практичних дій банку при організації процесу мобілізації необхідних йому ресурсів, а відтак – створення передумов для виконання банківською установою функції фінансового посередництва.

Поступова стабілізація економічної ситуації в країні потребуватиме від банків активізації власної роботи щодо формування необхідних для ефективної діяльності обсягів ресурсів, основою якої стане розроблення і впровадження ресурсної політики.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕСУРСНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Власний капітал комерційного банку як основа його ресурсів: структура та механізм формування

При реалізації ресурсної політики з метою підвищення надійності банківських установ важливого значення набуває формування, нарощення й оптимізація структури власного капіталу.

Завданням ресурсної політики, що необхідно вирішити при формуванні власного капіталу, є знаходження його оптимального обсягу та структури за мінімальних витрат, дотримання внутрішньобанківських потреб та нормативних вимог контролюючих органів і, як результат, забезпечення зростання і подальшого розвитку банку. Виконання цього завдання є складним процесом, котрий залежить від можливостей банківської установи, її організаційно-правової форми й наявності відповідних джерел коштів. Величина власного капіталу банку складається з поєднання наступних елементів: статутного капіталу, резервного капіталу, нерозподіленого прибутку минулих років, прибутку або збитку звітного року, іншого капіталу.

Вибір форми організації банку має вирішальне значення для формування його статутного капіталу. Слід зазначити, що кожна з форм господарських товариств характерна своїми перевагами та недоліками з погляду стратегії розвитку банківської установи та визначається цілями, що окреслюють перед собою її засновники.

Згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» комерційні банки можуть бути створені в одній із таких форм: публічного акціонерного товариства або кооперативного банку [93]. Порядок організації та функціонування відповідних форм господарських товариств визначений у Законі України «Про господарські товариства». При цьому до приватного акціонерного товариства не може належати більше ста акціонерів. Таким

чином, новий закон узгоджує діяльність акціонерних товариств за формами власності відповідно до європейської практики. Наприклад, у Великобританії, відповідно до закону про компанії (Company Act), дозволено створення приватних компаній із обмеженою відповідальністю (Private Limited Company), кількість акціонерів має бути не більше 50, публічних компаній із обмеженою відповідальністю (Public Limited Company) і партнерств з обмеженою відповідальністю (Limited Liability Partnership) [12].

Згідно з офіційною статистикою в нашій країні за станом на 1 жовтня 2012 р. ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мали 175 банків, у т. ч.: 175 банків (100% від загальної кількості банків, що мають ліцензію) – публічні акціонерні товариства (з них: 1 банк (0,6%) – має ліцензію санаційного банку. Дані про кількісний склад вітчизняної банківської системи та розміщення банківських установ у регіонах подано в додатку Д 1.

Нині вітчизняна економіка характеризується присутністю банків створених у формі акціонерних товариств; це пояснюється вимогами вітчизняного банківського законодавства, а також тим, що така організаційна форма є найсприятливішою для функціонування банківської установи, оскільки передбачає гнучку та просту процедуру збільшення при потребі статутного капіталу; можливості отримання банком додаткового доходу в разі зростання курсу акцій банку; сприяння поліпшенню іміджу банку за умов котирування банківських акцій на біржовому та позабіржовому ринках, можливість такого котирування на міжнародному ринку; можливість обертання акцій банку на вторинному ринку.

За формою власності банки на території України можуть бути зі стовідсотковим українським капіталом, за участю іноземного капіталу або зі стовідсотковим іноземним капіталом (див. дод. Д).

Слід зазначити, що на етапі становлення банківської системи більшість банків створювалися у вигляді товариств із обмеженою відповідальністю (ТзОВ), пайовий капітал яких формувався за рахунок внесків засновників у

вигляді паїв. Розмір такого внеску визначав ступінь відповідальності кожного з них.

На сьогоднішній день банки зі 100% іноземним капіталом повинні бути створені у формі публічних акціонерних товариств. Згідно зі Законом «Про банки і банківську діяльність» для створення банку з іноземним капіталом його засновники зобов'язані отримати попередній дозвіл Національного банку України; при цьому більше 10% акцій таких банків має належати нерезидентам [93, с. 13].

Роль власного капіталу досить значна, оскільки створення банку розпочинається з формування статутного капіталу, який є основною складовою власного банківського капіталу, а також власний капітал забезпечує надійність банку та ефективність його діяльності, бо він – джерело початкових ресурсів, засіб страхування інтересів вкладників; це дає банку змогу виконувати свої зобов'язання і в непередбачуваних ситуаціях. Не менш важливу роль відіграють й інші складові власного капіталу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Складові елементи власного капіталу банку*

Елементи власного капіталу	Джерела формування	Механізм поновлення
Статутний (акціонерний) капітал	Емісія власних акцій	Повторний випуск акцій для збільшення статутного фонду
Резервний капітал	Відрахування від прибутку для створення резервного фонду та інших фондів банку (економічного стимулювання, економічного розвитку)	Величину резервного капіталу банк встановлює самостійно; він не може перевищувати статутний капітал. Використовується для покриття збитків банку. Поновлюється з прибутку.
Нерозподілений прибуток	Джерело власного капіталу внутрішнього походження. Утворюється в результаті розподілу прибутку як нерозподілена частина	Поповнюється новими залишками нерозподіленого прибутку в кінці року.

*Джерело: склала автор на основі [93]

Важливими завданнями, виконання яких забезпечувало б зростання та подальший розвиток банку, є формування власного капіталу, а також

знаходження його оптимального обсягу і структури за мінімальних витрат на формування, дотриманні внутрішньобанківських вимог та нормативів контролюючих органів. Основний елемент власних коштів банку, як уже було зазначено – статутний капітал. Його розмір, порядок формування та зміни визначають статутом банку, однак мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути меншим 75 млн. грн. [93]. Мінімальний розмір статутного капіталу встановлюється центральний банк для забезпечення стійкості банків.

Теоретично залежно від форми інвестування виокремлюють формування капіталу:

- у грошовій формі;
- у матеріально-речовій формі (у вигляді будівель, споруд, обладнання тощо);
- у формі фінансових активів (у вигляді внесків до капіталу акцій, облігацій тощо).

В іноземних банках більше половини статутного капіталу становить частка матеріальних внесків. У вітчизняній практиці формування та збільшення статутного капіталу банку дозволене шляхом тільки грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти – в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях.

Заборонено формування статутного капіталу за рахунок бюджетних коштів та коштів, отриманих у кредит або під заставу, а також формування статутного капіталу банку з непідтверджених джерел.

Статутний капітал банку формується з акціонерного та приватного капіталу при організації нового банку шляхом акумулювання внесків засновників чи випуску і реалізації акцій. Банки можуть продавати акції первинного розміщення за ціною, не нижчою від номінальної вартості. У разі продажу таких акцій інвесторові за ціною, вищою, ніж номінальна вартість, виникає емісійна різниця, котру використовують як капітал банку.

Банк має право збільшувати статутний капітал після того, як усі учасники сповна виконали свої зобов'язання щодо оплати паїв або акцій, і попередньо оголошений підписаний капітал повністю сплачено [93].

Формування статутного капіталу банку відбувається за допомогою грошових внесків акціонерів, що переходять у розпорядження банківської установи повністю. Статутний капітал акціонерного банку та інші його власні кошти відокремлені від майна акціонерів. Відповідальність перед своїми вкладниками та іншими кредиторами акціонерний банк несе самостійно. Відмовитися від участі в даному банку акціонери можуть тільки шляхом продажу або передачі третій особі своїх акцій банку. Така ситуація сприяє підвищенню стійкості й надійності банку, створює основу для ефективного управління ліквідністю та зміцнює його позиції на ринку. Акціонерний банк може сам купувати власні акції на вторинному ринку за умови письмового повідомлення Національного банку України. Банкам не дозволено придбання власних акцій, якщо це може призвести до зменшення регулятивного капіталу нижче мінімально необхідного рівня, або якщо це може призвести до погіршення фінансового стану банку.

Банк може викуповувати в акціонерів акції власної емісії з метою: їх подальшого перепродажу; розповсюдження серед своїх працівників; дарування; реінвестування дивідендів.

У перших трьох випадках акції мають бути реалізовані або анульовані не пізніше як за один рік із моменту їх придбання. Протягом цього періоду при розподілі прибутку, голосуванні та визначенні кворуму на загальних зборах акціонерів не враховуються придбані банком акції. Банкам не дозволено купувати власні акції до повної оплати всіх раніше випущених акцій.

Банк має право викупити в акціонера оплачені ним акції тільки за рахунок сум, що перевищують статутний капітал.

Суть викупу банком акцій для реінвестування дивідендів полягає в тому, що банк викупує частину акцій: це дає йому змогу збільшити розмір прибутку на одну акцію, оскільки викуплені акції не враховують при розподілі

прибутку банку.

Наступним складовим елементом власних коштів банківської установи є резервний капітал. Він призначений для відшкодування непередбачених збитків за всіма статтями активів та позабалансовими зобов'язаннями. Розмір відрахувань до резервного фонду має бути не меншим 5 відсотків від прибутку банку до досягнення ними 25 відсотків розміру регулятивного капіталу банку [93]. Важливу роль у формуванні власного капіталу банку відіграє прибуток, з якого формують різні резерви та фонди. Особливим резервом банку, що залишається після оподаткування, є нерозподілений прибуток – джерело внутрішнього походження; його повністю вводять до власного капіталу. Він є джерелом, за допомогою якого формують резерв під виплату дивідендів власникам і призначений на капіталізацію, тобто на розширення банківського бізнесу.

Власний капітал банку займає незначну частку в загальному обсязі капіталу банку порівняно з іншими сферами підприємницької діяльності, що обумовлено специфікою роботи банку як установи, котра здійснює функцію фінансового посередництва, тобто мобілізацію тимчасово вільних грошових ресурсів на фінансовому ринку з подальшим їх розміщенням серед юридичних та фізичних осіб. Тому власний капітал у банківській діяльності має дещо інше призначення, ніж в інших сферах підприємництва. Це чітко простежується через функції, які виконує власний капітал комерційного банку.

Багатофункціональне призначення власного капіталу робить його неоднорідним за складом (додаток Е). Перша частина, призначена для забезпечення банківської діяльності, найпостійніша і наявна у формі статутного капіталу, частково резервного та субординованого капіталів, емісійних різниць, переоцінки основних засобів. Друга частина власного капіталу призначена для страхування активних та інших операцій і послуг банку від збитків. Ця частина рухоміша й виступає частково у сфері резервного капіталу, резервів для покриття ймовірних збитків від активних операцій. Третя частина призначена для регулювання розміру власного капіталу, однак її можна використовувати

також для забезпечення банківської діяльності й для страхових потреб банку. Тому розмір цієї частини власного капіталу є самим непостійним, може змінюватися залежно від стратегічних і тактичних цілей банку, а також від зміни вимог регулюючих та наглядових органів. Зазначена частина власного капіталу виступає в формі нерозподіленого прибутку, частково для цього можуть залучатись кошти на умовах субординованого боргу [123, с. 168].

При здійсненні банком ресурсної політики необхідно значну увагу приділяти питанням оцінки вартості власного капіталу, оскільки чітка оцінка його вартості дає змогу отримати відповідну інформацію стосовно прийняття необхідних управлінських рішень, що стосуються поточного стану банківського капіталу, та будувати плани, визначити ефективність діяльності банку, окреслити дії ресурсної політики на перспективу. На практиці відомо кілька способів визначення вартості власного капіталу банку, кожний з яких має суттєві переваги та недоліки.

Перший спосіб полягає у визначенні балансової вартості власного капіталу на основі бухгалтерської звітності. Відповідно до цього способу всі активи та зобов'язання банківської установи обліковують за вартістю їх придбання чи виникнення. При цьому власний капітал розраховують як різницю між балансовою вартістю активів та зобов'язань (2.1).

$$K = A - Z \quad (2.1)$$

Цей спосіб оцінки прийнятний тільки тоді, коли балансова та реальна ринкова вартість активів і зобов'язань банку суттєво не відрізняються між собою. У випадку, коли ринкова вартість значно відхиляється від балансової вартості, то згаданий спосіб призводить до спотворення отриманих результатів та неадекватності оцінки власного капіталу банку. Звичайно, зазначений спосіб є порівняно простим і не потребує високої кваліфікації банківських працівників, які проводять деякі розрахунки, а також значних витрат на розрахунки щодо оцінки вартості капіталу.

Другий спосіб ґрунтований на ринковій вартості й полягає у тому, що активи та зобов'язання банківської установи оцінюють за ринковою вартістю,

на основі якої розраховують власний капітал банку. Цей спосіб значно точніший ніж перший і відображає реальний рівень захищеності банку й дає змогу реалістичніше та динамічніше визначати оцінку вартості власного капіталу, оскільки ринкова вартість активів та зобов'язань змінюється постійно. Проте, як засвідчує практика, банки не дуже зацікавлені у такому способі розрахунку вартості власного капіталу, особливо тоді, коли він не дуже сприяє зміцненню позицій банку на ринку банківських послуг. Окреслений спосіб використовують зазвичай, менеджери банку для внутрішніх розрахунків, і для визначення реальної вартості власного капіталу, хоча його результати дуже корисні для клієнтів банку, а також інших користувачів даної інформації.

Варто зауважити, що даному способу визначення ринкової вартості власного капіталу банку притаманні окремі недоліки. По-перше, не завжди можна правильно оцінити активи та зобов'язання банку за ринковою вартістю. По-друге, зазначений спосіб є порівняно трудомістким і потребує високої кваліфікації фахівців, а також суттєвих витрат.

Третій спосіб – спосіб регулювальних бухгалтерських процедур, полягає в обчисленні розміру власного капіталу банку за методикою (правилами та вимогами), що їх встановили відповідні органи, які здійснюють банківський нагляд та ведуть контроль у сфері банківської діяльності. В межах цього способу власний капітал банківської установи розраховують як суму його складових елементів. Механізм визначення власного капіталу банку та його складові кожна країна встановлює самостійно. Проте для забезпечення прозорості банківських систем та фінансової стійкості низка економічно розвинутих країн уклала Базельську угоду, що визначає єдиний основний підхід до визначення структури та порядку обчислення власного капіталу банківських установ країн, які підписали цю угоду [170, с. 85 – 88]. Угода про достатність капіталу містить наступні компоненти: I. Мінімальні вимоги до капіталу; II. Контроль з боку нагляду; III. Ринкова дисципліна.

У попередній редакції (тобто у Базелі I) зазначено, що перша компонента – «Мінімальні вимоги до капіталу» – повинна задовольняти такі постулати:

капітал банку складається з основного та додаткового; капітал потрібний для покриття кредитного ризику, який визначають за допомогою вагових коефіцієнтів; мінімальне значення достатності капіталу – 8 %. Проте у новому документі Базельський комітет наголошує на значущості та важливій ролі наглядового процесу. Його формалізація набуває особливого значення, оскільки Базель II замість стандартних методів і загальної класифікації ризиків дає найбільшим банкам змогу використовувати системи внутрішніх рейтингів як базу для розрахунків мінімальних вимог до обсягу капіталу та його адекватності [156, с. 3 – 4]. Мінімальний розмір капіталу, який має підтримувати кожен банк, пов'язаний із величиною ризиків, що він приймає, а тому обсяг цього капіталу має бути своєрідним резервом для покриття можливих збитків за рахунок власних коштів. При цьому слід зазначити, що очікувані збитки банкам необхідно компенсувати за рахунок коштів спеціально створених резервних фондів. Дотримання мінімальних вимог стосовно достатності капіталу банків є традиційно найважливішою складовою пруденційного нагляду.

Перша компонента містить методологію розрахунку мінімально необхідної величини капіталу для трьох ризиків: кредитного, ринкового та операційного. В угоді також передбачено наявність кількох альтернативних варіантів кількісної оцінки кожного з ризиків. Найістотніша відмінність від попередніх версій угоди – намагання укладачів документа відійти при розробленні методології від підходу універсалізації й замінити його підходом індивідуалізації. У першій опорі міститься чимало велика кількість додаткових умов та винятків. Причина їх наявності – бажання зробити методику оцінки капіталу якомога точнішою для кожного окремого випадку, кожної окремої ситуації, кожного окремого банку.

У другій компоненті – «Контроль з боку нагляду» – наголошено на необхідності всебічного ґрунтовного контролю з боку органу банківського нагляду за порядком та результатами розрахунку адекватності капіталу кожної окремої банківської установи. Друга опора базована на чотирьох принципах,

що регламентують обов'язки і повноваження банків та органів регулювання стосовно оцінки адекватності капіталу банку. До цих принципів можна віднести:

- 1) процес оцінки ризиків у банках;
- 2) оцінка процесу наглядом;
- 3) капітал понад мінімальні норми;
- 4) втручання нагляду на ранніх стадіях задля усунення проблеми.

У третій компоненті – «Ринкова дисципліна» – наголошено, що в оцінці адекватності капіталу зацікавлені не тільки банки та органи нагляду, а насамперед клієнти, які бажають знати, чи можна довірити свої кошти цій фінансовій установі. Без розкриття інформації для клієнтів, оприлюднення звітності неможливо досягти стабільності банківської системи та довіри до неї, в чому, власне, й полягає завдання банківського нагляду.

Базель II доповнює облікові стандарти щодо звітності й вимагає від банків розкриття кількісної (статей звітності, показників та коефіцієнтів) та якісної інформації (інформації про корпоративну структуру банку, цілі управління різними портфелями, практику ризик-менеджменту тощо). У третій опорі наголошено на необхідності ведення відкритої та прозорої банківської діяльності, що дасть змогу ринку в особі клієнтів банку повноцінно виконувати свою регулятивну функцію. Вагоме значення має те, що три компоненти-опори є взаємодоповнюючими, і жодну з них не можна розглядати чи використовувати окремо від інших.

Основні положення Базельської угоди при формуванні власного капіталу застосовують і країни, які не взяли участі у підписанні Базельської угоди, але визнають і використовують її. Національний банк України при визначенні адекватності власного капіталу банків також дотримується положень Базельської угоди і постійно вдосконалює методику розрахунку розміру власного капіталу.

Аналізуючи формування власного капіталу вітчизняної банківської системи, бачимо, що він на 01.01.2011 р. становив 137,73 млрд. грн., що на

14,5% більше порівняно з 2010 роком. Позитивна динаміка зберігалася протягом 2011-2012 років, і станом на 01.07.2012 р. власний капітал банків досягнув 20, 420 млрд. грн., або 14,6% пасивів банків.

Збільшення власного капіталу зумовлено зростанням його складових (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка власного капіталу банківської системи України у 2005–2011 рр.*

Показники (млн. грн.)	Роки						
	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011
Статутний капітал	11 648,3	16 144,4	26 266,2	42 872,6	82 454,2	110 355,4	145857,0
Власні акції, викуплені в акціонерів	44,95	36,29	6,74	1,97	13,7	-2,9	-1,041
Емісійні різниці	417,3	542,5	1 198,4	3 219,4	6 045,7	6 292,0	7337,2
Резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди	1 841,6	2 968,9	4 804,5	7 016,2	10 696,4	15 712,3	12580,7
Резерви переоцінки основних засобів	2 035,8	2 529,4	5 444,4	8 004,0	11 461,6	11 143,9	10930,7
Резерви переоцінки цінних паперів	–	7,3	1,5	181,5	239,7	-1 295,9	42,28
Прибуток / збиток минулих років	1 085,8	1 124,4	713,3	1 666,8	1 554,0	661 693,0	-412577,4
Прибуток / збиток поточного року	1 446,1	2 170,1	4 144,5	6 619,7	7 304,4	-31 491,8	-9734,9
Усього власного капіталу	18 420,9	25 450,8	42 566,1	69 578,3	119 263,0	120 207,6	137725,0

*Джерело: розрахувала автор за даними [196].

Значну питому вагу у власному капіталі займає статутний капітал, що станом на січень 2011 р. становив 145 857,0 млрд. грн., і в цілому за останні роки показує позитивну динаміку. На 01.01.2011 р. частка статутного капіталу становила 91%. Збільшення суми і частки статутного капіталу банків упродовж розглянутого періоду свідчить про бажання банківських установ підвищити

рівень капіталізації саме за рахунок нарощення цієї складової власного капіталу. Однак, частка статутного капіталу збільшилась ще й у результаті отримання емісійних різниць, а також за рахунок приросту капіталізованих дивідендів. Частка інших складових власного капіталу впродовж останніх двох років або зменшувалась, або мала незначне зростання; зокрема за станом на 01.01.2010 р. знизився показник викуплених акцій у акціонерів, що становив «-»2,9 млн. грн. порівняно з 2009 р. 13,7 млн. грн. Спостерігалось значне зменшення прибутку поточного року, що становив «-»31 491,8 млрд. грн. У попередні роки прибуток поточного року збільшувався майже вдвічі. Аналогічні тенденції щодо зміни складових власного капіталу банків зберігалися й упродовж першого півріччя 2010 року.

Таблиця 2.3.

Власний капітал банків України станом на 01.07.2012 р. (млн. грн.)

Власний капітал банків	Фінансовий результат діяльності	Статутний капітал	Резерви та інші фонди банків	Резерви переоцінки
204 199,9	1 558,0	181 488,9	17 238,1	11 181,6

Реалізуючи ресурсну політику, банківські установи створюють резервний фонд та спеціальні фонди, що їх вводять до власного капіталу. Резерви, котрі сформували вітчизняні банки, зросли на 5 754,5 млн. грн. і становили на початок 2010 р. 25 560,3 млн. грн. Зростаюча тенденція зберігалась і наступні роки (табл. 2.3) і на 01.07.2012 р. резерви вітчизняних банків становили 28 419,7 млн.грн. Такі фонди формують за рахунок банківського прибутку в результаті його розподілу. На відміну від негативних результатів 2009-2011 років за перше півріччя 2012 року банківська система України продемонструвала позитивний фінансовий результат, який становить 1 558 млн.грн. Поступовий вихід на прибуткову діяльність пов'язаний з завершенням формування резервів під проблемну заборгованість. Наявність створених банками фондів позитивно впливає на виконання ними зобов'язань перед клієнтами та кредиторами, зменшує ймовірність банкрутства і забезпечує

стабільність банківської діяльності.

Аналізуючи дані таблиці 2.2, бачимо, що власний капітал вітчизняної банківської системи до 2010 р. щороку зростав в 1,5–1,9 раза, проте внаслідок економічної кризи даний показник за станом на 01.01.2010 р. залишився практично на рівні 2009 року. Фінансова криза негативно позначилася на діяльності банків, які практично використовують власний капітал. Однією з причин такого становища стала, на наш погляд, бездіяльність центрального банку з підтримання національної грошової одиниці, що наприкінці 2008 – на початку 2009 рр. призвело до розбалансування діяльності банківської системи. По-друге, керівництво банків ще недостатньо підготовлено до прийняття кардинальних рішень в умовах кризи, особливо на її початковому етапі. Варто зазначити, що лише через півроку з початку кризи рішення щодо стабілізації банківської системи почали приймати на рівні як уряду, так і керівництва банків.

За станом на 01.07.2012 р. власний капітал вітчизняних банків зріс у порівнянні з минулими роками і мав таку структуру: сплачений зареєстрований статутний капітал – 101,0% від капіталу; дивіденди, спрямовані на збільшення статутного капіталу, – 0,3%; емісійні різниці – 5,5%; загальні резерви та фонди банків – 9,9%; результати минулих років – (-18,2%); результати звітного року, що очікують затвердження – (-3,8%); результати поточного року – (-3,0%); результат переоцінки основних засобів, нематеріальних активів, цінних паперів у портфелі банку на продаж та інвестицій в асоційовані компанії – 8,3% [196].

Для порівняльного аналізу діяльності банків Національний банк України, поділяє вітчизняні банківські установи на групи за обсягами здійснюваних активних операцій. Так, у 2009 р. Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків НБУ визначила такі граничні розміри регулятивного капіталу і активів для окремих груп банків: група I: регулятивний капітал – більше 1500 млн. грн., активи – більше 14000 млн. грн.; група II: регулятивний капітал – більше 500 млн. грн., активи – більше 4000 млн. грн.; група III: регулятивний капітал – більше 200 млн. грн., активи – більше 1500 млн. грн.; група IV:

регулятивний капітал – менше 200 млн. грн., активи – менше 1500 млн. грн. На 2012 рік такий розподіл визначив наступні граничні розміри активів для окремих груп банків: група I – 15000 млн. грн.; група II – більше 5000 млн. грн.; група III – більше 3000 млн. грн.; група IV – менше 3000 млн. грн. Проаналізуємо власний капітал банків за цими групами. До групи найбільших банків належать 17 банків, що володіють власним капіталом у сумі 105 678 млн. грн., до групи великих банків входять 19 банків із 24 783 млн. грн. власного капіталу, до групи середніх – 22 банки з власним капіталом 10 570 млн. грн. і до малих – 117 із 22 745 млн. грн. власного капіталу. При цьому тільки серед банків першої групи власний капітал перевищував статутний (рис. 2.1).

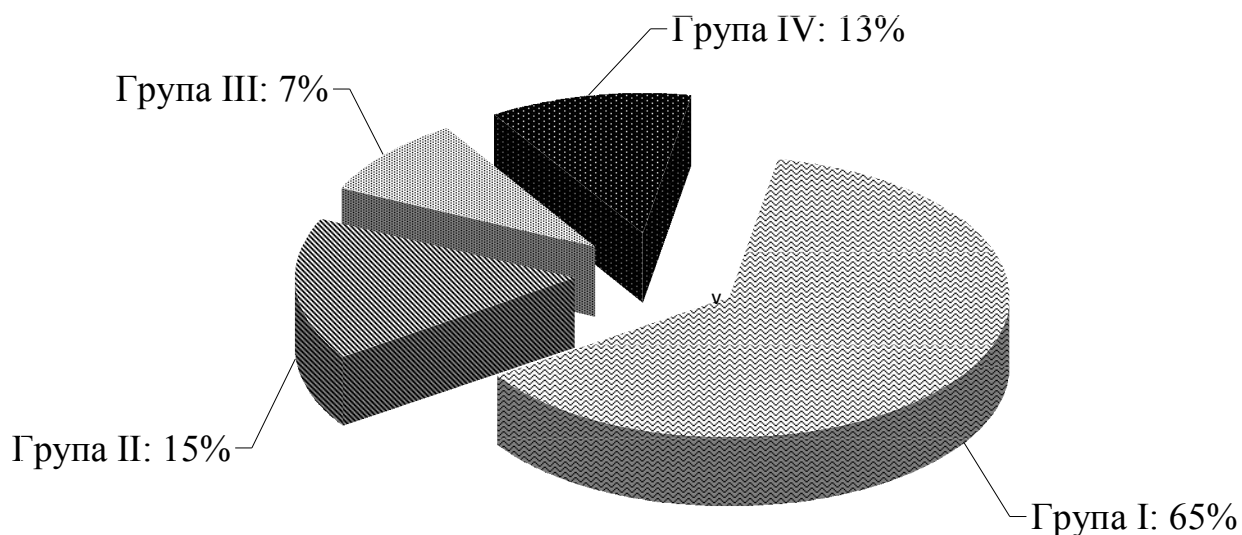

Рис. 2.1. Частка власного капіталу в групах банків України за станом на 01.07.2012 р.*

*Джерело: склала автор за даними [196]

Сплачений статутний капітал банківських установ України на початок 2010 р. становив 665769,93 тис. грн. Індекс зростання сплаченого статутного капіталу всіх комерційних банків за 2009 р. дорівнював 146,95% при індексі інфляції 11,2%, що є позитивним фактом. Розмір статутних капіталів багатьох банків упродовж 2006/2007 рр. залишався вкрай незначним. Середній його розмір за всіма банками становив на кінець 2006 р. тільки 156 млн. грн., що дуже мало для таких установ порівняно зі світовою практикою. На початок 2010 р. цей показник збільшився в 4,2 раза і становив 665,8 млн. грн на одну

банківську установу. Однак, 76 українських банків, що становить 42,5% від їх загальної кількості мали сплачений статутний капітал менше 100 млн. грн. на один банк, що свідчило про необхідність подальшої капіталізації банківської системи. Позитивна тенденція нарощення статутних капіталів зберігалася протягом 2010-2012 років, так станом на 01.07.2012 року статутний капітал банків України становив 180 490 млн.грн. Причому банки, які входять до перших трьох груп продемонстрували зростання статутного капіталу за рахунок розширення масштабів діяльності, а банки четвертої групи нарощували статутний капітал на вимогу регулятора.

Динаміка зростання середнього розміру статутного капіталу на один діючий вітчизняний банк відображена на рис. 2.2.

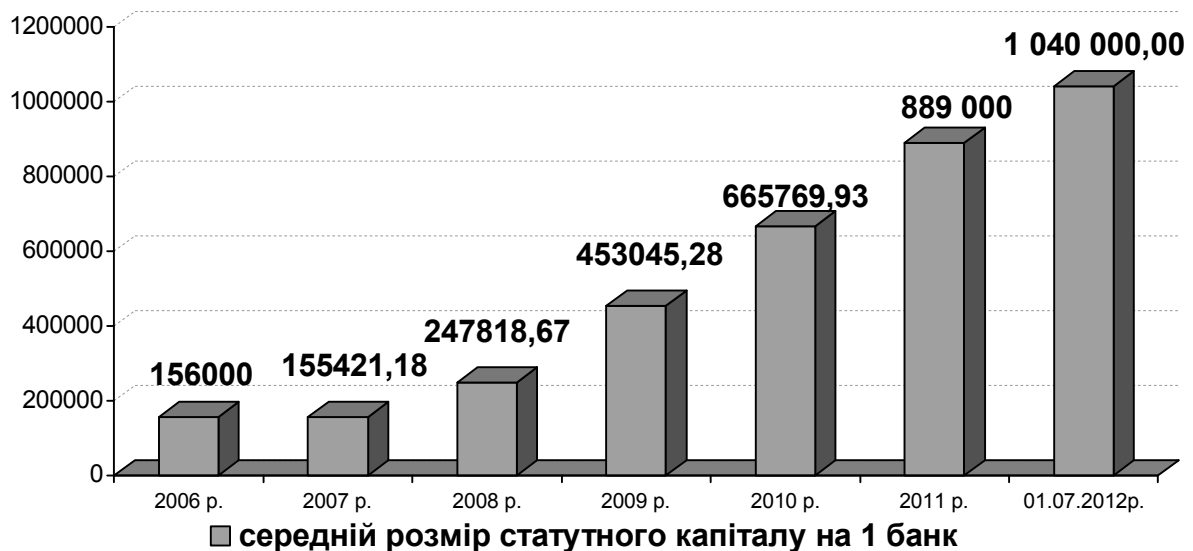

Рис. 2.2. Середній розмір сплаченого статутного капіталу на один вітчизняний банк у 2006 – 2012 рр., тис. грн.*

*Джерело: склала автор за даними [196]

Ця динаміка свідчить про те, що темпи зростання середнього розміру сплаченого статутного капіталу на один діючий банк у 2007–2012 рр. збільшилися. Не знижувалися темпи зростання в кризові 2008/2009 роки: на зростанні статутних капіталів банків не позначилися фінансова криза та політична нестабільність у передвиборчий період. Цей показник упродовж аналізованого періоду зростав також за рахунок припливу на вітчизняний

банківський ринок іноземного капіталу. Так, кількість банків із іноземним капіталом за перше півріччя 2010 р. становила 52 одиниці (у 2006 р. – 35), а у першому півріччі 2012 р. – 53 одиниці.

До десятки найбільших банків України за величиною статутного капіталу станом на 01.07.2012 року належать Ощадбанк, ПриватБанк, Укрсоцбанк, Промінвестбанк, Альфа-банк, ВТБ Банк, ПУМБ, ОТП Банк, Родовід банк, Сбербанк Росії.

Банківська система України характеризується високим рівнем концентрації капіталу за групами банків (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Власний капітал вітчизняних банків у 2006–2012 рр.
за 4 групами банків***

		I група	II група	III група	IV група	Усього в банках
01.01. 2006	тис. грн.	12 108 902	3 944 221	3 508 281	5 889 449	25 450 853
	питома вага, %	47,58	15,50	13,78	23,14	100,00
01.01. 2007	тис. грн.	22 965 199	7 092 662	4 566 612	7 941 637	42566109
	питома вага, %	53,95	16,66	10,73	18,66	100,00
01.01. 2008	тис. грн.	39 810 141	11 668 566	8 942 971	9 156 597	69578274
	питома вага, %	57,21	16,77	12,85	13,17	100,00
01.01. 2009 р.	тис. грн.	74 957 484	19 383 987	11 113 936	13 807 641	119 263 048
	питома вага, %	62,85	16,25	9,32	11,58	100,00
01.01. 2010	тис. грн.	81 384 493	15 500 971	10 095 508	13 226 647	120 207 619
	питома вага, %	67,70	12,90	8,40	11,00	100,00
01.01. 2011р.	тис. грн.	91 487 000	20 433 000	8 375 000	17 430 000	137 725 000
	питома вага, %	67,00	15,00	6,00	12,00	100,00
01.07. 2012р.	тис. грн.	105 678 000	24 783 000	10 570 000	22 745 000	163 776 000
	питома вага, %	65,00	15,00	7,00	13,00	100,00

*Джерело: складала автор за даними [196]

Із наведеної таблиці бачимо, що протягом 2006–2008 рр. спостерігалася тенденція до зменшення питомої ваги власного капіталу банків 3-ї та 4-ї груп у

загальному обсязі власного капіталу банківської системи та підвищення частки банків 1-ї та 2-ї груп у сукупному капіталі банківської системи. За станом на початок 2009 та 2010 рр. спостерігалася тенденція до зменшення власного капіталу банків 2-ї, 3-ї та 4-ї груп, що насамперед пов'язано із фінансовою кризою та погіршенням діяльності банківських установ згаданих груп. Банки 1-ї групи мають стабільний приріст власного капіталу. Так, на початку 2010 р. тільки в 1-ій групі банків (18 банків, або 10,2% загальної кількості) було сконцентровано 67,7% сум статутних капіталів усіх банків.

Таблиця 2.5.

Основні показники діяльності банків України за 2006-2012 рр.*

	01. 01. 2006 р.	01. 01. 2007 р.	01. 01. 2008 р.	01. 01. 2009 р.	01. 01. 2010 р.	01. 01. 2011 р.	01.01. 2012 р.
Чисті активи (скориговані на резерви за активн. операціями)	213878	340179	599396	926086	880302	942088	1054280
Кредитний портфель	156268	268294	485368	792244	747348	755030	825320
Власний капітал, млн. грн.	25 451	42 566	69578	119263	115175	137725	155487
Темпи зростання, %	139,5	167,2	163,5	171,4	96,6	119,6	112,9
Статутний капітал, млн. грн.	16 144	26 266	42 873	82454	119189	145857	171865
Темпи зростання, %	139,1	162,6	163,2	192,3	144,6	122,4	117,8
Зобов'язання банків	188 427	297 613	529818	806823	765127	804363	898793
Регулятивний капітал, млн. грн	26 373	41 148	72 265	123066	130802	160897	178454
Адекватність регулятивного капіталу, %	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90

*Джерело: розрахувала автор за даними [169]

Дещо іншою була ситуація на 01.07.2012 р. – приріст власного капіталу показала 3-тя та 4-та групи банків, частка 2-ої в сукупному власному капіталі банківської системи не змінилася і становила 15%, частка 3-ої та 4-ої групи – становила відповідно 7% і 13%, а частка 1-ої групи банків знизилася до 65%. Разом з тим, власний капітал банківської системи за 2006–2012 рр. зріс у 7 разів, то капітал 1-ї групи банків – у 9 разів, а капітал банків 2-ї групи – в 7

разів. Водночас капітал банків 3-ї і 4-ї групи зріс за 2006–2012 рр. відповідно у 3 та 4 рази. Це підтверджує необхідність підвищення рівня капіталізації малих банків, які дотепер не відіграють суттєвої ролі в розвитку ресурсів банківської системи та мають враховувати це при розробці та впровадженні власної ресурсної політики.

Розвиток банківської системи України пройшов шлях від кількісного до якісного зростання. Аналіз тенденцій формування капіталу банків України за останні сім років дає змогу зробити висновки про концентрацію капіталу в найбільших банках, однак процес концентрації капіталу банків триває. Дані, наведені в таблиці 2.5, свідчать про те, що темпи зростання і власного, і статутного капіталів банків зберігали позитивну тенденцію впродовж останніх років особливо швидкими темпами відбувався приріст власних коштів банківських установ у 2009 р., що можна пояснити особливою увагою банків до забезпечення стабільності функціонування, необхідності відновлення довіри до банків із боку клієнтів, яка має спиратися на виконання захисної функції банківського капіталу.

Надзвичайно важливим показником діяльності банку є його регулятивний капітал. Основне його призначення – покриття негативних наслідків впливу ризиків, із якими банківські установи стикаються в процесі функціонування, а також цей капітал забезпечує захист вкладів, фінансову стійкість і стабільність діяльності банку. А відтак дотримання банками норм регулятивного капіталу – це об'єкт впливу ресурсної політики банку.

Регулятивний капітал банків на 1.01.2012 р. збільшився майже у 7 разів і становив 178454 млн. грн, а на 01.01 2006 р. лише 26 373 млн. грн. [169]. Дотримання банківськими установами України нормативних вимог Національного банку України щодо регулятивного капіталу відображено у додатку Ж.

Тенденції зростання регулятивного капіталу позитивно впливають на адекватність регулятивного капіталу банківської системи, яка у 2006 році становила 14,9% (нормативне значення 10%). На кінець 2009 р. значення

нормативу адекватності регулятивного капіталу в банківському секторі збільшилося до 16,07%. А в першому півріччі 2010 р. цей показник дорівнював 20,6. Це пояснюється тим, що вітчизняні банки практично не здійснювали кредитування; це призвело до збільшення адекватності регулятивного капіталу, однак така ситуація свідчить також про виникнення надлишкової ліквідності банківських установ, які не використовували сповна свої ресурси, а це загрожує втратою або недоотриманням прибутків. Відновлення кредитної діяльності у 2011-2012 рр. потягнуло за собою зменшення показника адекватності регулятивного капіталу до 18,9%.

Перші позитивні тенденції збільшення капіталу банківської системи України свідчать про те, що банківська система перебуває на етапі розвитку, однак уже сьогодні має можливості для повного відновлення кредитування. Для того ж, щоб належною мірою забезпечувати фінансування економічного зростання, банківській системі України потрібне ще значне нарощування капіталу.

Трансформаційні зміни в економіці, виникнення кризових явищ, збільшення обсягів банківської діяльності призводять до зростання ризикованості банківської діяльності, а це перш за все потребує збільшення банківських капіталів. Враховуючи важливу роль банків у розвитку економіки як провідних фінансових посередників, Національний банк України встановлює мінімальні нормативи до розмірів та достатності капіталу банків. Із урахуванням цих вимог, для розширення можливостей здійснення активних операцій більшість банків прагне до нарощування власного капіталу. Окрім цього наслідком збільшення банківських капіталів є підвищення надійності банків, зміцнення довіри до них суб'єктів ринку, що своєю чергою стимулює розвиток і нарощення банківських ресурсів.

Для формування й нарощення власних коштів банків є два види джерел: зовнішні та внутрішні. При використанні зовнішніх джерел для збільшення власних коштів додаткові ресурси залучають з фінансового ринку, а при застосуванні внутрішніх – власні кошти збільшують за рахунок підвищення

ефективності роботи банку. Зростання власних коштів банку за рахунок зовнішніх джерел охоплює: 1) випуск нових акцій; 2) випуск довготермінових субординованих позик. А збільшення власних коштів банку за рахунок внутрішніх джерел передбачає: 1) результати переоцінки основних фондів і нематеріальних активів; 2) прибуток поточного року; 3) нерозподілений прибуток минулих років; 4) резервні відрахування з прибутку на покриття непередбачених збитків; 5) спеціальні фонди та резерви.

Закордонна та вітчизняна банківська практика використовує для залучення капіталу зі зовнішніх джерел кілька альтернативних способів (табл. 2.6).

Серед найвагоміших чинників впливу на вибір банківською установою того чи іншого зовнішнього джерела збільшення власного капіталу та їх співвідношення, можна назвати наступні:

- необхідність врахування витрат, пов'язаних зі залученням коштів;
- врахування ризику, пов'язаного з джерелом коштів, що мобілізуються;
- врахування впливу мобілізованих коштів на прибутковість звичайних акцій;
- врахування впливу існуючих та залучених акціонерів на власність та контроль за діяльністю банку;
- політика Національного банку України у сфері регулювання банківської діяльності.

Розглядаючи напрямки збільшення обсягів власних коштів банків у вітчизняних умовах, слід звернути увагу на концентрацію банківського капіталу на основі банківських злиттів та поглинань. Такі процеси надають банкам можливості підвищити достатність капіталу, отримати додаткові переваги та підвищити конкурентоздатність у боротьбі з іноземними банками, розширити можливості завоювання нових ринків, нових джерел і способів залучення ресурсів, що в результаті має привести такі установи банків до зростання прибутковості.

Способи нарощення власного капіталу зі зовнішніх джерел.

№ п/п	Зовнішні джерела формування власного капіталу банку	Переваги	Недоліки
1	продаж звичайних акцій	- збільшення власних коштів з ініціативи банку.	- високі витрати на розміщення; - ризик зменшення доходів акціонерів у порівнянні з доходами власників боргових зобов'язань; - ймовірність зменшення прибутку на одну акцію; ймовірність зменшення контролю над банком
2	продаж привілейованих акцій	- збільшення власних коштів з ініціативи банку; - виплата дивідендів не є обов'язковою; - збереження контролю над банком.	- високі витрати на розміщення; - ймовірність зменшення дивіде-ндних виплат власникам звичайних акцій.
3	випуск субординованих боргових зобов'язань	- збільшення власних коштів з ініціативи банку; - підвищення прибутку на одну акцію, якщо ці кошти приносять дохід, який перевищує відсоткові виплати за ними; - відсоткові виплати виключаються з оподаткованого доходу;	- ймовірність зменшення доходу акціонерів та уповільнення продажів акцій у майбутньому.

*Джерело: складено авторами

При об'єднанні кількох банків в один відповідно збільшується частка участі на ринку банківських послуг, що, своєю чергою дає змогу використати вигоди, що випливають зі зниження витрат і зростання ефективності.

Дуже ефективним, на наш погляд, було б об'єднання двох середніх банків, один із яких володів би великим колом надійних і платоспроможних

клієнтів, а іншій – досвідом роботи з надання певного виду банківських послуг, особливо якщо вони – інноваційні. Таке злиття значно зміцнило б становище новоствореної установи. Важливою проблемою при об'єднанні банків є сумісність. Вирішальний момент – досягнення сумісності в таких сферах діяльності, як планування та організація внутрішньої роботи банку, експлуатація комунікаційних систем, управління ризиками, взаємин з клієнтурою, управління ліквідністю, встановлення кредитних лімітів, бухгалтерський облік та внутрішній аудит. У будь-якому випадку утворення нової банківської установи спонукає управлінські, оперативні та інших банківські структури пристосовуватися одна до одної, що своєю чергою пов'язано з додатковими витратами на зміни менеджменту, маркетингу, реклами.

Важкопрогнозованою є поведінка клієнтів банків, що зливаються; в результаті об'єднання кількість клієнтів банку може скоротитися. З різних причин клієнти новоствореного банку іноді відмовитися від його послуг та переводять свої рахунки в кілька інших кредитних організацій.

Нерозвиненість українського фондового ринку ускладнює злиття вітчизняних банків, а також зменшує можливість реально оцінити активи банків, що зливаються.

Однак не завжди злиття та поглинання банків супроводжується збільшенням банківського капіталу, оскільки потенційними кандидатами на об'єднання можуть бути банки, які обтяжені боргами. Мотивами поглинання такого збиткового об'єкта можуть стати прагнення банківських установ отримати доступ на нові ринки, географічне розширення діяльності, захоплення нових клієнтів у галузі, що динамічно розвивається, та інші. Головним результатом укрупнення банківських установ має стати подолання негативних наслідків функціонування збиткових неліквідних банків.

Нарощення капіталу за рахунок внутрішніх джерел дозволяє акціонерам і власникам банку зберегти контроль над кредитною установою, а також не призводить до зменшення доходів власників акцій. Нарощення власного

капіталу за рахунок внутрішніх джерел застосовують в умовах зниження інвестиційної активності або тоді, коли коштів від реалізації емітованих акцій не вистачає. В умовах кризових явищ в економіці, коли прибутки банківських установ зменшились, а деколи й взагалі набули від'ємних значень нарощення капіталу за рахунок внутрішніх джерел вимагає особливої уваги з боку його ресурсної політики.

Таким джерелом внутрішнього походження є банківський прибуток, який утворюється внаслідок ефективного використання банком мобілізованих ресурсів. Роль прибутку в діяльності банківської установи характерна тим, що він визначає ефективність банківської діяльності, тому вивчення й аналіз прибутку дають змогу контролювати результати банківської діяльності; за рахунок прибутку створюються різноманітні банківські фонди, в т. ч. такі, що мають заохочувальний вплив на працівників банківської установи; за рахунок прибутку банками виплачуються всі податкові платежі та фінансові зобов'язання, що надає йому важливого суспільного значення; прибуток використовується на фінансування потреб установи банку.

Основні напрямки використання прибутку – нагромадження та споживання. Нагромаджуючи частину прибутку, банківські установи формують різноманітні фонди, а також спрямовують кошти на розвиток банку, таким чином досягають зростання власного капіталу банку. Іншу частину прибутку використовують на споживання.

Прибуток виконує функцію формування іміджу, оскільки високі показники прибутковості свідчать про ефективність банківської роботи, а це, своєю чергою, стимулює мобілізацію додаткових ресурсів із фінансового ринку, що дає змогу банківській установі розширювати свою діяльність.

Зростання власного капіталу банку за рахунок прибутку залежить не тільки від його загального обсягу, а й від структури розподілу прибутку. Важливого значення набуває фінансування розширення банківської діяльності, в т. ч. забезпечення банківської установи сучасною технікою, новітнім інформаційним та програмним забезпеченням, розширення банківської мережі,

а також відрахування з прибутку внесків до різних страхових фондів.

На можливості капіталізації прибутку впливає дивідендна політика банку – чим більше прибутку буде сплачено у вигляді дивідендів, тим менша його частка може бути капіталізована. Низький рівень капіталізації підсилює ризик банкрутства та стримує зростання активів банку, відповідно, спричиняє зменшення прибутку в майбутньому. З іншого боку, значна частина прибутку, спрямована на капіталізацію, вплине на розмір дивідендів, а занижена ставка дивідендів може призвести до зменшення ринкової вартості акцій банку.

Отже, враховуючи викладене, можна окреслити шляхи нарощення власного капіталу банку за рахунок прибутку, а саме: підвищення дохідності активних операцій, зокрема в результаті ефективної кредитної діяльності, мінімізації витрат на формування і нарощення ресурсів банківської установи та оптимізації дивідендних виплат.

Раціональний розподіл банківського прибутку може забезпечити баланс між поточними і майбутніми інтересами банківської установи.

Якісна оцінка власного капіталу банку потребує звернення особливої уваги звернути на достатність банківського капіталу. Визначення достатності капіталу банківської установи відіграє важливу роль не лише для оцінки окремого банку, а й для визначення надійності всієї вітчизняної банківської системи. Національний банк України має постійно аналізувати достатність капіталу з метою прийняття адекватних рішень щодо впровадження структурних змін у банківській системі. Це може стосуватись як реорганізацій окремих банків, так і злиття банківських установ, а також розширення мережі нових філій. Капітал дає банківській установі змогу виконувати наступні функції:

- забезпечувати високоякісне банківське обслуговування як суб'єктів підприємницької діяльності, так і домашніх господарств, надаючи їм необхідні обсяги банківських операцій та послуг;
- забезпечувати довіру та впевненість у стабільності функціонування як окремих банківських установ, так і всієї національної банківської системи;

- рівномірно розподіляти ризики банківської діяльності між усіма учасниками банківського процесу (банківські установи, інвестори, клієнти, кредитори, позичальники);
- забезпечувати надійний захист від можливих втрат та збитків.

Таким чином, необхідно постійно оцінювати капітал банку та визначати його достатність для ефективної роботи як на сучасному етапі, так і у перспективі. Для вичерпної оцінки капіталу банківської установи необхідно враховувати низку кількісних та якісних факторів. Кількісні параметри достатності капіталу характеризують відповідні коефіцієнти, а до якісних факторів належать: стан ліквідності банківської установи, професійність та підготовленість керівництва банку, якісна структура активів, а також прибутковість банку. Основні принципи оцінювання капіталу на основі ризиків визначають за міжнародними стандартами, що, як ми вже зазначали, розробив Базельський комітет, і вони затверджені ще у липні 1988 року. Ці принципи визнає міжнародна банківська система, і її використовують багато країн при визначенні рівня власного капіталу.

Відомо декілька причин, чому принципи оцінювання власного капіталу банку на основі оцінки ризиків вважають значним кроком у формуванні та розвитку критеріїв достатності власного капіталу. По-перше, визначені принципи допомагають зміцнити капітал банку, оскільки потребують суттєвого посилення акціонерного капіталу, шляхом емісії звичайних акцій. Окрім того, розроблені принципи обмежують розмір резервів щодо покриття збитків від кредитів, за дебіторською заборгованістю та цінними паперами, тобто резервів, які вважають частиною капіталу банку. По-друге, визнають те, що кредитний ризик, притаманний різним типам активів, є відносною величиною, а тому й вимоги щодо обсягу капіталу в співвідношенні зі сумою різних типів активів, пов'язаних із різним кредитним ризиком, є також різними. По-третє, банківські установи мають постійно контролювати той факт, чи є їхній капітал достатнім для забезпечення відповідної компенсації ризику позабалансових операцій.

У кінцевому підсумку окреслені принципи допомагають визначити, що таке капітал, а також встановлюють загальноприйняті у міжнародній практиці параметри, яким він має відповідати [171, с. 52 – 55].

Необхідно відзначити, що принципи щодо оцінки капіталу на основі оцінки ризиків визначають мінімальне значення коефіцієнта достатності капіталу, проте теперішня ситуація у міжнародній банківській сфері вимагає підтримувати це значення на рівні, суттєво вищому за мінімальний. Принципи оцінювання банківського капіталу пов'язані насамперед із оцінкою кредитного ризику. Ці принципи лише частково торкаються інших типів ризиків, що можуть впливати на стан та діяльність банку, а саме:

- на якість активів;
- ризик відсоткової ставки;
- концентрацію активів;
- операційний ризик.

Таким чином, величина капіталу окремого банку залежить від ризиків, що проявляються у даному банку і виявляються в процесі нагляду [101, с. 24].

Коефіцієнт достатності капіталу банківської установи на основі оцінки ризиків визначають як відношення суми капіталу банку до суми активів, скоригованих на ризики. До таких активів належать як балансові активи, так і позабалансові статті, розподілені відповідно до ступеня, притаманного їм кредитного та інших ризиків.

Сутність ризику визначають на основі кредитного аналізу юридичних та фізичних осіб, підприємців інших організацій, які мають певні зобов'язання перед банком за тими чи іншими активами, аналізу дебіторської заборгованості й аналізу портфеля цінних паперів банківської установи. Грошові кошти, безпосередньо у касі є активом із нульовим ризиком і готівкові кошти, що їх інкасує банківська установа, мають приблизно 5,0% ризику; решта активів, у т. ч. кредити і міжбанківські депозити, операції, що гарантує уряд, дебіторська заборгованість, гарантії, які видав банк, цінні папери й основні засоби, вважають активами зі 100% ризиком [171, с.57].

Відповідно до міжнародних стандартів банківські депозити і рахунки мають коефіцієнт ризику – 20%. А ризик позабалансових статей визначають поетапно, спочатку розраховуючи кредитний еквівалент позабалансового інструменту за допомогою одного з п'яти «коефіцієнтів перетворення», що мають числові значення 2%, 5%, 20%, 50% та 100%. Той чи інший «коефіцієнт перетворення» вибирають відповідно до типу операцій і визначають за ймовірністю того, чи перетвориться за відповідних умов, позабалансовий інструмент на актив балансу. Потім визначають категорію ризику, до якої можна віднести «кредитний еквівалент» позабалансового інструменту. При цьому керуються тими самими критеріями, що й для активів балансу, і значення ступеня ризику позабалансового інструменту прирівнюють до значення ступеня ризику активів. Водночас низка застав, наданих банку, суттєво зменшує ступінь ризику активів, які ними забезпечено. Це: кошти позичальника на депозитному рахунку в банку; досить ліквідна застава – цінні папери банку, якими володіє позичальник; приміщення, що банк орендує та ін. Такі типи застави зменшують ступінь ризику відповідного активу до 20 відсотків [167].

Аналогічно, деякі типи гарантій можуть зменшувати ступінь ризику активів. У цьому випадку ступені ризику зменшуються лише для тієї частини активу, сума якої відповідає сумі гарантій цих типів або ж поточній ринковій вартості застави.

Суттєво відрізняються від гарантій установ банків гарантії урядів фінансово стабільних країн із розвинутою економікою. Коефіцієнт ризику таких гарантій дорівнює 0%.

Для забезпечення захисту від банківських ризиків, таких, як ризик відсоткової ставки, ліквідності та операційний ризик і ризик концентрації кредитів, що не враховують при визначенні капіталу на основі оцінки ризиків, у кожного банку має бути принаймні хоча б мінімальний капітал. Рівень мінімального капіталу для системи банківських установ встановлюють на основі мінімального значення коефіцієнта лівериджу, тобто співвідношення

між капіталом банківської установи і загальною сумою його активів або ж зобов'язань.

Коефіцієнт капіталу, що визначають на основі оцінки ризиків, і коефіцієнт лівериджу – важливі кількісні інструменти для визначення та регулювання достатності капіталу. Проте є ще й багато якісних факторів ризику. За багаторічну практику роботи Національний банк встановив, що банківські установи наражаються на ризики різних ступенів і типів, а отже, достатність капіталу необхідно визначати у такому випадку окремо для кожного банку. Даючи оцінку достатності капіталу, банківський нагляд має враховувати вплив згаданих факторів для кожного конкретного банку, враховуючи його діяльність, операції та послуги, які банк надає клієнтам, обсяги залучених коштів і наданих кредитів тощо.

Факторами, що обумовлюють достатність капіталу банку, є: 1) управління активами й пасивами; 2) надходження коштів та їх збереження; 3) диверсифікація ризику; 4) власність; 5) організація та контроль операцій; 6) стратегічне планування [123, с. 301 – 302].

Якість управління банківською установою, досвідченість, професіоналізм, компетентність та обізнаність, передбачливість керівництва банку є чи не найважливішим чинником щодо визначення достатності капіталу. Ефективне, чітке й надійне керівництво банківською установою продукує можливості забезпечити належне впровадження ефективних методів роботи, систем внутрішнього контролю й аудиту, чітке виконання внутрішніх положень та інструкцій. Звичайно, якщо управлінський персонал банку, особливо вищого рангу, некомпетентний, непрофесійний, то ці люди неспроможні вміло управляти, здійснювати належний нагляд, забезпечувати впровадження новітніх технологій, удосконалювати систему надання банківських послуг на рівні сучасних вимог, а це, своєю чергою призведе до погіршення стану та структури капіталу банку.

Управління коштами банку – активами та пасивами – є основою належного, зваженого і продуманого планування діяльності банку та

фінансового менеджменту, яке передбачає контроль за станом ліквідності та його чутливості до змін відсоткової ставки. Як правило, кожен банк має розробляти методи управління активами і пасивами, впровадження котрих давало б змогу зводити до мінімуму ризик ліквідності, адже цей ризик може призвести до небажаних наслідків: неплатоспроможності, порушення термінів розрахунків тощо. Надходження коштів до банку протягом як поточного, так і минулих періодів є суттєвим та ключовим елементом щодо оцінки достатності капіталу банківської установи.

У процесі діяльності банку необхідно чітко передбачати можливі ризики, диверсифікувати їх. Бо чим вищий у банку ступінь концентрації активів та зобов'язань, тим більша необхідність у капіталі. Активи необхідно постійно аналізувати для визначення їх обсягів за галузями економіки, напрямками виробництва, джерелами фінансування, а також небанківськими видами діяльності.

Важливо постійно приділяти особливу увагу діяльності банку та фінансовому стану його власників, адже вони мають безпосередній і значний вплив на стан банку, напрямки його діяльності й капіталізацію. Такий вплив особливо очевидний і суттєвий, коли велика частка у капіталі банку сконцентрована в одного або ж кількох найбільших акціонерів. Адже якщо власники банку ведуть неадекватну політику стосовно його розвитку, мають суттєві фінансові проблеми, займаються кредитуванням свого власного бізнесу іншого спрямування, ніж банківська діяльність, то це у кінцевому результаті призводить до зменшення капіталу банку, порушення його структури тощо. З іншого боку, консервативний підхід, недооцінка впровадження новітніх технологій та стримування розширення надання банківських послуг клієнтам може суттєво зашкодити банкові й втратити значну частину клієнтів.

Неефективна організація діяльності банку, відсутність дієвого контролю, суттєві недоліки у методах роботи підвищують імовірність ризику та виникнення збитків.

Підсумовуючи викладене, можна виділити низку факторів, що

безпосередньо впливають на розмір власного капіталу банку; до них, на нашу думку, слід віднести:

1) загальний стан економіки країни і напрями грошово-кредитної політики Національного банку України, оскільки функціонування банківського сектору в умовах кризових явищ, втрата довіри клієнтів до банків зумовлює необхідність постійного нарощування власних коштів банків;

2) обсяги проведення активних банківських операцій, оскільки банківським установам необхідно володіти власними коштами в такому розмірі, щоб мати змогу задовольняти всі обґрунтовані потреби своїх постійних клієнтів у позичкових коштах, не порушуючи при цьому нормативів;

3) специфіка і структура банківських клієнтів, оскільки наявність у банку багатьох значних клієнтів, наприклад, великих підприємств потребуватиме від нього більше власних коштів порівняно з банком, що орієнтується на обслуговування більшої кількості дрібних позичальників, за однакового загального обсягу активних операцій, тому що у першому випадку в банку виникатимуть великі ризики на одного позичальника, які необхідно обмежувати;

4) характер і ступінь ризику активних операцій банку, оскільки орієнтація банківської установи на здійснення ризикових операцій, із використанням нових фінансових технологій, потребує більше власних коштів. І, навпаки, переважання в портфелі активів банку кредитів та позик із мінімальним ризиком припускає скорочення власних коштів банку;

У сучасних умовах напруженої конкуренції в галузі фінансових послуг процеси формування і нарощення власного капіталу стають досить важливими і виходять на перший план у діяльності банку. Постійно необхідно аналізувати стан розвитку банківської системи, підтримувати життєздатність банку, забезпечувати своєчасні зміни у діяльності банку тощо. Тільки комплексна і виважена ресурсна політика банку може забезпечити ефективну його діяльність, стати практичним втіленням спроможності банків здійснювати активні операції та отримувати прибуток.

2.2. Порядок формування залучених ресурсів банку

Формування банками ресурсів є вихідним і вирішальним аспектом для планування стратегічних напрямів його діяльності, оскільки саме від обсягу залучених різного роду коштів залежить можливість банку здійснювати активні та інші операції. Виконуючи роль посередника на фінансовому ринку, для забезпечення свого стійкого розвитку й ефективного функціонування в умовах жорсткої конкуренції, банківські установи мають формувати ресурси переважно за рахунок залучень і позичок. Сутністю такого залучення коштів є проведення банком правильної ресурсної політики стосовно залучення нових клієнтів – фізичних та юридичних осіб, створення найсприятливіших умов для розміщення ними власних вільних коштів саме в цій кредитній установі, підтримання банком своєї кредитоспроможності на достатньому рівні та можливість отримання додаткових коштів на міжбанківському ринку для забезпечення ліквідності та підтримання фінансової стійкості.

Процес залучення коштів на вклади – найстаріша банківська операція. Шлях перетворення стародавніх храмів на банки розпочався саме з приймання на зберігання цінностей, що згодом стали основою для розвитку позичкових операцій, а потім і розрахункових.

Залучені банківські ресурси – це кредиторська заборгованість банку, що виникає внаслідок попередніх операцій і має бути погашена протягом визначеного терміну. Кошти на банківські рахунки мобілізують за допомогою депозитних операцій; для цього є багато форм та видів рахунків, що відрізняються режимом функціонування, валютою вкладу та іншими характеристиками. В цьому проявляється прагнення банків в умовах жорсткої конкурентної боротьби як найповніше задовольнити попит різних груп клієнтів на банківські послуги і залучити на свої рахунки їх вільні грошові кошти.

Найдокладнішу класифікацію банківських вкладів запропонував у своєму дослідженні М. Д. Алексеєнко, який виділив наступні класифікаційні ознаки: категорія вкладника, резидентність, вид підприємства, сектор економіки, форма власності, спосіб оформлення вкладу, належність вкладника до галузі

економіки, характер розпорядження вкладом, можливість для вкладника отримати додаткові послуги та пільги, форма одержуваного доходу, оподаткування доходів, вік вкладника, вид валюти, можливість капіталізації відсотків, визначення розміру процента, періодичність виплати процентів, характер вилучення коштів, термін і порядок вилучення коштів, призначення вкладу [2, с. 99]. З нашої точки зору, до класифікації банківських депозитів слід підходити з двох позицій, а саме: 1) класифікувати депозити за критеріями режиму використання коштів, що відображали б валюту депозиту, цільове призначення, спосіб вилучення депозиту, економічний зміст і характер; 2) класифікувати депозити за умовами взаємодії банку з клієнтами-вкладниками. Така класифікація має відображати суб'єктний склад вкладників, терміни депозитів, види рахунків, умови на яких залучають кошти, режим використання депозитів. Класифікації видів депозитів за означеними критеріями наведені нами у додатку 3.

Згідно класифікаційною ознакою – категорії вкладника – розрізняють депозити юридичних та фізичних осіб. Середні суми вкладів цих груп вкладів суттєво відрізняються, оскільки залишки за депозитами юридичних осіб значно вищі, ніж за вкладами фізичних осіб. Мотиви вкладання коштів та їх використання впродовж дії терміну вкладу також різні. Юридичні особи використовують свої вкладення для проведення поточних розрахунків у процесі здійснення господарської діяльності, отримання прибутку для них є другорядним. Фізичні особи навпаки, відкривають депозити для отримання прибутку в майбутньому, тому при розробленні та реалізації ресурсної політики банки повинні враховувати мету відкриття клієнтом депозиту. Суттєво відрізняються й фінансові можливості цих груп вкладників; у юридичних осіб вони значно ширші, що своєю чергою впливає на періодичність поповнення вкладу. Також простежується різниця в потребах стосовно надання додаткових послуг, до яких вимогливіші юридичні особи, а ось фізичні особи займають, як правило, пасивну позицію.

Відомі наступні групи факторів, що змушують фізичних осіб

заощаджувати, а юридичних – виводити частину своїх активів із розширеного відтворення виробництва:

- перша група: державна політика, спрямована на забезпечення політичної стабільності й сталого розвитку національної економіки, запобігання кризовим ситуаціям, сприяння розвитку підприємництва;
- друга група: фактори пов'язані із динамікою основних економічних показників рівня інфляції, процентних ставок, безробіття тощо, а також із соціально-економічним розвитком регіонів та їх інфраструктурою;
- третя група: фактори, що стосуються розвитку банківської системи та системи фінансово-кредитних інститутів;
- четверта група: фактори довіри до банків та інших фінансово-кредитних інститутів, ступеня поінформованості населення про їх діяльність;
- п'ята група: фактори демографічної ситуації в країні. [27, с. 85-86].

Банк зацікавлений у розширенні обсягів залучених депозитних коштів, що перебувають тимчасово у його розпорядженні. Для цього банку необхідно постійно вдосконалювати старі й упроваджувати нові форми і методи залучення різних категорій вкладників, а саме: здійснювати науково-дослідну, аналітичну роботу, активно використовувати рекламу, маркетинг, розширювати ділові контакти з клієнтами.

За таким критерієм класифікації як резидентність розрізняють вклади резидентів і нерезидентів. Ця ознака характеризує ступінь інтегрованості господарства України в світову економіку та його привабливість в очах іноземних інвесторів, оскільки збільшення кількості рахунків нерезидентів і залишків коштів на них свідчить про надходження додаткових капіталів у вітчизняну економіку, зменшення кількості цих рахунків – відповідно про відтік капіталів за кордон.

Важливим при проведенні ресурсної політики є розподіл клієнтів за віком, що надає банкам можливість максимально враховувати побажання різних груп клієнтів, а також розширює можливості розроблення й впровадження додаткових послуг.

Стосовно терміну залучення та порядку вилучення вкладу, розрізняють вклади до запитання, строкові вклади й ощадні вклади.

Найпоширенішим видом депозитів є вклади до запитання. До них прирівнюють внески з попереднім повідомленням банку про намір зняти гроші з рахунка (за умови, що термін повідомлення не перевищує одного місяця), а також контокорентні рахунки і поточні рахунки з овердрафтом. Поточні рахунки з овердрафтом відкривають юридичним та фізичним особам, а контокорентні рахунки – тільки юридичним особам. Відмінність між ними у тому, що при овердрафті дебетовий залишок виникає нерегулярно, оскільки позичкою підприємство користується від випадку до випадку крім цього, за наявності рахунку з овердрафтом підприємству можна відкривати позичковий рахунок, а на контокорентному рахунку відображають усі операції, що здійснює суб'єкт господарювання. Вклади до запитання розміщують у банку на поточному рахунку клієнта і використовують для поточних розрахунків власника рахунку з його партнерами. Кошти, розміщені на поточному рахунку за першою вимогою клієнта можна вилучити з використанням будь-яких платіжних інструментів. Термін дії таких вкладів зазвичай не обумовлюють, а відсотки закладами до запитання нижчі, ніж за іншими депозитами, або їх узагалі не нараховують, оскільки банки не мають можливості використовувати ці кошти впродовж тривалого терміну.

Приріст коштів на вклади до запитання банки намагаються стимулювати за рахунок надання додаткових послуг та підвищення якості обслуговування. В якості додаткових послуг банки пропонують кредитування з поточного рахунку, надання пільг таким вкладникам при отриманні кредиту, пропонують на вибір застосування кредитних карток, чеків, розрахунково-консультативне обслуговування тощо.

Значна частка ресурсів, залучених у вклади до запитання використовується банками для забезпечення необхідного рівня ліквідності та формування обов'язкових резервів у вигляді залишків на кореспондентському рахунку в Національному банку України. У повсякденній банківській

діяльності складається ситуація, коли клієнти не використовують одразу всі кошти, що надходять на їхні поточні рахунки, залишаючи певну частку їх у розпорядженні банку на деякий термін. Незважаючи на те, що банки завжди мають бути готові до несподіваного відтоку вкладів до запитання, ці кошти все ж таки створюють базу для кредитування, оскільки коливання надходжень та виплат за окремими депозитами при великому обсязі операцій у цілому вирівнюються, створюючи певний стабільний залишок дешевих для банку ресурсів. Цю частину ресурсів банк використовує у формі вкладень у найкоротші за терміном повернення активи.

Слід зазначити, що, на відміну від зарубіжних країн, в Україні існує функціональний розподіл між поточними рахунками і вкладами до запитання. Якщо поточні рахунки призначені справді лише для обслуговування платіжного обороту, то вклади до запитання використовують найчастіше для розміщення коштів вкладники, які прагнуть до максимально вільного режиму використання коштів на своєму депозитному рахунку, адже в умовах слабої розвиненості безготівкової оплати товарів та послуг більшість потреб наші громадяни задовольняють, використовуючи готівку.

В сучасних вітчизняних умовах нестабільності економіки депозити до запитання є найпривабливішими для вкладників, оскільки надають власникам можливість вилучення своїх коштів у будь-який момент без обмежень. Банки вбачають свою вигоду у нарахуванні мінімального розміру відсотків за таким вкладом або повній їх відсутності. Залишки коштів на рахунках клієнтів аналізують із позиції ліквідності балансу на основі даних про їх частку в загальній сумі зобов'язань. Значна питома вага депозитів до запитання негативно позначається на стані ліквідності банку: по-перше, погіршується співвідношення ліквідних активів та зобов'язань до запитання, яке характеризує поточну ліквідність; по-друге, знижується загальна стабільність ресурсів банку. Проте збільшення частки депозитів до запитання в загальних зобов'язаннях зменшує відносну вартість мобілізованих ресурсів у цілому.

Поліпшення ліквідності як однієї з цілей ресурсної політики банку може

бути досягнуто через зміну структури залучених та позичених коштів. Практика показує, що значна частка коштів, які надходять на поточні рахунки клієнтів банку, залишається нерухомою протягом тривалого часу; отже, питома вага строкових депозитів може збільшуватися шляхом переоформлення стабільної частини залишків коштів на рахунках до запитання у строкові депозити, залучення значної кількості невеликих клієнтів, за рахунками яких не буває великої амплітуди коливань по залишках.

Зростання частки строкових депозитів (незважаючи на те, що це дорожчий ресурс) позитивно впливає на ліквідність балансу, сприяє стійкості й надійності банківських ресурсів.

Строкові вклади – це кошти, що розміщені у банку на певний термін і можуть бути знятими після його закінчення або після попереднього повідомлення банку за встановлений період (не менше 1 місяця). За строковими вкладками не дозволено поповнення або часткове вилучення коштів. На ці вклади нараховують відсоток, ставка якого підвищується при збільшенні терміну та суми депозиту. Після закінчення терміну зберігання строкового вкладу банки або переказують гроші на поточний рахунок, або виплачують готівку з каси банку.

Через нестабільність національної економіки, в умовах, що постійно змінюються, вітчизняні банки змушені враховувати як економічні обставини, так і побажання клієнтів, тому пропоновані строкові вклади набули деяких специфічних рис. Вкладник має право вилучити депозит до закінчення терміну дії, однак при цьому банки передбачають різноманітні санкції, наприклад зменшення розміру нарахованих відсотків, або відсотки не сплачують взагалі. Варіанти попереднього повідомлення в умовах стабільного стану ринку зазвичай не застосовують, однак у періоди криз така практика стає вкрай необхідною. Прагнення вкладників до вільного розпорядження внесеними на вклад коштами пояснюється тим, що ці особи не бажають позбавляти себе права на альтернативне використання заощаджень у випадку підвищення інфляції або обвалу курсу національної валюти. Однак криза ліквідності 2008

року, по суті, вказала вітчизняним банкам на необхідність забезпечувати себе гарантованим обсягом вкладів із точними та прогнозованими термінами повернення залучених коштів. Тому банки дедалі частіше банки пропонують вкладникам строкові депозити, кошти за якими не можуть бути вилучені до закінчення терміну договору за будь-яких обставин. При цьому за депозитом встановлюється підвищена відсоткова ставка, а її розміри не коригуються впродовж терміну дії договору. За строковими вкладами банки можуть встановлювати також мінімальну суму внеску.

Недоліками строкових вкладів для клієнтів є обмежений доступ до внесених коштів та неможливість використання їх для поточних потреб. Для банківської установи переваги в залученні строкових депозитів полягають у зручності планування даної складової ресурсів та мінімальних витратах на її обслуговування, у зв'язку з невеликою кількістю банківських операцій, пов'язаних із строковими депозитами порівняно з іншими видами вкладів. Оптимальну питому вагу строкових вкладів у загальному обсязі залучених ресурсів банк визначає виходячи з урахування витрат на сплату відсотків за ними.

Пріоритетне завдання ресурсної політики сучасної банківської установи є диверсифікація послуг із обслуговування саме таких вкладів, оскільки строкові ресурси залишаються в розпорядженні банку в межах чітко обумовленого часу, а тому можуть бути використані для фінансування триваліших за терміном, а отже, і дохідніших активів.

Різновидом строкових депозитів є депозитні та ощадні сертифікати. Їх оформлюють спеціальним документом, що є письмовим зобов'язанням кредитної установи про депонування коштів; він засвідчує право вкладника на одержання депозиту і відсоткового доходу за ним. На депозитних сертифікатах вказують термін вилучення вкладу та розмір нарахованого відсотку. У світовій банківській практиці такі сертифікати застосовують широко: ресурси банків зазвичай майже на третину формують за рахунок депозитних сертифікатів, що мають великий номінал, термін обігу від 1 до 6 місяців і продаються, як

правило з дисконтом. У ряді країн (Великобританії, Німеччині, США, Японії) практикують випуск строкових депозитних сертифікатів, що можуть бути передані іншим суб'єктам депозитних операцій за допомогою передавальних написів на них [103, с. 50].

Згідно зі законодавством банківський сертифікат є цінним папером, а відтак має значні переваги порівняно з іншими видами депозитів: може бути вільно проданий і куплений на фондовому ринку, служити засобом платежу, застави тощо. Завдяки вторинному ринкові цінних паперів власник сертифіката може достроково продати його іншій особі й отримати деякий прибуток за час зберігання і без зміни обсягу ресурсів банку; дострокове вилучення власником строкового вкладу означає для нього втрату прибутку, а для банку – втрату частини ресурсів.

Такому інструменту залучення ресурсів притаманна низка недоліків: по-перше, ускладнюється процедура документообігу тому, що випуск сертифікатів підлягає обов'язковій реєстрації в НБУ; по-друге, збільшуються витрати банку, оскільки сертифікати мають бути виконані на спеціальних бланках, що забезпечують захист від підробки; по-третє, у порівнянні з іншими інструментами залучення ресурсів, сертифікати є ризиковішими тому, що банківська установа, яка емітувала дані цінні папери, позбавлена права змінювати розмір відсоткової ставки в період їх обігу.

Серед населення найпоширенішими ще з періоду адміністративно-командної системи, залишаються ощадні вклади. Ощадні вклади – це грошові заощадження фізичних осіб, що вони вносять до банку з метою накопичення й отримання відповідного доходу у вигляді відсотків. Кожному власникові ощадного вкладу видають спеціальну ощадну книжку. Такий вклад створюють не тільки одноразовим внеском, але й шляхом регулярного або нерегулярного внесення рівних або різних сум протягом усього терміну дії депозиту.

Особливістю ощадних вкладів є те, що теоретично вони можуть бути повернуті тільки після попереднього повідомлення або після закінчення погодженого терміну. Без повідомлення можливо зняти деяку обумовлену суму

протягом календарного місяця. Банківські установи зацікавлені в тому, щоб якнайдовше залишити у своєму розпорядженні ощадні вклади. Тому закладами з тривалим терміном попереднього повідомлення пропонують вищі відсоткові ставки, ніж за короткотерміновими ощадними вкладками. Відсоткова ставка за ощадними вкладками є переважно «плаваючою». Вилучення ощадного вкладу можливе за наступних умов: без попереднього повідомлення після закінчення терміну дії депозиту; після попереднього повідомлення, але до закінчення терміну депозиту.

Приклад ощадних вкладів, що пропонують на ринку вітчизняні банки – різноманітні накопичувальні вклади. Їх розміщують на обумовлені терміни з можливістю автоматичної пролонгації, передбачаючи вільне додавання коштів у будь-який час без обмежень. Відсотки нараховують щомісяця, і їх можуть вилучати вкладники. Вилучення вкладу до закінчення мінімального терміну зберігання спричиняє утримання нарахованих та сплачених відсотків, що призводить до втрати прибутковості вкладу для клієнта. Вилучення коштів частинами без закриття депозитного рахунку не передбачено.

Залучення таких вкладів розширює можливості банківської установи щодо зміцнення та підвищення стійкості їх ресурсів, забезпечення ліквідності, дає змогу точніше прогнозувати і балансувати загальний обсяг поточних пасивів. Такий вид депозиту максимально враховує спроможність та готовність клієнта заощаджувати, позаяк дає змогу в будь-який момент вносити додаткові кошти у необмеженій кількості, а тому є найзручнішою формою накопичення грошей, використовується при заощадженні коштів для значних витрат у майбутньому. У виняткових випадках вилучення вкладу можливо і без дотримання терміну попереднього повідомлення.

Оскільки залучені ресурси становлять основу ресурсів банківських установ (додаток И), основну увагу при здійсненні ресурсної політики банки зосереджують на формуванні саме залучених ресурсів; тому, з нашої точки зору, необхідним є аналіз динаміки депозитних ресурсів вітчизняних банків за терміном залучення коштів (табл. 2.7).

**Динаміка зміни залучених депозитів банків України за термінами,
станом на кінець року***

Види депозитів за термінами залучення	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млн. грн.	у % до попереднього року	млн. грн.	у % до попереднього року	млн. грн.	у % до попереднього року	млн. грн.	у % до попереднього року	млн. грн.	у % до попереднього року	млн. грн.	у % до попереднього року
Депозити до запитання	62557	123,72	93404	149,31	107589	115,19	119793	111,34	152477	127,29	174959	114,75
суб'єктів господарювання	36617	115,40	53281	145,51	67011	125,76	62528	93,31	86313	138,04	104038	120,54
фізичних осіб	25940	139,77	40123	154,68	40578	101,13	57265	141,12	66164	115,54	70921	107,19
Строкові депозити	123360	148,00	190471	154,40	252151	132,38	235160	93,26	264173	112,34	316797	119,92
суб'єктів господарювання	40440	148,79	63355	156,66	74869	118,17	78327	104,6	55244	70,53	77328	139,98
фізичних осіб	82920	147,63	127116	153,30	177282	139,46	156833	88,47	208929	133,22	239469	114,62
із них терміном понад 2 роки	-----	-----	23630	100,00	36897	156,14	19378	52,52	23956	123,63	29907	124,85
суб'єктів господарювання	-----	-----	10919	100,00	14120	129,32	7340	51,98	6931	94,43	8701	125,54
фізичних осіб	-----	-----	12711	100,00	22777	179,19	12038	52,85	17025	141,43	21206	124,56
Усього	185917	138,79	283875	152,69	359740	126,72	334953	98,67	416650	124,39	491756	118,03

*Джерело: розрахувала автор за даними [196]

У банківській системі України до 2007 р. спостерігалася тенденція до збільшення питомої ваги строкових депозитів у загальному обсязі депозитів. Частка строкових депозитів зросла з 66,3% на кінець 2006 р. до 67,1% на кінець 2007 р. Обсяг згаданих депозитів із 2003 до 2007 р. збільшився у 9 разів, або на 170669 млн. грн. (із 19802 млн. грн. до 190471 млн. грн.). Проте впродовж 2008 – 2009 рр. відбувалося скорочення обсягу зазначених депозитів.

Означені негативні тенденції пояснюються панікою серед вкладників банків, пов'язаною з розгортанням кризових явищ як у світовій, так і у вітчизняній економіці. За два місяці 2008 р. населенням знято із рахунків 33

млрд. грн., що у 8 разів перевищило показники 2004 року, а в цілому за рік після розгортання кризи – 60 млрд. грн. [29, с. 91].

Національний банк України 11.10.2008 р. прийняв постанову «Про додаткові заходи щодо діяльності банків», якою заборонив банкам нарощувати кредитний портфель, однак через проблеми з ресурсами і після скасування документа кредитування не відновилося. Зважаючи на визначення строкових вкладів як вкладів терміном від 1 року до 2-х років, завданням ресурсної політики банків при формуванні залучених ресурсів має стати орієнтація на мобілізацію строкових та довготермінових депозитів.

У структурі строкових депозитів протягом проаналізованого періоду переважали депозитні вклади фізичних осіб, частка яких упродовж цього відрізка часу залишалася порівняно стабільною і становила: у 2006 р. – 67%, 2007 – 66,7%, 2008 – 70%, 2009 – 66,7%, 2010 – 67%, а на кінець 2011 року вже – 75,6%. Їх обсяг за 2006–2011 рр. збільшився у 2,6 рази (або на 193437 млн. грн.), і на кінець 2011 р. досягнув 316797 млн. грн. Це ще раз підтверджує надзвичайно важливу роль заощаджень населення у формуванні банківських ресурсів, а відтак і розвитку економіки країни, потребує від ресурсної політики банку особливо пильної уваги до роботи з населенням.

Згідно з даними Національного банку України з початку 2009 р. зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб, зросли на 46,06% і на 01.01.2012 р. становили 491756 млн. грн. У структурі депозитів за категорією вкладників на 01.01.2012 р. частка депозитів фізичних осіб дорівнювала 67%, а суб'єктів господарювання – 33%. Обсяг депозитних вкладень фізичних осіб із початку 2012 року збільшився на 13,5%. Депозити суб'єктів господарювання на 01.07.2012 р. зменшилися на 6,9%. Така ситуація пояснюється стабілізацією загальної ринкової ситуації та відсутністю у вкладників альтернативних напрямків вкладання коштів. Зростання обсягів залучених банками коштів від фізичних осіб поряд із збільшенням частки строкових зобов'язань виступає позитивним фактором у фінансовій стабілізації банківської системи України та

свідчить про поступове відновлення довіри до банківських установ. Так, починаючи з 2010 р., на рахунках фізичних осіб, як і раніше переважали строкові депозитні зобов'язання (73,9%), проте їх частка почала стрімко зростати (рис. 2.3).

Строкові депозитні вклади суб'єктів господарювання протягом 2006–2011 рр. також збільшилися – у 1,9 рази (або на 36 888 млн. грн.).

Протягом 2005–2008 років депозити суб'єктів господарювання динамічно збільшувались, однак у 2009 р. обсяги коштів на поточних та строкових рахунках зменшилися. За станом на 1 січня 2012 р. обсяг строкових депозитів становив 77,3 млн. грн., а обсяг коштів, залучених на поточні рахунки, – 104,03 млн. грн. У структурі вкладів, залучених на рахунки суб'єктів господарювання на початок 2012 р., переважали кошти на поточних рахунках (57,4%), їх частка порівняно з початком минулого року зросла.

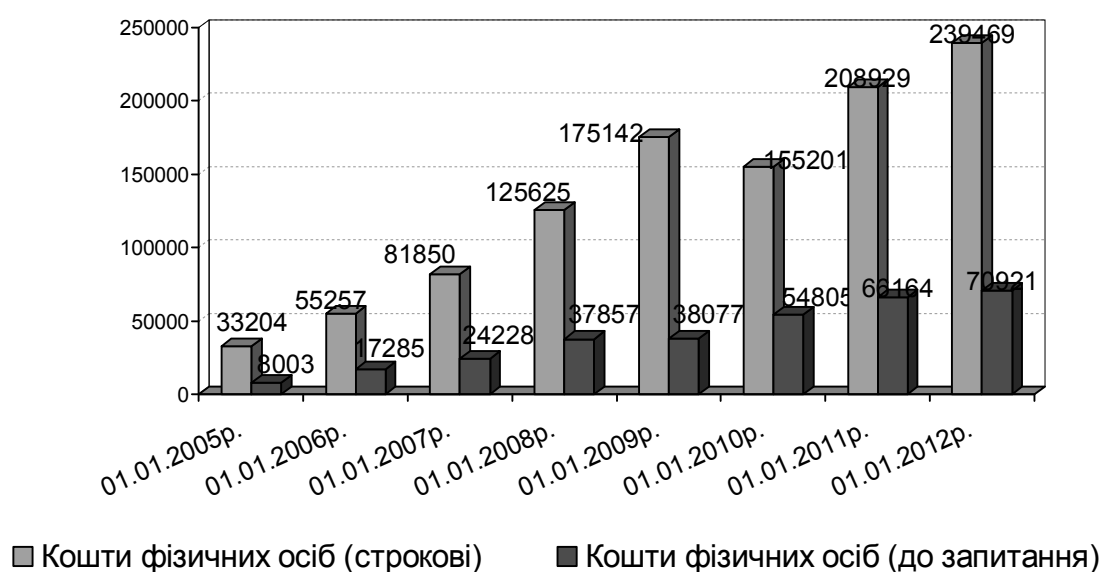

Рис. 2.3. Динаміка коштів фізичних осіб (за строками)*

*Джерело: складала автор за даними [196]

Такі тенденції пояснюються загальним кризовим станом економіки, що змушувало суб'єктів господарювання до витрачання додаткових коштів, а також проблемами в їх діяльності, які спричиняли зменшення або втрату прибутків, іноді призводили до банкрутства підприємств, що, своєю чергою зменшувало надходження коштів на банківські рахунки.

Що стосується довготермінових депозитних зобов'язань банків (згідно зі статистичними даними НБУ до таких зобов'язань віднесені депозити терміном понад 2 роки) то їх частка в загальному обсязі депозитів незначна й становила у 2007 р. – 8%, 2008 – 10%, 2009 – 5%, 2010 р. – 5,6%, а в 2011 р. – 6,1%. Отже, довготермінові вкладення зменшились у 2009 р., коли фінансова криза досягла свого піку. Обсяги таких депозитів тільки на кінець 2011 року досягли та дещо перевищили рівень 2007 року.

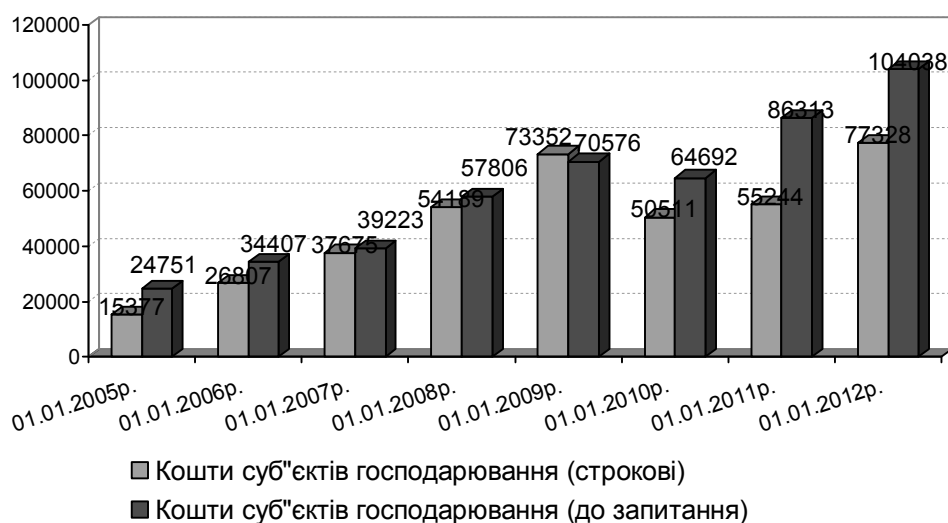

Рис. 2.4. Динаміка коштів суб'єктів господарювання (за строками)*

*Джерело: складала автор за даними [196]

За 2006–2008 рр. довготермінові вклади фізичних осіб та суб'єктів господарювання збільшувались, однак кризовий 2009 рік призвів до зменшення цього виду вкладів; обсяги довготермінових депозитів скоротився майже в 2 рази, зокрема кошти суб'єктів господарювання – у 1,92 рази, а кошти фізичних осіб у 1,89 рази (див. табл. 2.7).

Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки до запитання мають загальну тенденцію до зростання, однак у 2008 р. з початком кризових явищ в економіці країни, темпів щорічного приросту таких коштів дещо загальмувалися. Загальний обсяг депозитів до запитання збільшився за аналізований період на 280% (або на 112402 млн. грн.) і за станом на 1 січня 2012 р. дорівнювали 174959 млн. грн.

У структурі депозитів до запитання переважали депозитні вклади суб'єктів господарювання, питома вага яких на початок 2012 р. становила 59,5%, і показала тенденцію до збільшення (на 1%) порівняно з кінцем 2006 р. На початок цього ж 2012 року залучення коштів до запитання суб'єктів господарювання дорівнювало 120% до попереднього року, а протягом усіх попередніх років приріст був позитивним. Упродовж останніх двох років поточні депозитні вклади фізичних осіб зростали нижчими темпами (107,2%, або на 4757 млн. грн.), і за станом на початок 2012 р. їх обсяг досягнув 70921 млн. грн. Як відомо збільшення депозитів до запитання у загальній структурі банківських ресурсів може загрожувати банківській установі виникненням строкових дисбалансів стосовно активних операцій. Відновлення та розвиток економіки потребуватиме довготермінових вкладень, а відповідно банківським установам необхідно мати у розпорядженні довгострокові ресурси. Тенденція 2009-2010 років до збільшення вкладів до запитання пояснюється передусім недовірою до банківської системи з боку вкладників і бажанням будь-якого моменту мати доступ до своїх коштів. Так домашні господарства перестраховувались від несподіваних ситуацій, а підприємства традиційно потребували вільного доступу до своїх коштів, оскільки їхня поточна діяльність вимагає оперативного здійснення розрахунків, що в кризових умовах дедалі актуалізується. Метою ресурсної політики банку в цій ситуації має стати остаточне відновлення довіри домашніх господарств до установ банків та розроблення нових депозитних продуктів, що дало б змогу залучати більше коштів клієнтів на строковій основі.

Ще однією проблемою, з якою стикаються банки при формуванні строкових ресурсів, є те, що Цивільний кодекс України фактично всі вклади прирівнює до вкладів до запитання. Так, у пункті 2 статті 1060 ЦК України визначено, що «за договором банківського вкладу, незалежно від його виду, банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлюються договором» [211]. Такі ж вимоги й до ощадних (депозитних)

сертифікатів [211, ст. 1065 п. 2]. Такі положення ЦК України практично зводять строкові ресурси до ресурсів до запитання, що суттєво підриває стабільність банківських ресурсів і ставить під загрозу ліквідність як окремих банківських установ, так і банківської системи загалом. На нашу думку, ці положення ЦК України потребують коригування, з метою чіткого розмежування строкових вкладів і вкладів до запитання, що має гарантувати банківським установам стабільність сформованих строкових ресурсів.

Депозити фізичних та юридичних осіб можна залучати як у національній, так і іноземній валюті. Вклади у іноземній валюті практикує більшість банківських установ. Головною умовою цього є отримання ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій. Серед депозитів у іноземній валюті найпоширеніші вклади в американських доларах та євро. Необхідність відкриття таких рахунків для вкладників пояснюється можливістю одержання доходів або фінансування витрат в іноземній валюті.

Проаналізуємо зміни у структурі депозитів фізичних та юридичних осіб, що банки України залучають в національній та іноземній валюті (табл. 2.8).

Наведені у цій таблиці дані свідчать, що в структурі депозитів за видами валют у банківській системі України на початку липня 2012 р. переважали депозити в національній валюті. На кінець 2006 р. їх частка в загальному обсязі депозитів становила 62%, а на кінець 2007 р. – 67,7%. Поступово вона знижувалась – у 2008 р. до 56,1% і у 2009 р. – до 51,6%. Обсяг депозитів у національній валюті за 2006–2012 рр. збільшився на 258,08%, або на 181950 млн. грн. У структурі депозитів у національній валюті впродовж аналізованого періоду переважали кошти фізичних осіб (52–61%).

Обсяг депозитів у іноземній валюті за 2006–2012 рр. збільшився на 307,06%, або на 146627 млн. грн., і на початок липня 2012 р. становив 217441 млн. грн. Частка депозитів фізичних осіб у ньому зросла з 69,2% за станом на кінець 2006 р. до 73,3% на 01.07.2012 р. В гривневому еквіваленті депозити фізичних осіб збільшилися на 110458 млн. грн.

**Структура депозитів банків України за валютою вкладу,
на кінець року***

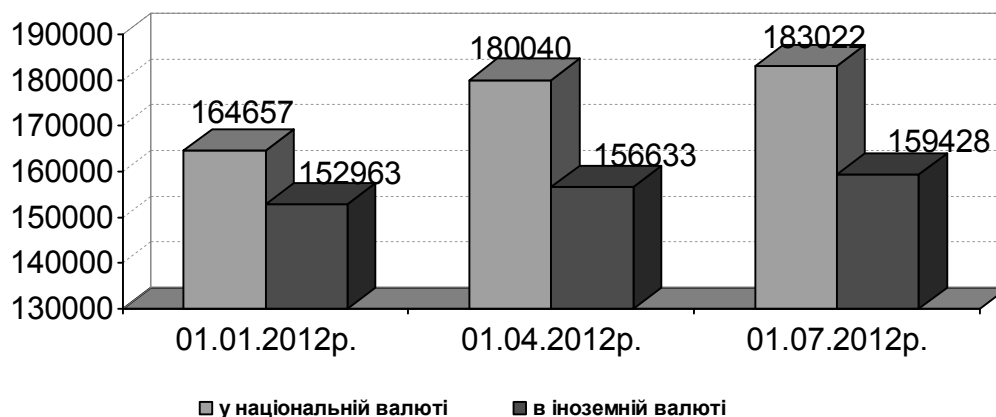
Види депозитів за валютою вкладу	Депозити у національній валюті	суб'єктів господарювання	фізичних осіб	Депозити в іноземній валюті	суб'єктів господарювання	фізичних осіб	Усього
2006 р.							
млн. грн.	115102	55213	59889	70814	21844	48970	185917
у % до поперед. року	130,84	124,95	137,13	154,00	146,44	157,54	138,79
2007 р.							
млн. грн.	192297	89918	102379	91577	26717	64860	283875
у % до поперед. року	167,07	162,86	170,95	129,32	122,31	132,45	152,69
2008 р.							
млн. грн.	201835	91819	110016	157905	50061	107844	359740
у % до поперед. року	104,96	102,11	107,46	172,43	187,38	166,27	126,72
2009 р.							
млн. грн.	173091	72010	101081	161862	48846	113016	334953
у % до поперед. року	85,76	78,43	91,88	102,51	97,57	104,80	93,12
2010 р.							
млн. грн.	239302	96378	142924	177348	45179	132169	416650
у % до поперед. року	138,26	133,84	141,40	109,57	92,50	116,95	125,52
2011 р.							
млн. грн.	280440	119910	160530	211316	61456	149860	491756
у % до поперед. року	117,19	124,42	112,32	119,16	136,03	113,39	118,03
01.07.2012 р.							
млн. грн.	297052	114030	183022	217441	58013	159428	514493
у % до поперед. року	105,93	95,10	114,02	102,90	94,40	106,39	104,63

*Джерело: розрахувала автор за даними [196]

Тенденція до зменшення депозитів у національній валюті спостерігається саме у кризові періоди, що пояснюється, безумовно, девальвацією національної грошової одиниці, інфляцією, політичною нестабільністю та небажанням вкладників у такій ситуації втрачати заощадження. Нормалізація ситуації на валютному ринку, стабілізація загальної ситуації однозначно вплинули на залучення коштів у національній валюті. З початку 2010 р. триває тенденція до збільшення обсягу депозитних зобов'язань у національній валюті з одночасним зменшенням зобов'язань в іноземній валюті, що зумовило зміни в структурі депозитів за видами валют (рис. 2.5).

Із початку 2012 року вклади фізичних осіб збільшилися на 10,5% – це 32,5 млрд.грн. Водночас їх приріст у національній валюті (14%) більше ніж удвічі перевищує відповідний показник за коштами в іноземній валюті (6%), що свідчить про підвищення довіри до гривні та зменшення девальваційних очікувань. У 2012 р. зростає приплив коштів юридичних осіб до банків. Із початку року зростання коштів юридичних осіб в національній та в іноземній валюті відбувалось приблизно однаковими темпами, але загалом повільніше, ніж приплив коштів фізичних осіб. Наглядно ситуацію демонструє додаток К.

Таким чином, тенденція формування банківських ресурсів як у національній, так і в іноземній валюті була однаковою: скорочення частки депозитів до запитання та підвищення питомої ваги строкових депозитів до 2008 р. З 2009 р. частка строкових депозитів скоротилась, однак несуттєво, якщо впродовж 2006, 2007, 2008 років вона становила відповідно 66%, 67%, 70%, то в 2009 р. – 66%. За першу половину 2012 р. ця частка дорівнювала 58%.

**Рис. 2.5. Динаміка залучення коштів вітчизняними банками
(у розрізі валют) за 2012 р.***

*Джерело: склала автор за даними [196]

В останні роки характерною стала тенденція до збільшення залишків на рахунках фізичних осіб, що переважають залишки коштів на рахунках юридичних осіб як у національній, так і в іноземній валюті. У листопаді 2008 р. в Україні почалися кризові явища, що вплинули і на банківську сферу.

Основними наслідками цієї кризи стали введення у кількох банківських установах тимчасової адміністрації, девальвація гривні, паніка серед населення, а також накладення заборони на дочасне розірвання депозитних угод. Саме цим і пояснюється порівняно низький приріст депозитів у 2008 році. Однак, незважаючи на це, вклади населення зайняли місце основного джерела формування ресурсів банківського сектора у цілому.

Операцій з формування депозитних ресурсів відіграють значну роль у діяльності банку, зокрема:

- створюють найважливіші економічні передумови для організації діяльності банку, оскільки саме депозитні операції є головним джерелом проведення операцій активних, а від характеру залучених депозитів залежать види кредитних операцій та, відповідно, розмір доходу банку;
- правильно сформована структура депозитів забезпечує ліквідність комерційних банків.

Водночас мобілізація залучених ресурсів та проведення депозитних операцій мають наступні недоліки:

1) операції щодо залучення коштів у вклади пов'язані зі значними маркетинговими зусиллями, грошовими і матеріальними витратами банківських установ, однак не дають банкові змоги в разі необхідності оперативного отримувати грошові кошти для активних операцій, здійснення непередбачених платежів;

2) ініціатива залучення коштів у вклади належить вкладникам коштів, тому досягти додаткового залучення в короткі терміни часто важко, а то й неможливо;

3) загальний обсяг тимчасово вільних грошових коштів у рамках того сегмента ринку (або географічного району), на якому діє окрема банківська установа об'єктивно обмежений.

У роботі комерційних банків щодо залучення вкладів важливу роль відіграє відсоткова політика як невід'ємний елемент ресурсної політики, оскільки одержання прибутків від вкладених коштів стає для клієнтів важливим

стимулом розміщення своїх коштів. Розмір депозитного відсотка банківська установа встановлює самостійно, враховуючи облікову ставку Національного банку України, стан грошового ринку і власну ресурсну політику.

Рівень прибутків за різноманітними вкладками депозитних рахунків різний. Найнижчі відсотки банки сплачують за рахунками до запитання, оскільки вони характеризуються нестабільністю залишків. За такими рахунками, відкритими юридичним особам, відсотки можна взагалі не нараховувати. У цьому разі з клієнтів, як правило, не стягують плату за розрахунково-касове обслуговування. Відсутність прибутків або незначна їх сума стимулюють власників рахунків до запитання зменшувати до мінімуму залишки коштів на них і вкладати їх у прибутковіші операції, що для банків не вигідно. Тому деякі з них намагаються заохочувати клієнтів підтримувати стабільні залишки на рахунках до запитання. Це досягається через встановлення підвищених відсотків або виплати клієнтам премій за значні залишки коштів.

При встановленні розміру відсоткової ставки за строковими депозитами визначальним чинником є термін, на який розміщені кошти. Чим триваліший він, тим вищі відсоткові ставки. Відсоткова ставка за строковим депозитом може залежати і від частоти виплати прибутку: чим рідше здійснюються виплати, тим вища відсоткова ставка.

За методом нарахування відсотків розрізняють вклади, стосовно яких дохід нараховують за складною відсотковою ставкою, і вклади, дохід за якими нараховують за простою відсотковою ставкою.

Нарахування складної відсоткової ставки банк пропонує з метою заохочення клієнтів до отримання доходу після закінчення терміну дії вкладу, що збільшує наявний обсяг банківських ресурсів. Такий спосіб нарахування потребує від банку постійного ретельного прогнозування ситуації в економіці й на грошовому ринку, але допомагає залучати клієнтів, які бажають одержати зростаючий дохід. Вклади, за якими дохід нараховують за простою відсотковою

ставкою, призначені для вкладників, котрі використовують нараховані відсотки періодично як додатковий дохід та витрачають їх здебільшого на споживання.

Відсотковий дохід за депозитами залежно від терміну угоди може виплачуватися при відкритті або при закритті вкладу; щомісяця; щокварталу; щороку.

Для заохочення вкладників до розміщення коштів на строкових вкладах банки застосовують прогресивно зростаючу відсоткову ставку, розмір якої залежить від терміну перебування коштів на рахунку. В умовах високих темпів інфляції банки пропонують вкладникові виплату відсотків наперед з метою уникнення знецінення розміщених коштів. За умови дочасного розірвання угоди виплачені відсотки банк утримає зі суми вкладу.

Незважаючи на кризові явища, населення України заохочували вкладати свої заощадження у банківську сферу за допомогою процентних ставок, що на початку 2008 р. були невисокими, а вже наприкінці цього ж року і на початку 2009 р. відчутно зросли. З одного боку – дані дії банків спрямовані на заохочення свого клієнта і на зміцнення довіри до банків, а з іншого боку – зі зміною кон'юнктури грошового ринку, збільшенням темпів інфляції та популістськими діями виконавчої влади. Даний випадок у теорії розглядають як взаємини між банком і вкладником, що тісно пов'язані з поняттями попиту та пропозиції. На практиці це означає, що, підвищуючи процентну ставку за депозитними угодами, банк за рахунок зростання пропозиції з боку клієнтів збільшує свої ресурси, а зниження процентної ставки призведе до відтоку коштів. Дану ситуацію ми можемо побачити з таблиці 2.9.

Протягом останніх років можна було побачити переважаючу тенденцію збільшення на рахунках у банках частки коштів суб'єктів господарської діяльності. Банківські установи можуть надавати юридичним особам безліч послуг, проте найпоширенішим продуктом, що використовують підприємства, є відкриття поточного рахунку.

**Процентні ставки за депозитами, що залучили вітчизняні банки
(середньозважені ставки в річному обчисленні, %)***

Вид депозиту / Процентна ставка	2006 р. (%)	2007 р. (%)	2008 р. (%)	2009 р. (%)	2010 р. (%)	2011 р. (%)	01.07. 1012р. (%)
Суб'єктів господарювання	6,5	6,6	7,5	11,5	7,0	8,1	9,3
<i>До запитання</i>	-	-	-	-	8,5	6,6	7,7
<i>Строкових в т.ч.:</i>							
<i>До 1 року</i>	5,7	5,5	6,5	11,3	5,1	8,7	9,8
<i>Від 1 до 2 років</i>	8,1	8,4	10,7	12,2	10,9	8,4	10,9
<i>Понад 2 роки</i>	-	-	8,1	12,1	13,2	10,0	13,0
Фізичних осіб	6,9	7,4	8,7	12,3	11,4	11,6	10,9
<i>До запитання</i>	2,3	2,5	3,1	5,2	6,1	4,6	5,5
<i>Строкових в т.ч.:</i>							
<i>До 1 року</i>	9,7	10,0	12,8	14,4	12,9	11,4	12,5
<i>Від 1 до 2 років</i>	11,6	11,7	13,1	15,9	14,3	12,8	12,5
<i>Понад 2 роки</i>	-	-	13,3	14,1	14,1	12,9	12,8

*Джерело: склала автор за даними [196]

З точки зору формування ресурсів дана послуга є депозитом до запитання, а, отже, нестабільним джерелом залучення коштів і неможливістю використання їх на довготермінові вкладення. Як бачимо з таблиці, саме на такі кошти банки почали нараховувати відсотки, що на нашу думку, спричинено бажанням привабити якомога більше клієнтів. Особливість таких рахунків – те, що на них практично завжди є залишок грошових коштів, що їх не використовує клієнт і, відповідно, може використати банк як надзвичайно дешеве джерело грошових ресурсів для проведення ним активних операцій.

Значно менше юридичні особи вкладають свої кошти в довготермінові депозити. Для більшості суб'єктів господарської діяльності важливим є безперешкодний доступ до власних коштів, а також швидкість перерахування грошей на рахунки своїх ділових партнерів. Даний тип клієнтів не має на меті отримання процентного доходу від банків, що відображено у розподілі відсоткових ставок – за депозитами терміном дії понад 2 роки банки пропонують відсоток, що майже відповідає відсотку за депозитами до

запитання фізичних осіб (див. табл. 2.9).

Відсоткові ставки підвищились у 2008 р., що було спричинено кризовим станом економіки та виникненням проблеми відпливу депозитів; найвищі відсоткові ставки запропонували банки в 2009 р., саме тоді економічна криза досягла свого піку, а банки впритул підійшли до проблеми ліквідності, втративши довіру населення. Нестабільна соціально-політична ситуація загострювала проблему, а відтак гостра нестача ресурсів спонукала банки боротися за збереження існуючих вкладників і заохочувати нових клієнтів ціновими методами.

Початок 2010 р. охарактеризувався стабілізацією ситуації в банківському секторі, що відобразилося на рівні відсоткових ставок за депозитами. Потреба банків у довгострокових ресурсах залишається актуальною, тому процентні ставки за довгостроковими депозитами практично не змінилися. Середня вартість депозитів зменшилась в іноземній валюті, однак у національній валюті ставки показали деяке зростання станом на середину поточного року (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Обсяги та відсоткові ставки за депозитами
резидентів, залученими вітчизняними банками у 2012 році ***

За станом на	01.01.2012 р.	01.04.2012 р.	01.07.2012 р.
Відсоткова ставка за депозитами в національній валюті, %	10,5	9,7	11,9
Відсоткова ставка за депозитами в іноземній валюті, %	5,9	5,5	5,4
Обсяги залучених депозитів, млн. грн.	99 027	100 230	117 874
Середньозважена відсоткова ставка за депозитами, %	9,3	8,5	10,1

*Джерело: склала автор за даними [196]

Підбиваючи підсумок, можемо зробити висновок, що мобілізація залучених ресурсів вітчизняними банками, незважаючи на негативний вплив економічної кризи, має тенденцію до збільшення. Зростання ринку депозитних

вкладів України більш як наполовину забезпечують за рахунок припливу коштів фізичних осіб, а відтак їх можна вважати основою банківських ресурсів.

Залучені ресурси займають найбільшу питому вагу в банківських ресурсах і, як основний елемент грошової маси залучені кошти банків відіграють важливу роль в економіці, тому вони є об'єктом державного регулювання, яке здійснюється у формах обмеження відсотків, встановлення норм обов'язкового резервування і деяких нормативів регулювання банківської діяльності.

Для підвищення конкурентоспроможності банківських установ, підтримання оптимального складу банківських ресурсів необхідно інтенсифікувати зусилля на залучення нових та утримання наявних клієнтів, оскільки значною мірою завдяки депозитам банк може формувати довготермінові та короткотермінові ресурси, на основі яких проводити активні операції та отримувати прибуток.

2.3. Позичкові засади формування банківських ресурсів

У світовій банківській практиці всі мобілізовані ресурси поділяють за способом акумуляції на депозитні і недепозитні.

Формування депозитних залучених ресурсів ми розглянули в попередньому підрозділі даного дослідження.

Мобілізація ресурсів недепозитними методами – це залучення банком ресурсів у вигляді позик на фінансовому ринку, що здійснюються у формі міжбанківських кредитів і кредитів центрального банку, операцій із цінними паперами на вторинному фондовому ринку, а також позик на ринку євродоларів. У практичній діяльності банку часто виникає ситуація, коли залучених банком депозитних ресурсів недостатньо для здійснення запланованих активних операцій. Таким чином, утворюється різниця між розміром кредитів та інвестицій, які необхідно профінансувати, і наявною сумою депозитів. Для покриття цієї різниці й використовують ресурси, залучені шляхом здійснення банківських недепозитних операцій. Ці ресурси є

надважливими для підтримання достатнього рівня банківської ліквідності, тому їх використовують банки в міру необхідності.

Особливість мобілізації позичених ресурсів – те, що у процесі їхнього формування ініціатором отримання коштів є банк, а при створенні депозитної бази ініціатива належить клієнтам. Коли йдеться про запозичення, банк самостійно визначає, скільки й на який період йому потрібно коштів, а у процесі залучення вкладів їх суму і терміни визначають клієнти з огляду на власні потреби.

Серед способів, за допомогою яких банки формують ресурси на позичковій основі й забезпечують свою ефективну діяльність банку, наступні:

- отримання на міжбанківському ринку кредитів від інших банків та центрального банку;
- емісія банківською установою цінних паперів власного боргу.

Міжбанківський кредит – це основне джерело формування коштів на позичковій основі, що забезпечує підтримку кредитного потенціалу, поточної ліквідності банку або рентабельне вкладення коштів. Такий кредит є зазвичай короткотерміновим, вирізняється оперативністю надання коштів та вищими порівняно з депозитами процентними ставками. Його надають або отримують в рамках кореспондентських відносин банків.

Суб'єктами міжбанківського кредиту є міжбанківські об'єднання, банки або інші кредитні інститути, фінансові компанії і Національний банк України. Ці суб'єкти можуть одночасно бути в ролі і кредитора, і позичальника. Специфіка міжбанківського кредиту полягає в тому, що кошти використовують не для власних господарських потреб банку, а для надання кредитів клієнтам. Тому міжбанківський кредит є формою купівлі-продажу кредитних ресурсів.

Для оперативного залучення необхідних додаткових коштів банки використовують можливості міжбанківського ринку ресурсів, на якому продають грошові кошти, що їх мобілізували інші кредитні установи. Ринок міжбанківських ресурсів відіграє важливу роль у діяльності банківських установ, оскільки: служить одним із джерел поповнення коштів для проведення

активних операцій; дає змогу банківській установі оперативно підтримувати свою ліквідність; допомагає встановлювати ділові партнерські взаємини з іншими установами банків; здійснення операції на міжбанківському ринку сприяє банкам у додатковому отриманні доходу як різниці між ціною купівлі та продажу кредитів; надання кредитів на міжбанківському ринку є надійнішим вкладанням коштів із точки зору повернення, ніж звичайне кредитування. З урахуванням короткотерміновості кредитування та прискореної оборотності коштів для банків відкриваються можливості ефективнішого їх використання; порівняно з іншими фінансовими інструментами ринок міжбанківських кредитів оперативно реагує на зміни кон'юнктури ринку, що свідчать про стан грошового ринку країни в цілому. Своєю чергою, наявність кризової ситуації на даному ринку свідчить про нестійкість окремих банків або банківської системи країни в цілому; рівень активності банківської установи на ринку міжбанківського кредитування окреслює її становище в банківській системі. Кредиторами на ринку міжбанківських кредитів можуть бути не тільки банки з тривалою історією діяльності, а й новостворені, що мають надлишок ресурсів через відсутність достатньої кількості клієнтів.

Призначення міжбанківських кредитів полягає у наступному: 1) банкам надають можливість виконувати вимоги з обов'язкового резервування; 2) задовольняють потреби банку в додаткових коштах; 3) забезпечують ліквідність банку; 4) банки, в яких є надлишок ресурсів, можуть розміщувати тимчасово вільні кошти у банках, де їх не вистачає.

Перевагами міжбанківського кредиту порівняно з депозитами є: по-перше, оперативність; по-друге, такий кредит не потребує резервування в центральному банку, оскільки не є вкладом; по-третє, не потребує і витрат на маркетинг та інфраструктуру.

Метою ресурсної політики банку є підтримання загального рівня ліквідності, що, своєю чергою, неможливе без позичення коштів на міжбанківському ринку. Проаналізуємо загальні тенденції міжбанківського кредитування вітчизняної банківської системи.

Роль міжбанківських кредитів у формуванні ресурсів вітчизняних банків поступово зменшувалася впродовж тривалого періоду, однак у 2007 р. значно зросли обсяги міжбанківського кредитування про що свідчать дані таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

**Обсяги коштів, що залучили банки на міжбанківському ринку
у 2007–2012 рр.***

Назва показника	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010р.	2011р.	01.07. 2012р.
Усього банківських зобов'язань, млн. грн.	529 818	806 823	765 123	804 363	898 793	632 216
Обсяг коштів, що залучили банки на міжбанківському ринку, млн. грн.	8 087	10 914	47 338	150 056	194 818	9 976
Питома вага міжбанківських депозитів у загальному обсязі зобов'язань банків, %	1,53	1,36	6,19	18,66	21,68	1,58

*Джерело: розрахувала автор за даними [196]

Пояснити таке зростання обсягів позичених ресурсів можна передусім тим, що протягом 2003–2008 рр. зовнішня заборгованість банків України зросла у 30 разів, і, станом на 1 січня 2008 р. дорівнювала 30 971 млн. дол. США, а в 2003 р. – 1 746 млн. дол. США (табл. 2.12).

Зовнішня заборгованість вітчизняних банків у 2009 р. зменшилася майже на 5% – до 29,4 млрд. дол. США. Закінчення термінів закордонних запозичень співпали з розгортанням кризових явищ у вітчизняній економіці та зниженням довіри клієнтів до банківських установ, тому для підтримання своєї ліквідності на належному рівні банкам довелося збільшувати обсяги міжбанківських запозичень.

Що стосується валюти міжбанківських позик, то співвідношення національної та іноземної валют приблизно однакове з невеликою перевагою на користь останньої. Так, у 2006 р. частка міжбанківських позик в іноземній валюті становила 51%, у 2007 р. – 53%, 2008 – 57%, 2009 – 53%, 2010 – 51%. Як

бачимо, найбільшою частка була у 2008 р., на який припала виплата основної частини зовнішніх заборгованостей.

Таблиця 2.12

Динаміка зовнішньої заборгованості банків України, 2003–2010 рр.*

Показник	Зовнішня заборгованість банків усього, млн. дол. США	Питома вага зовнішньої заборгованості банків у валовому зовнішньому борзі, %
01.01.2004	1 746	7,3
01.01.2005	2 662	8,7
01.01.2006	6 112	15,4
01.01.2007	14 089	25,8
01.01.2008	30 971	36,6
01.01.2009	29 414	28,6
2 кв. 2010	28 237	27,0

*Джерело: розрахувала автор за даними [197]

Попит на міжбанківські кредити відображається у впливі на процентні ставки (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Процентні ставки та обсяги кредитів, наданих банківським установам на міжбанківському ринку в 2006–2012 рр., за валютами*

Назва показника	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010р.	2011р.	01.07. 2012р.
Обсяги, млн.грн.	925005	1720483	787316	703454	1313270	122463	925005
Процентна ставка, % в т. ч. у:							
національній валюті	4,2	4,0	10,3	12,2	2,6	5,1	9,5
іноземній валюті	3,8	2,5	13,2	17,8	3,5	8,0	15,9
	4,9	5,6	5,6	3,4	1,4	1,3	1,6

*Джерело: складено авторами за даними [196]

Як видно, динаміка процентних ставок повторює динаміку обсягів коштів, наданих на міжбанківському ринку, та відображає зміну попиту банківських установ на додаткову мобілізацію міжбанківських ресурсів.

Надання й отримання кредитів комерційними банками на міжбанківському ринку регламентоване Законом України «Про банки і банківську діяльність», Цивільним кодексом України, нормативними актами НБУ, статутами банківських установ і кредитними договорами. Кредитні відносини між банками визначають на договірних засадах, укладаючи кредитні договори, що мають передбачати права та зобов'язання сторін, із належним оформленням справ за міжбанківськими кредитами. Надання міжбанківських кредитів слід супроводжувати відкриттям рахунків відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Процес кредитування складається з кількох етапів, кожний із яких визначає якісні характеристики позики і ступінь її надійності та прибутковості для банку.

Надання міжбанківських кредитів зазвичай оформляється договорами, які переважно укладають у строковій формі. Укладання ж міжбанківського договору кредитування у безстроковій формі передбачає надання таких кредитів на мінімальний термін, встановлений договором, а після його закінчення кредит набуває безстрокової форми. В такому випадку повернення кредиту може вимагатися банком у будь-який час за попереднім повідомленням.

Обсяги міжбанківського кредитування залежать як від макроекономічних, так і від мікроекономічних факторів, таких як обсяг грошової маси, розмір облікової ставки встановленої центральним банком, кількість діючих банків, характер їхніх операцій і розмір ресурсів, ліквідність банків.

Традиційним фінансовим інструментом ринку міжбанківських кредитів є короткострокові (до одного місяця) кредити, а триваліші ніж на один місяць, вважають довгостроковими. Довгострокові кредити, отримані на міжбанківському ринку, банки використовують переважно для надання банківських кредитів суб'єктам підприємницької діяльності, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Короткострокові кошти банки використовують зазвичай для отримання спекулятивного прибутку за рахунок

ставок арбітражних операцій, а також для підтримки ліквідності кореспондентських рахунків.

У забезпеченні фінансової стійкості комерційних банків значну участь бере центральний банк, виконуючи функцію кредитора останньої інстанції. У нашій країні кредитором останньої інстанції є Національний банк України. Здійснюючи відповідну грошово-кредитну політику, він може кредитувати комерційні банки через:

- отримання кредитів рефінансування Національного банку України (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування терміном до 90 днів);
- операції РЕПО (операції прямого РЕПО, операції зворотного РЕПО);
- операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати овернайт та до 90 днів);
- операції з державними облігаціями України.

Економічна сутність кредитів Національного банку на макрорівні полягає в тому, що через кредитування комерційних банків та інших кредитних установ здійснюється емісія грошей в обіг і збільшується обсяг сукупної грошової маси в економіці. Це створює умови для розширення кредитної діяльності банків. На рівні окремої банківської установи кредити Національного банку сприяють підтриманню належного рівня ліквідності, зміні структури їхніх активів на користь позичкових операцій, а також розширенню, за необхідності, обсягу кредитування своїх клієнтів. Процентні ставки рефінансування наведені у додатку Л.

Отже, міжбанківський ринок виконує важливу роль у забезпеченні нормальних умов функціонування ринку позичкових капіталів, є об'єктом державного регулювання та механізмом впливу державних органів на діяльність банків. Проведення кредитування Національним банком України стримує поширення кризи від банківських установ, що тимчасово мають нестачу ліквідності, до інших банків, а також запобігає втраті довіри населення до надійності банківської системи в цілому.

Ринок міжбанківського кредитування слугує джерелом поповнення ресурсів вітчизняних банків. Його розвиток відбувався паралельно зі становленням і розвитком банківської системи та супроводжувався низкою особливостей.

Протягом перших п'яти років існування (1992–1997 рр.) спостерігалися тенденції зростання обсягів кредитів, отриманих на міжбанківському ринку України. Це можна пояснити кількісним зростанням банків-учасників міжбанківського ринку, підтримкою НБУ певних галузей економіки через продаж кредитів на аукціонах. Цей період характеризувався високим рівнем обов'язкового резервування сум банківських депозитів, а також загальними тенденціями нестійкості грошового ринку та банківських ресурсів. Високий рівень норми обов'язкових резервів сприяв розвитку ринку міжбанківського кредитування тим, що змушував банки віддавати перевагу мобілізації ресурсів на міжбанківському, а не на депозитному ринку, оскільки формування таких ресурсів не потребує резервування коштів. Своєю чергою, соціальні проблеми того періоду, низький рівень життя населення країни, зростання інфляції не сприяли розвитку депозитного ринку фізичних осіб, що змушувало банки шукати інші шляхи поповнення ресурсів, звертаючись до міжбанківського ринку.

Проявом зростання обсягів міжбанківського ринку є те, що в 1993 р. питома вага міжбанківських кредитів у загальному обсязі кредитних вкладень банків становила 44,7%. Це відображало нестійкість банківських ресурсів.

У 1997 р. на міжбанківському ринку України розпочалося використання операцій РЕПО. Такий інструмент рефінансування крім власне самого рефінансування банківських установ використовується Національним банком для здійснення регулювання грошово-кредитного ринку. Обсяги залучення міжбанківських кредитів банківськими установами у 1997 р. ще зросли, а частка міжбанківських кредитів у загальному обсязі ресурсів комерційних банків зросли із 37,3% у 1996 р. до 44,9% у 1997 р.

З 1998 р. спостерігається поступове зменшення обсягів міжбанківського

кредитування з одночасним зростанням частки кредитів, наданих в іноземній валюті. Причинами виникнення таких тенденцій стали кризові явища у фінансовій галузі економіки країни, а також лібералізація валютного регулювання та збільшення кількості банківських установ, які отримали ліцензії на здійснення валютних операцій. Збільшення попиту на міжбанківські кредити в іноземній валюті обумовлюється ще й розширенням зовнішньоекономічної діяльності підприємств у зазначений період. Зростання недовіри до банківських установ спонукала Національний банк України вжити невідкладні заходи щодо стабілізації грошового ринку, зокрема провести докапіталізацію комерційних банків та зміни порядок резервування коштів.

Після 1999 р. економічне зростання у країні обумовило зниження облікової ставки центрального банку, стало причиною зростання обсягів кредитування реального сектору економіки, загального розвитку банківської системи та стабілізації грошово-кредитної сфери країни в цілому. Всі ці процеси відобразилися на обсягах міжбанківського кредитування, які в цей період збільшилися.

Упродовж 2000–2007 рр. обсяги міжбанківського кредитування розширилися за одночасного зменшення частки міжбанківських коштів у загальному обсязі банківських ресурсів, що позитивно характеризує сформовані ресурси, оскільки їх основу становлять депозитні ресурси.

Впродовж 2008–2010 рр. вітчизняна банківська система функціонувала в умовах складної економічної ситуації, та в розпал фінансової кризи була найпроблемнішою галуззю української економіки. Початок банківської кризи припав на жовтень 2008 р., коли внаслідок рейдерської атаки на Промінвестбанк почався вплив коштів із цієї, а потім і з інших банківських установ. У передкризові роки банківський сектор розширювався чи не найшвидше в українській економіці: кількість банків щороку збільшувалася на 10–15 установ, кредитний портфель зростав щонайменше на 50%. Фінансові установи розширювали кредитування компаній і населення завдяки дешевим

закордонним позикам: із 2006 р. в Україні з'явилося більше десятка іноземних фінансових груп, які активно кредитували свої українські представництва.

Однак проблеми в українській банківській системі не можна пов'язувати зі жовтневою атакою на Промінвестбанк, оскільки виникли вони задовго до жовтня. Навесні 2008-го р. ставки на українському міжбанківському ринку різко зросли – з 2–5 річних до 40–50%. Ситуацію спровокував гострий дефіцит коштів на банківському ринку: фінансові установи вже не мали змоги залучати ресурси за кордоном, а всередині країни Національний банк України активно боровся з високою інфляцією, реалізуючи жорстку монетарну політику та скорочуючи обсяг грошової маси. Вже тоді банки, в яких сьогодні введено тимчасову адміністрацію, зазнавали серйозних проблем із ліквідністю. Наприклад, ряд банківських установ у травні 2008 р. заклав міжбанківські кредитні ліміти для банку «Надра» – він того ж року мав виплатити за зовнішніми боргами непосильні для нього 285,5 млн. дол., при цьому можливостей для рефінансування кредитів у банку практично не було. Банківській установі вдалося погасити іноземні кредити за рахунок позик Національного банку України.

Цей самий період характеризується виникненням масової недовіри до банківських установ із боку населення. Аналогічні тенденції спостерігались і в середині банківської системи, оскільки недовіра банкірів один до одного фактично заморозила міжбанківський кредитний ринок. Вартість кредитів овернайт із початку року не опускалася нижче 20%, а максимальна ціна на такі кредити в лютому становила 120%. При цьому навіть у ті дні, коли залишки на коррахунках банків перебували на належних рівнях, що свідчить про достатність гривневого ресурсу в системі, вартість міжбанківських кредитів залишалася дуже високою. Така ситуація пояснюється тим, що значні гривневі запаси на коррахунках були тільки у небагатьох великих банків із іноземним капіталом, які на той час припинили працювати на міжбанківському ринку.

Слід відзначити, що восени 2008 р. Національний банк України рефінансував у великих обсягах банки – за жовтень-листопад було видано 74,7

млрд. грн. (із урахуванням овернайтів). Ця сума повністю перекрила відтік депозитів протягом окресленого періоду (близько 42 млрд. грн.). Однак банки, отримавши кредити рефінансування, спрямовували отримані кошти не на підтримку ліквідності, надання нових кредитів підприємствам і пролонгацію поточних кредитів, а на спекулятивні операції на валютному ринку, сподіваючись отримати надприбутки. Адже набагато простіше і вигідніше проводити одномоментні валютні спекуляції, ніж кредитувати сотні й тисячі клієнтів.

Порівняємо суми кредитів, що отримали деякі комерційні банки від Національного банку України наприкінці 2008 р., та обсяг валюти, яку вони купили протягом того самого періоду (табл. 2.14).

Таблиця 2.14.

Обсяги кредитів Національного банку України в розрізі банківських установ за станом на 01.01.2009 р.*

Банк	Сума кредиту, млрд. грн.	Сума купівлі валюти, млн. дол. США
Приватбанк	3,41	629,6
Ощадбанк	4,6	592,48
Надра	3,41	537,4

*Джерело: складено авторами за даними [196; 197]

Згодом керівництво Національного банку визнало, що кошти рефінансування негативно вплинули на курс гривні, а відтак уже у 2009 р. Національний банк України рефінансував банківські установи під жорсткішим контролем. Так, у разі прийняття рішення про виділення банку значних сум рефінансування регулятор вводить у цій банківській установі куратора, функцією якого є контроль за використанням отриманих коштів.

Стан міжбанківського кредитного ринку в 2009 р. характеризувався наступними тенденціями: у перші місяці на грошово-кредитному ринку спостерігався вплив коштів із банківської системи. Несприятливий розвиток

процесів як у світовій економіці, так і безпосередньо в Україні позначився на довірі до банківської системи. Відплив коштів із банківської системи поруч із операціями Національного банку з продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку відповідно позначився на ліквідності банківської системи. При цьому слід також враховувати, що з 5 січня 2009 р. були посилені вимоги до формування банками обов'язкових резервів, які, втім, мали на меті не стільки обмеження вільної ліквідності банків, скільки поглиблення диференціації нормативів обов'язкового резервування залежно від валюти залучених коштів для стимулювання укладення депозитно-кредитних угод насамперед у національній валюті.

Незважаючи на зниження ліквідності банків, обсяги їх підтримки через механізми рефінансування на початку року були незначними. Відповідно до норм статті 86 Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік», рефінансувати банки мали в порядку, що затвердив Національний банк України разом із Кабінетом Міністрів України. На виконання зазначеної статті Закону було прийнято спільну постанову Кабінету Міністрів України і Національного банку України №44 від 29.01.2009 р. «Про порядок рефінансування банків у період фінансово-економічної кризи». З огляду на це, у січні 2009 р. Національний банк України надавав кредити рефінансування за зобов'язаннями, взятими до 1 січня 2009 р., і лише з 30 січня було відновлено проведення операцій з підтримання ліквідності банків із використанням постійнодіючих механізмів.

Поліпшення ситуації на грошово-кредитному ринку відбулося в квітні й тривало протягом наступних трьох місяців, що засвідчило зниження напруги у фінансово-банківській сфері. Це проявилось, зокрема в стійкій тенденції до зниження темпів інфляції, припиненні відпливу коштів населення з банків та зростанні обсягів кредитування підприємств реального сектору економіки. В умовах тенденції до зростання ліквідності банківської системи Національний банк України проводив жорсткішу грошово-кредитну політику, що виявлялося, зокрема, в активізації проведення мобілізаційних операцій. Проявом грошово-

кредитної політики Національного банку України у цей період стало посилення вимог до формування банками обов'язкових резервів, активізації мобілізаційних операцій та вжиття інших стабілізаційних заходів. Це дало змогу закріпити позитивні тенденції до поступового повернення коштів населення в банківську систему та зростання кредитування реального сектору економіки.

Загалом грошово-кредитну політику в 2009 р. здійснювали за складних умов економічної та фінансової кризи і спрямовували на виконання основної функції Національного банку України – забезпечення стабільності грошової одиниці. Заходи Національного банку України щодо стабілізації ситуації на грошово-кредитному ринку були спрямовані переважно на обмеження спекулятивного попиту на іноземну валюту і не мали на меті обмеження банками кредитної підтримки економічного розвитку. Незважаючи на зменшення загального обсягу залишків кредитних вкладень (у 2009 р. на 2,1% – до 718,7 млрд. грн.), обсяг залишків за кредитами в національній валюті збільшився на 16,9%. Це відбулося за рахунок зростання обсягу залишків за кредитами, наданими у національній валюті юридичним особам – на 27,7%. З огляду на позитивні тенденції до стабілізації грошово-кредитного ринку, банки знизили ставки за своїми активними операціями. Зокрема, середньозважена ставка за кредитами у національній валюті в економіку зменшилася з 21,6% у грудні 2008 р. до 19,6% у грудні 2009 р., в іноземній валюті – з 12,6% до 10,2%. На міжбанківському кредитному ринку середньозважена ставка за угодами зменшилася з 23,5% річних (у т. ч. за кредитами овернайт – 22,4%) у грудні 2008 р. до 7,0% (за кредитами овернайт – 3,3%) у грудні 2009 р. [196].

Перша половина 2010 р. охарактеризувалася стабільністю курсу гривні до долара США, зменшенням інфляційного тиску, що позитивно вплинуло на зростання довіри до банківської системи країни, а відтак призвело до нарощення банківських ресурсів. Така ж тенденція зберігалась протягом 2011 року, перша половина 2012 року характеризувалась збільшенням попиту банків

на ресурси для розширення кредитування, що знайшло своє відображення у збільшенні відсоткових ставок і на депозитному і на міжбанківському ринку.

Одним із напрямків ресурсної політики щодо позичення коштів є формування банківських ресурсів, отриманих від емісії власних боргових зобов'язань. До них належать, зокрема, облігації та векселі.

Банківські облігації є цінними паперами, які засвідчують, що їхні власники внесли грошові кошти, і підтверджують зобов'язання відшкодувати їм номінальну вартість у визначений термін із виплатою фіксованого процента; таким чином облігації опосередковують відносини позики.

До основних переваг облігацій можна віднести наступні:

- облігація дозволяє банку залучити додаткові ресурси при цьому вона не тягне за собою втрату контролю над управлінням банку, оскільки облігації не дають їхнім власникам права брати участь у такому управлінні;
- проценти, які виплачуються за облігаціями, відносяться на збільшення валових витрат банку;
- за облігаціями виплачується фіксований розмір процента (якщо інше не передбачено умовами емісії), що є позитивним для банку, оскільки за умов зростання в подальшому розміру процента на грошовому ринку виплати банку не зміняться;
- термін погашення облігацій триваліший, вимірюється роками, тобто значно перевищує строки за міжбанківськими кредитами або залученими депозитами;
- банк-емітент може передбачати в умовах емісії можливість конвертації банківських облігацій в акції [2, с. 174].

Основними недоліками банківських облігацій є наступні: для розміщення облігаційної позички емітентові таких цінних паперів необхідно мати високий рейтинг; після емісії облігації внаслідок зміни ситуації на грошовому ринку ставка позичкового процента може стати нижчою визначеного відсотка виплат за облігаціями, що загрожує збільшенням витрат; емісія облігацій пов'язана зі суттєвими витратами, спричиненими підготовкою, емісією, обслуговуванням та

погашенням облігаційної позики; законодавство не допускає емісію облігації для формування і поповнення статутного капіталу, а також для покриття збитків; власники облігації є кредиторами емітента, отже, їхні інтереси мають певним чином захищатися, насамперед, майновою базою емітента, за рахунок якої можна задовольнити вимоги кредиторів [2, с. 175].

Згідно із законодавством нашої країни облігації можна випускати іменні й на пред'явника; процентні, безпроцентні, дисконтні; з вільним та обмеженим колом обігу.

Облігації випускають на певний термін, після закінчення якого емітент зобов'язаний їх викупити, а тому використовувати кошти, залучені за допомогою облігацій, у власному капіталі банку неможливо. Для утримання мобілізованих за допомогою облігацій коштів банк має рефінансувати попередні випуски, викупивши раніше емітовані облігації за рахунок коштів, отриманих від емісії нових облігацій. Оскільки облігації не є інструментом простого залучення коштів, емітентові необхідно мати конкретну інвестиційну програму, під яку він залучатиме кошти за допомогою облігацій.

Затримати мобілізовані кошти в своєму обороті банк також може, конвертувавши облігації в акції. Слід наголосити, що для поповнення статутного капіталу банкові необхідно випустити акції, а вже потім обміняти на них конвертовані облігації. Однак ініціатива такого обміну належить власникам облігацій. Перевагами конвертованих облігацій для клієнтів банку є те, що, бажаючи отримати певну частку в банку, вони зможуть придбати його акції у найвигідніший для себе момент та стати акціонерами. Банку конвертованість облігацій дає змогу утримати залучені раніше кошти та розраховуватися з боргами за облігаціями власними акціями. Серед чинників, що впливають на проведення банками операцій із мобілізації ресурсів за допомогою емісії облігацій, можна назвати наступні:

- загальний стан економіки країни, оскільки фінансове становище банків та потенційних інвесторів є першоосновою таких операцій;
- дотримання банками всіх нормативних вимог центрального банку;

- рівень розвитку вторинного ринку цінних паперів, що забезпечував би вільне обертання облігацій;
- можливість застосування інших способів мобілізації тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку.

Ще одним аспектом реалізації ресурсної політики є можливість банків залучати кошти на позичковій основі шляхом випуску векселів. Банківський вексель – це цінний папір, в якому міститься безумовне грошове зобов'язання банку про сплату зазначеної у векселі суми векселеотримувачу в указаному місці та у встановлений строк [2, с. 35].

Банківський вексель має депозитний характер і, по суті може замінити депозитний або ощадний сертифікат. Власник банківського векселя може використати його як платіжний засіб за товари і послуги, а новий власник векселя може передати його третій особі шляхом індосаменту. Для придбання банківського векселя покупець перераховує кошти на рахунок банку-продавця, після чого останній випускає бланк векселя на ім'я покупця зі зазначенням дати зарахування грошей. Погашають банківський вексель шляхом його викупу після закінчення терміну обігу або ж дочасного викупу векселя. У банківському векселі вказують розмір прибутку у вигляді процента до номіналу, що одержує власник векселя. Це означає, що продають вексель за номіналом, а банк викупує за ціною продажу.

Можливим використанням банківського векселя є надання кредиту, а особливість такого кредитування – це те, що угодою про кредитування передбачається емісія векселя і надання клієнтові не грошових коштів, а векселя, за яким платником виступає банк. Такий кредит має бути погашений до терміну пред'явлення векселя до оплати. Однак при тому, що надання таких кредитів не потребує від банку безпосереднього використання мобілізованих ресурсів, банківській установі необхідно одночасно збільшити суму обов'язкових резервів (при емісії цінних паперів власного боргу банку необхідно, згідно зі законодавством формування обов'язкових резервів) та збільшення резерву для покриття можливих втрат за кредитними операціями.

Спробуємо проаналізувати, яку ж частку в загальних банківських ресурсах займають цінні папери власного боргу (табл. 2.15).

Як бачимо, в структурі загальних банківських ресурсів цінні папери власного боргу займають дуже незначну частину. З 2008 р. обсяги залучення таких ресурсів зменшуються. Загальний стан економіки країни і банківської системи значно звузили можливості банку щодо мобілізації вільних коштів таким способом і станом на 01.01.2012 року показники ще не досягнули рівня 2007 року.

Таблиця 2.15.

Цінні папери власного боргу банків України, на кінець періоду*

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	01.07. 2012р.
Усього банківські зобов'язання, млн. грн.	529 818	806 823	765 123	804 363	898 793	632 216	529 818
Цінні папери власного боргу, млн. грн.	795	4443	3009	1547	1082	2383	2348
Питома вага цінних паперів власного боргу в сумарних зобов'язаннях	0,15	0,55	0,40	0,20	0,12	0,38	0,45

*Джерело: розраховано авторами за даними [196]

Загалом можна сказати, що кризові явища як у національній, так і в світовій економіці підривають ефективну діяльність вітчизняної банківської системи. Виникнення кризових ситуацій ставить під загрозу досягнення цілей діяльності банківських установ, а раптовість такого виникнення характерна нестачею часу для реагування на цю загрозу, внаслідок чого банки зазнають істотних збитків, що може іноді призвести до їх банкрутства.

У банківській практиці криза проявляється в різкому зниженні платоспроможності банківської установи, нестачі наявних ресурсів для

виконання своїх поточних зобов'язань; «стрибають» відсоткові ставки. Інформація про кризову ситуацію поширюється на ринку, банки-кореспонденти надають кредити за значно завищеними ставками або взагалі припиняють кореспондентські взаємини, фізичні особи починають закривати депозитні рахунки, юридичні особи здійснюють платежі через інші банки. В такій ситуації Національний банк України може проводити санацію, фінансове оздоровлення банку і керувати через своїх представників, із метою виведення його з кризової ситуації.

Серед причин, що зумовлюють виникнення кризових ситуацій в окремих банківських установах, можна виокремити наступні: вплив зовнішніх негативних факторів (фінансових, економічних, політичних, технічних та ін.); незадовільний стан організації процесу управління ризиками; відсутність або недостатній розвиток аналітичної роботи, результати якої допомогли б передбачити можливість виникнення кризи; навмисні злочинні дії окремих осіб, груп та організацій.

Із огляду на періодичність виникнення економічних криз та циклічність розвитку економіки, беручи до уваги той факт, що українська банківська система має тенденції до дедалі більшої інтеграції у світову банківську систему, а відтак підпадає під вплив світових економічних потрясінь, банки мають велику увагу приділяти розробленню та здійсненню комплексу заходів щодо зниження своєї чутливості до змін на ринках. Такий комплекс заходів може охоплювати наступні компоненти: банківській установі необхідно постійно вдосконалювати технології оцінки та управління ризиками; приділяти належну увагу прогнозам розвитку ринків, на яких функціонує дана установа; підтримувати на належному рівні ресурсну базу (проводити роботу щодо нарощення розміру власного капіталу, дотримуватися вимог центрального банку щодо формування страхових резервів за ризикованими активами та інших резервів, а також вимог щодо норми обов'язкових резервів, банківської ліквідності); проводити моніторинг та вживати належні заходи для поліпшення якості кредитного портфеля; створити систему антикризового управління, що

регламентувала б дії банку щодо запобігання та ліквідації наслідків криз; підтримувати готовність банку до реагування в умовах кризової ситуації.

Формування надійної ресурсної бази банку стане запорукою мобілізації необхідних за обсягами і стабільністю ресурсів, що, своєю чергою, надасть можливості адекватно реагувати на виникнення кризових ситуацій із мінімальними негативними наслідками.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ РЕСУРСНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКИХ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

3.1. Концептуальні основи забезпечення стабільності ресурсів банківських установ як головний напрям їх ресурсної політики

Банківська система є, як відомо, одним із найважливіших елементів економіки країни, оскільки, мобілізуючи тимчасово вільні кошти, перетворює їх у функціонуючий капітал. Успішна діяльність будь-якої банківської установи визначається досягненням мети банківської діяльності, а саме отриманням прибутку. Передумовами, що створюють можливості для досягнення цієї мети, є формування надійної ресурсної бази банку та мобілізація достатніх обсягів залучених і позичених ресурсів. Від оптимально сформованих ресурсів банків залежать такі важливі показники їх діяльності, як рентабельність та ліквідність. Формування банківськими установами надійних ресурсів – одне з важливих завдань у стратегії економічного розвитку країни загалом і банківської системи зокрема, оскільки саме банківські ресурси створюючи передумови для ефективного проведення банками активних операцій розширюють можливості розвитку економіки країни. Роль банків у економіці країни значною мірою залежить від їх фінансової стійкості. Важливим показником, що характеризує фінансову стійкість окремої банківської установи та банківської системи загалом, є банківські ресурси. Очевидне те, що від того, наскільки банки приділятимуть увагу формуванню своїх ресурсів, залежатиме спроможність цих установ здійснювати банківські операції та надавати послуги, а отже, фінансова стійкість як банку, так і банківської системи загалом та її роль у економічних процесах перетворень і подальший розвиток економіки країни.

Вітчизняні банки, працюючи в умовах трансформаційних перетворень економіки та з огляду на проблеми, що виникають у їх діяльності в кризові періоди, мають забезпечувати, насамперед, формування ресурсів та підтримання їх на стабільному рівні.

Для досягнення поставлених цілей банкам України необхідно особливу увагу приділяти розробленню та практичній реалізації ресурсної політики; це пов'язано з тим, що саме ефективна реалізація ресурсної політики дасть банкові змогу досягнути оптимального співвідношення між двома протилежними складовими банківського бізнесу – прибутковістю та ліквідністю.

За останні роки в структурі ресурсів банків склалися наступні тенденції. По-перше, у докризовий період закріпилося збільшення залишків на рахунках фізичних осіб. Це відбувається завдяки зростанню доходів населення, позитивним змінам у поведінці домашніх господарств щодо ощадних можливостей, а також певному збільшенню довіри населення до банківської системи. Вклади населення почали займати вагоме місце у формуванні залучених ресурсів банків. По-друге, зростали кошти юридичних осіб у структурі ресурсів банку, що також позитивно впливало на формування банківських ресурсів. Одночасно помітно поліпшувалася динаміка випущених банками боргових зобов'язань.

Основу фінансових ресурсів комерційного банку становлять зобов'язання банків. При цьому їх питома вага у період кризових явищ в економіці зменшувалася. Головним джерелом ресурсів комерційних банків є залучені й запозичені кошти, які становлять близько 88% їх загального обсягу, що в цілому відповідає світовій банківській практиці. Як позитивну характеристику слід відзначити збільшення питомої ваги власного капіталу банків (Додаток М).

На банківську діяльність негативно впливають низькі доходи населення; незадовільний фінансовий стан позичальників потребує створення значних резервів, що нині, коли нема порівняно стабільних джерел надходження ресурсів, ускладнює формування ресурсів банків.

Незважаючи на це, важливу роль в ефективній діяльності банківської установи відіграють власні ресурси. Найважливіше значення надано власному капіталові, який використовують для захисту вкладників і кредиторів та покриття збитків від банківських операцій. Роль власних ресурсів у діяльності комерційних банків дуже велика, оскільки за їх рахунок фінансують придбання

будівель, меблів, організаційної техніки та загалом створюють передумови функціонування банківської установи.

Найбільшу питому вагу всіх зобов'язань банку займають кошти юридичних та фізичних осіб, тому їх зростання в пасивах банку надає банку більші можливості для своїх активних операцій (див. дод. II).

Формування ресурсів банків є одним із найважливіших завдань ресурсної політики, що сприяє стабільності діяльності банківської установи і забезпечує загальне економічне зростання. Банківська система має володіти сукупністю ресурсів, достатніх як для кредитування поточних потреб суб'єктів господарювання, так і для розвитку інвестиційної діяльності, формування відповідних резервів та підтримання своєї ліквідності.

Тому пропонуємо розробити концепцію ресурсної політики, що охоплювала б комплекс заходів стосовно вдосконалення мобілізації банківських ресурсів за основними напрямками й містила б наступні заходи: систему вдосконалення формування і нарощення власного капіталу банку; систему вдосконалення залучення коштів фізичних та юридичних осіб на депозитні рахунки банків; систему вдосконалення мобілізації коштів на позичковій основі.

Перша система заходів пов'язана з формуванням ресурсної бази банків та підтриманням її на необхідному для ефективного функціонування банківської установи рівні. Це зумовлено тим, що власний капітал банку є первинним джерелом банківської системи і, крім того, слугує основою для акумулювання ресурсів інших суб'єктів господарювання та фізичних осіб пропорційно до свого обсягу.

Капітал банку – головний показник його спроможності до подальшого розвитку, оскільки саме капітал є надзвичайно важливим та необхідним елементом забезпечення економічної самостійності, прибуткової діяльності та в підсумку – підвищення фінансової стійкості банку. Зміцнення ресурсної бази банків, інтеграція банківської системи України у світове співтовариство значною мірою залежатимуть від зростання обсягів власних капіталів банків.

Складовою ресурсної політики в частині формування власних банківських ресурсів мають стати передусім пошуки джерел поповнення власного капіталу банку, оцінка їх позитивних та негативних сторін.

Серед основних шляхів збільшення власного капіталу розрізняють джерела внутрішнього та зовнішнього походження. Конкретний спосіб нарощення власного капіталу визначається його динамікою, а також динамікою змін банківських активів, допустимими затратами на залучення додаткового капіталу ззовні. Якщо банк планує повільне зростання капіталу з урахуванням зростання активів, то цього можна досягти за допомогою внутрішніх джерел поповнення, зокрема нерозподіленого прибутку; якщо ж банку необхідне швидке збільшення капіталу, наприклад для виконання підвищених вимог центрального банку, то таке нарощення можна здійснити за допомогою додаткової емісії акцій або залучення зовнішніх інвесторів.

У практичній діяльності банківські установи використовують обидва джерела поповнення власного капіталу, враховуючи реальні потреби і можливості.

Основним внутрішнім джерелом нарощення власного капіталу банку можна вважати чистий прибуток. Джерелом реалізації інвестиційної, фінансової та дивідендної політик будь-якої банківської установи є прибуток, а також кінцевим результатом їх реалізації. Для будь-якого банку він є з одного боку, чистий прибуток – складова частина власного капіталу, збільшує його величину за рахунок своєї абсолютної величини; а з іншого ж боку, прибуток банку є джерелом нарощення власного капіталу. Після сплати податків його розподіляють за двома основними напрямками – виплата дивідендів акціонерам та фінансування подальшої діяльності банківської установи. А отже, банківська установа має дві можливості щодо нарощення власного капіталу банку: по-перше, це безпосереднє збільшення обсягів прибутку як складової власного капіталу шляхом ефективних активних операцій, по-друге, – реінвестування прибутків. Слід зазначити, що кожен із цих напрямів має переваги та недоліки. Зокрема, збільшення обсягів та прибутковості активних операцій спричиняє

можливості виникнення більших ризиків та необхідність створення внутрішніх резервів для компенсації можливих втрат, а відтак прагнення отримати більші доходи за активними операціями має бути підкріплене досконалою системою контролю за ризиками.

При реінвестуванні банківського прибутку важливу роль відіграють дивідендні виплати банку, оскільки чим більша частина прибутку буде спрямована на поповнення капітальної бази банку, тим меншими стануть виплачені дивіденди. Розмір дивідендів та регулярність їх сплати безпосередньо впливають на зростання курсу акцій банку на фінансовому ринку, а відтак систематичне спрямування прибутку на капіталізацію банківської установи може призвести до зниження ринкової вартості акцій банку, що, своєю чергою спровокує втрату інвесторів. Завищений рівень дивідендних виплат приваблює акціонерів, однак може призвести до сповільнення процесу накопичення капіталу та звуження дохідних активних банківських операцій і втрати прибутків у майбутньому.

Таким чином, серед переваг збільшення власного капіталу за рахунок прибутку можна назвати наступні: відсутність витрат на залучення капіталу; збереження існуючого кола власників та збереження контролю над банком; простота здійснення.

Недоліками реінвестування прибутку є ймовірність значного зменшення дивідендних виплат; можливість зниження курсу банківських акцій на фондовому ринку, повільні темпи нарощення власного капіталу.

Отже, збільшення власного банківського капіталу за рахунок прибутку має враховувати не тільки необхідність його нарощення, а й інтереси акціонерів, враховувати ринкову вартість банківських акцій і загальне становище банку на ринку. Саме в цьому завдання ресурсної політики банківської установи щодо управління власним капіталом і прибутком.

На активізацію процесів формування власного капіталу банків впливають такі процеси, як концентрація капіталу, зростання конкуренції та вплив іноземного банківського капіталу на національну економіку. Концентрація

банківського капіталу в країнах із перехідною економікою відбувалася двома шляхами. Перший характеризувався створенням великих банків шляхом злиття місцевих комерційних банків; другий – транскордонними злиттям та поглинанням.

Аналіз тенденцій формування капіталу банків України за останніх п'ять років дає змогу зробити висновки про концентрацію капіталу в найбільших банках та зменшення частки активів малих банків у сукупних активах банківської системи України. Процес концентрації капіталу банків триває й сьогодні.

Однією з особливостей функціонування банків України є жорсткий контроль із боку Національного банку України за дотриманням економічних нормативів, базою для розрахунку яких служить власний капітал.

НБУ дозволив банкам залучати кошти на умовах субординованого боргу шляхом випуску облігацій і збільшувати таким чином свій регулятивний капітал. Згадані облігації необхідно випускати в бездокументарній формі. Вони можуть бути простими, терміновими та процентними з обмеженим колом розміщення і перебувати в обігу тільки у межах заздалегідь визначеного банком та схваленого Національним банком України кола осіб. Кошти, залучені на умовах субординованого боргу шляхом випуску облігацій, враховують у капіталі банку після надання НБУ відповідного дозволу.

У різних країнах банки застосовують різні методи концентрації банківського капіталу. Наприклад, банки США масово нарощують капітал за рахунок додаткового випуску акцій та субординованих облігацій, а також збільшення фонду перерозподіленого прибутку. У Великобританії банки надають перевагу коригуванню структури портфеля активів (а саме – розміру класифікованих активів за ступенем розвитку). Японські банки впродовж багатьох років активно використовували засіб «роздування» капітальної бази, вводячи до неї номінальний прибуток від зростання ринкової ціни інвестиційного портфеля. Якщо американська практика може бути прийнятною для вітчизняних банківських установ, то досвід банків Великобританії та Японії

доцільно використовувати обережно. Проте варто мати на увазі, що залучення додаткового капіталу в формі випуску нових акцій спричиняє скорочення дивідендів, а відтак несхвалення акціонерів.

Основні способи збільшення капіталу банками продиктовані змінами нормативних документів Національного банку України.

Тактичними заходами щодо розв'язання проблеми капіталізації банківської системи можна вважати:

- збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу, що охоплює вдосконалення механізму його залучення; залучення субординованого боргу за рахунок випуску банківських облігацій, а також за рахунок випуску банківських єврооблігацій;
- збільшення статутного, додаткового капіталу та механізму розрахунку капіталу (збільшення капіталу шляхом удосконалення механізму розрахунку регулятивного капіталу; збільшення за рахунок зростання банківського прибутку; збільшення за рахунок додаткових внесків акціонерів/учасників банку; за рахунок випуску банками привілейованих акцій);
- збільшення показника адекватності капіталу за рахунок консолідації банківської системи, зокрема консорціумного кредитування, створення банківських об'єднань, груп та корпорацій, а також злиття банків.

У розвинутих країнах консолідація капіталу відбувається за такими напрямками:

1) об'єднання капіталів відбувається серед установ, які конкурують в одному сегменті фінансового сектору, як однієї, так і різних країн (банк – банк / банк однієї країни – банк іншої країни);

2) об'єднання капіталів установ, які працюють у різних сегментах фінансового ринку однієї країни або діють у різних країнах (банк – страхова компанія / банк однієї країни – інвестиційна компанія іншої країни).

До причин фінансової консолідації можна віднести:

- бажання зменшити витрати за рахунок економії на масштабах, зменшити податкові витрати та ефективніше розмістити ресурси;

– прагнення збільшити прибуток завдяки диверсифікації продуктів і універсалізації діяльності.

До інших причин належить диверсифікація й оптимізація кредитних ризиків, оптимізація організаційної та управлінської структур. Загальні причини фінансової консолідації відповідають потребам банківської системи України, характерними рисами якої є велика кількість дрібних банків, високі операційні витрати, низька рентабельність активів (на 1.01.2007 р. – 1,61%, а за станом на 1. 01. 2010 р. має від’ємне значення – 4.38%, на 1. 01. 2012 р. – - 0,76%), висока процентна маржа (на 1.01.2008 р. – 5,03%; на 01.01.2012 р. – 5,32), недосконалий менеджмент тощо [196].

Сучасний розвиток економіки характерний глобалізацією, диверсифікацією, уніфікацією та лібералізацією фінансових ринків. Основними причинами злиття є конкурентне середовище. На думку спеціалістів, банки з активами, рівень яких менший за середньоукраїнський і які залежать від обмеженого кола клієнтів, мають нестабільну ресурсну базу, недостатньо капіталізовані – основні претенденти на консолідацію з ефективнішими або більшими банками. Практично консолідації підлягають усі банки 4 групи, а нині це 117 банків [196].

У країнах Центральної та Східної Європи також активізувалися процеси концентрації банківського капіталу. Збільшенню капіталізації банківської системи сприяє приплив іноземного банківського капіталу. Особлива увага іноземних банків спрямована на Східну Європу, де частка банківських активів під іноземним контролем зросла майже до 60%. На нашу думку, це пов’язано передусім із процесами глобалізаційного проникнення економік і загостренням конкурентної боротьби на банківському ринку. Більшість іноземних банків у країнах Центральної та Східної Європи належить великим банківським структурам Євросоюзу. Вони мають у розпорядженні стабільну капітальну базу та здійснюють постійний моніторинг операцій своїх закордонних підрозділів.

Частка іноземного капіталу в загальному зареєстрованому статутному капіталі діючих банків України протягом 2009 року збільшилася до 36,7%, а

деяке зниження присутності іноземного капіталу у 2010 р. до 35,8% пов'язано зі загальносвітовими кризовими процесами. Однак, зі стабілізацією ситуації на внутрішньому банківському ринку присутність іноземного капіталу збільшилась і на 01.01.2012 р. становила 41,9%. Іноземний капітал в Україні представляють 12 країн. Найбільша частка належить капіталу Російської Федерації, Франції, Кіпру, Австрії, Нідерландів, Угорщини, Швеції, Польщі, Греції, Німеччини, Італії. За станом на 1 січня 2012 р. налічувалося 53 банки з іноземним капіталом, 21 із них – зі 100% іноземним капіталом, що дорівнювало 12,0% від загальної кількості діючих банків [196].

Однак роль іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі трактують неоднозначно. Питання присутності іноземного капіталу та його ролі в банківській системі України неодноразово розглянуті у наукових дослідженнях. Відомий український учений-економіст М. І. Савлук стверджує, що істотна присутність іноземного капіталу в банківській системі матиме суттєві негативні наслідки для розвитку національної політики країни – і грошово-кредитної, і фіскально-бюджетної, й інвестиційної [188].

Наприклад, Польща, допустивши іноземні банки на свій ринок (близько 70%), стикнулася з недостатньою можливістю забезпечення фінансової стабільності країни через нестійкість внутрішньої фінансово-банківської системи. Стратегічні цілі економіки Польщі й того іноземного капіталу, що влився в банківський сектор країни, не збіглися.

Приклад Китаю, який нині належить до трійки інвестиційно найпривабливіших країн світу, свідчить про цілком протилежне: ця країна залучає іноземні інвестиції, але при цьому залишає у власності національного капіталу (державного та приватного) всі стратегічні інфраструктурні системи, в т. ч. у банківську систему.

Збільшення капіталізації банківської системи України за рахунок припливу іноземного капіталу має в кінцевому результаті привести до розвитку як банківської системи, так і економіки країни в цілому. Однак іноземний капітал для інвестування реальної економіки поки що не застосовується.

Статистичний аналіз свідчить, що хоча питома вага банківських кредитів у інвестиційну діяльність за останні роки збільшилася, майже всі вони довготермінові, проте згідно зі структурою кредитних вимог банків за суб'єктами згадане зростання обумовлене головним чином потужним збільшенням довготермінового кредитування фізичних осіб. Частка такого кредитування суб'єктів господарювання, як і кредитування їх у цілому, зменшилася.

Дана тенденція проявляється через зацікавленість іноземних банків у власних прибутках. Сукупна частка іноземних банків на ринку кредитування фізичних осіб у передкризовий період становила 46%, а ринок іпотеки іноземні банківські установи контролювали більше ніж на 65% [196].

Отже, переважна більшість іноземних банків заробляла гроші на споживчому азіотажі нашого фінансового ринку, залишаючи поза увагою потреби реальної економіки. Як обмеження негативного впливу іноземного капіталу на економіку України можна було б використати обмеження операцій іноземних банків, наприклад на користь довготермінових кредитів підприємствам, а також створити інші економіко-правові умови для вітчизняних банків, за яких вони на внутрішньому ринку створять конкуренцію іноземним банкам.

Вітчизняні банки є недостатньо конкурентоспроможними навіть на українському фінансовому ринку; одна з причин цього – недостатня капіталізація банків. Одним зі шляхів її збільшення є реорганізація банку. Згідно зі Законом України «Про банки і банківську діяльність» основні форми реорганізації банків – це злиття, приєднання, виділення, поділ банку, зміна його організаційно-правової форми [93]. Українським банкам потрібно усвідомити, що злиття чи приєднання є кращим розв'язанням проблеми низької капіталізації, ніж банкрутство або ліквідація.

У цьому контексті пропонуємо банкам спрямувати зусилля на залучення додаткових інвесторів, додаткову емісію цінних паперів, а також розглянути можливості щодо отримання інвестицій шляхом рефінансування іноземних

міжбанківських кредитних ресурсів, залучених у формі позичок (особливо субординованих), емісії боргових цінних паперів або сек'юритизації кредитних портфелів. Проблемою для залучення таких коштів може стати дорожча вартість іноземних міжбанківських ресурсів для українських банків через їх нижчі рейтинги, що значно уповільнить зниження процентних ставок за кредитами в середині країни. Однак це допоможе банкам підвищити свою конкурентоспроможність та не бути витісненими з банківського ринку.

Слід звернути увагу на пропозиції інших фінансово-кредитних установ щодо можливості злиття чи поглинання. Стимулювати ці процеси мають Національний банк України і законодавча влада шляхом удосконалення законодавства, яке регулює процеси об'єднання. Водночас реформувати банківську систему можна іншим шляхом – створивши банківське об'єднання. Згідно зі Законом України «Про банки і банківську діяльність» банківська холдингова група – це банківське об'єднання, до якого належать тільки банки [93]. При цьому материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками. Дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку. Якщо ж дочірній банк набув права власності на акції материнського банку, то зобов'язаний відчужити їх протягом місяця. Банківські холдингові групи дозволено створювати лише за умови, що угодою про їх створення передбачено виконання головним банком групи додаткових організаційних функцій стосовно банків – членів групи, а також формування системи управління спільною діяльністю. Банківський нагляд за діяльністю банківської холдингової групи здійснюють на індивідуальній та консолідованій основі. Материнський банк зобов'язаний подавати консолідовано-фінансовий і статистичний звіти групи. Материнський банк банківської холдингової групи відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капіталі кожного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними.

Утворення банківських холдингових груп має як позитивні, так і негативні сторони, зокрема створення таких груп ускладнює організаційну структуру об'єднання, що, своєю чергою ускладнює управління та потребує нових управлінських рішень; виникає проблема прозорості діяльності холдингу і загроза монополізації банківського ринку. Однак на користь таких об'єднань можна віднести: збільшення ресурсів холдингових груп, що дасть змогу розширити проведення активних операцій без зниження нормативів діяльності; можливість вкладання коштів у великі інвестиційні проекти; зростання конкурентоспроможності вітчизняних банків стосовно, як вітчизняних, так і іноземних банків; збереження юридичної незалежності банків-учасників об'єднання.

Отже, можна зробити наступні узагальнення щодо основних напрямів подальшої капіталізації банківської системи та підвищення ефективності функціонування банківського капіталу:

- приділяти належну увагу державному регулюванню розміру капіталу для зменшення ризику банкрутства;
- підтримувати довіру до банківської системи країни, оскільки джерелами зростання банківського капіталу є прибуток суб'єктів підприємницької діяльності й доходи населення, і без істотного розвитку підприємницької діяльності та зростання оплати праці кардинальне нарощування банківського капіталу буде проблематичним;
- збільшувати капітал за рахунок залучення коштів на умовах субординованого боргу, проводити емісію боргових цінних паперів, сек'юритизацію активів;
- дотримуватися основних положень Базельської угоди з урахуванням стану економіки України;
- проводити збалансовану і стабільну дивідендну політику банків;
- залучати міжнародний капітал для розвитку вітчизняної економіки, водночас контролювати присутність іноземного капіталу на рівні, що не призведе до руйнівних наслідків;

- як метод консолідації та концентрації банківського капіталу активно використовувати злиття і поглинання банків, створення банківських об'єднань;
- спростити й затвердити на законодавчому рівні процедури злиття і поглинання банків;
- у період здійснення об'єднання банків створити для них пільгові умови (зменшення податків, економічних нормативів діяльності).

Для кардинального збільшення капіталу банківської системи з метою виходу на рівень розвинених країн необхідні значні ресурси, а нарощення ресурсів потребує певного часового періоду. Від вирішення цього питання залежить майбутній рівень банківської системи.

Збільшення капіталізації вітчизняної банківської системи – одна з умов подальшої інтеграції банківських структур України у світову банківську систему.

Другою системою запропонованих заходів є заходи пов'язані з депозитним залученням ресурсів. Залучення вільних коштів за допомогою депозитних операцій – важлива складова ресурсної політики, оскільки саме такі ресурси створюють основу для кредитної діяльності банків.

Слід зазначити такі складові системи вдосконалення депозитного залучення ресурсів банку:

- 1) удосконалення режимів функціонування вже наявних депозитів різних видів і термінів відповідно до зміни ринкової кон'юнктури та потреб клієнтів;
- 2) удосконалення функціонуючої системи страхування депозитів фізичних осіб;
- 3) своєчасне виконання банками норм обов'язкового резервування при залученні коштів на депозити.

Депозитні операції становлять лівову частку залучених ресурсів комерційного банку, той ресурсний фундамент, завдяки якому банки розвиваються. З іншого боку, беззаперечним нині є той факт, що високі темпи економічного зростання в Україні можливі лише за умови достатніх обсягів інвестиційних ресурсів. Ключову роль у нарощенні достатніх обсягів

інвестиційного потенціалу виробничого сектору економіки мають відігравати саме банки, оскільки вони є найголовнішими фінансовими посередниками грошового ринку, які, з одного боку, акумулюють, а з іншого – перерозподіляють тимчасово вільні кошти суб'єктів економіки. За таких обставин основним пріоритетом завдання регулювання банківської діяльності має стати стимулювання інвестиційної активності вітчизняних банків.

Це зумовлює необхідність розроблення наукових засад щодо пошуку шляхів ефективного розвитку депозитних операцій. Необхідність дослідження проблеми розвитку депозитних операцій посилюється ще й фінансово-економічною кризою. Причини, що породили основні проблеми в банківській системі України, можна поділити на три групи:

- 1) загострення кризи реальної економіки, насамперед сфери виробництва;
- 2) внутрішньобанківські чинники, відсутність стратегії і тактики роботи в кризових умовах;
- 3) недосконалість грошово-кредитної політики НБУ щодо комерційних банків.

Здійснення депозитних операцій – одна з найважливіших економічних передумов для організації діяльності банківської установи, оскільки за рахунок залученого капіталу покривають основну частину потреб банку при здійсненні активних операцій, що створює передумови для розвитку економіки. Поряд із цим ефективне функціонування ринку депозитів неможливе без забезпечення, з одного боку, відповідних зовнішніх умов на рівні централізованого захисту депозитних коштів, а з іншого – зваженої ресурсної політики в частині залучення коштів на депозити на рівні окремого банку.

Сучасний стан проведення банками операцій із залучення ресурсів характеризується наступними тенденціями:

1. Банки впроваджують ефективні способи надання депозитних послуг, підвищують їх привабливість для споживачів, зокрема більшість банків застосовує розширене пакетне обслуговування клієнтів на основі

індивідуального підходу. Посилюють заходи нецінової боротьби за вкладника та гнучкіше, мобільніше застосовують відсоткові ставки.

2. Докризовий період був характерний розширенням філіальної мережі, відділень банків у різних регіонах країни з метою охоплення якнайбільшого кола клієнтів, конкурентною боротьбою банків, роботою, що спрямовувалася на завоювання нових секторів ринку.

3. Орієнтація банківської діяльності на отримання більших прибутків при мінімальних витратах. Активне використання банківських комісій при здійсненні операцій і наданні послуг.

5. Формування та підтримання іміджу банківських установ шляхом інформативної роботи щодо їх фінансового становища, стабільності, ліквідності.

6. Купівля вітчизняних банківських установ іноземними власниками та збільшення частки іноземного банківського капіталу на українському фінансовому ринку. Вплив такої присутності на послаблення конкурентоспроможності українських банків, оскільки змогу наростити свою ресурсну базу за рахунок іноземних капіталів мали не всі банки.

Депозити є ключовим джерелом банківських ресурсів, а відтак їх залучення банківськими установами передбачає розв'язання двох важливих проблем:

- визначення джерел залучення депозитів;
- формування достатнього обсягу депозитів і вкладів для забезпечення необхідного обсягу кредитів, на які є попит клієнтів.

Розв'язати ці дві проблеми важко, особливо в період економічної нестійкості та нестабільності фінансового ринку. Для цього банку необхідно стимулювати юридичних та фізичних осіб розміщувати свої кошти саме у банківських установах. Серед таких основних стимулів доцільно виділити:

- 1) розмір нарахувань процентних ставок за депозитами;
- 2) порядок виплати відсотків;
- 3) можливість капіталізації нарахованих процентів;

4) умови зміни процентної ставки.

Отже, серед методів стимулювання залучення коштів на різні види депозитів у процесі реалізації ресурсної політики суттєву роль відіграє процентна політика банку. Процентна ставка за вкладами визначає здебільшого банк із кожним клієнтом на договірних засадах. Разом із тим розмір відсотка безпосередньо пов'язаний із умовами депозиту: сумою, терміном, порядком вилучення.

Із погляду банку процент, що виплачують за депозитами, є важливим інструментом управління процесами формування та використання грошових нагромаджень підприємств і населення й одночасно ефективним засобом у конкурентній боротьбі банків за вкладників. Конкретні розміри процента за вкладними операціями формуються під впливом попиту і пропозиції на ринку кредитних ресурсів. Однак високі темпи інфляції в країні знижують ефективність даного стимулу до розміщення коштів у банках, знецінюючи вклади юридичних та фізичних осіб. Бажання утримати кошти клієнтів на рахунках, змушує банки підвищувати процентні ставки за вкладами.

Так, останнім часом із метою нарощення ресурсів банків спостерігається підвищення відсоткових ставок за депозитами. Процентна політика банків на депозитному ринку була спрямована на залучення довготермінових ресурсів у національній валюті. Активно просувались акційні вклади із вищими, порівняно з попередніми роками, процентними ставками. Намагання відновити довіру до банків позначалося на зростанні дохідності депозитів.

В умовах суттєвого звуження можливості доступу банків до зовнішніх ринків вклади населення залишалися головним джерелом фінансування банків, які пропонували підвищені процентні ставки за різними акційними депозитами у національній валюті. Вартість депозитів у національній валюті зросла до 15,5% річних, в іноземній валюті залишилася на рівні 10,2% річних (у доларах США – зростання з 10,4 до 10,5% річних). Така процентна політика стосовно вкладів населення в іноземній валюті обумовлена зниженням зацікавленості у формуванні банками ресурсів в іноземній валюті внаслідок звуження спектру

категорій позичальників і напрямів кредитування (рис. 3.1).

Утім, підвищення ставок за депозитними операціями банків призводить до зменшення банківської маржі, оскільки, відповідно, мають зростати і відсотки за активними операціями, інакше можуть знизитися обсяги прибутку та рівень рентабельності банку. Однак підвищення процентів за кредитами може викликати і спад попиту за ними, тому процес зростання процентних ставок за пасивними й активними операціями має певні об'єктивні межі, що визначаються загальним станом економіки фінансів і грошового обігу в країні.

За таких обставин, враховуючи обмежені можливості щодо залучення додаткових обсягів депозитів ціновими методами, банки мають не лише створювати конкурентоспроможні умови клієнтам, а й забезпечувати максимально можливий перелік депозитних продуктів для тих суб'єктів ринку, з якими клієнт здійснює операції в процесі своєї діяльності.

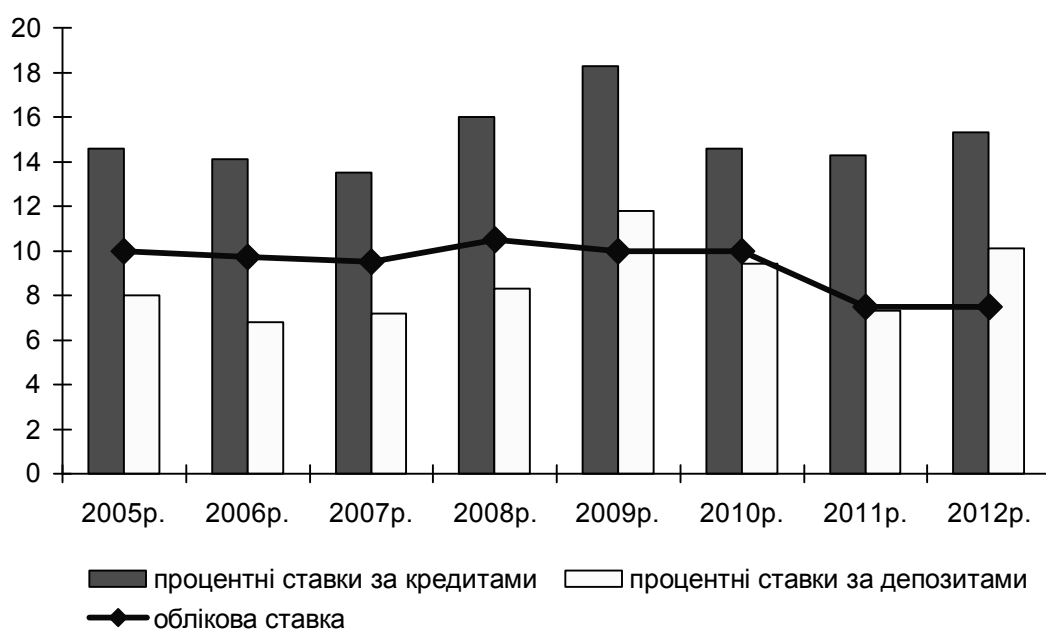

Рис. 3.1. Зміна облікової ставки НБУ та процентних ставок за кредитами і депозитами банківських установ [196]

Загалом подальше підвищення ролі ресурсів, залучених банками депозитним шляхом, банків, розвиток депозитних операцій до рівня світових стандартів відбуватимуться в міру створення у нашій країні всіх необхідних

умов, властивих ринковій економіці.

Не менш важливим при здійсненні ресурсної політики в частині депозитного обслуговування банками клієнтів є те, що за умов загострення кризових явищ в економіці України вплив широкого кола банківських ризиків підриває надійність банків та рівень довіри населення до банківської системи, що, в свою чергу може спричинити небезпеку переведення рахунку клієнта до іншого банку чи дострокового вилучення вкладу. Значний рівень ризику банківської діяльності викликаний тим, що банк як специфічний суб'єкт господарської діяльності діє на перетині фінансових, матеріальних та інформаційних потоків суспільства, а це обумовлює необхідність розроблення ефективної системи регулювання ризиків депозитних операцій банків, враховуючи можливі негативні наслідки настання ризиків як для клієнта й банків, так і для економіки країни в цілому.

Нині відомо багато різноманітних систем захисту, однак серед них основна роль належить програмам страхування депозитів. Позитивними наслідками використання страхування депозитів є здатність цього інструменту, протистояти кризовим явищам в економіці. На макрорівні страхування депозитів мінімізує негативний вплив банківських ризиків та сприяє зміцненню довіри до банківської системи в цілому. Значення страхування депозитів на мікрорівні полягає у захисті банківських вкладів домашніх господарств та здатності попередити наслідки масового вилучення коштів вкладниками банківських установ, що запобігає шкідливому впливу цього явища на грошову та платіжну системи країни.

Відомо два напрями захисту власників вкладів в банківській системі: внутрішній і зовнішній (рис. 3.2).

Внутрішній напрям захисту депозитів базований на забезпеченні стабільності та підвищенні ефективності функціонування банківської системи. Цей напрям поєднує: врахування реальних економічних умов при управлінні банківськими ризиками; створення сприятливого правового поля для належного гарантування прав та інтересів банківських установ при їх взаєминах із

клієнтами й органами державного управління; підвищення ефективності банківського нагляду.

Рис.3.2. Напрямки захисту депозитів [50]

У зв'язку з викладеним важливим є переорієнтація банківської політики загалом, та ресурсної політики зокрема, на довгострокову перспективу. Необхідно розробляти довгострокові бізнес-концепції та маркетингові стратегії, які б були спрямовані на оптимізацію здійснюваних банком операцій, мінімізацію витрат, здійснення інвестиційних вкладень у нові технології та системи управління, вдосконалення організації діяльності банківських підрозділів і філій. Посилення внутрішнього захисту депозитів потребує проведення адміністративної і судової реформ, що дозволило б поєднати реальний захист прав кредитора з раціональною організацією банківськими установами системи управління ризиками та дало можливість забезпечити підвищення захисту заощаджень населення.

Зовнішній напрям захисту депозитів передбачає створення спеціальних фондів, що гарантуватимуть повернення коштів вкладникам у випадку банкрутства окремих комерційних банків або у разі виникнення системної банківської кризи. Першочерговим завданням системи страхування депозитів є сприяння стабільності банківської системи, а також прискорення мобілізації

заощаджень і захист власників вкладів.

Необхідність широко впроваджувати систему страхування банківських депозитів обумовлена, насамперед, таким обставинами:

- загальним спадом довіри до банків;
- потребою допомоги тим банкам, які потрапили у скрутну фінансову ситуацію;
- потребою стабілізації фінансових ресурсів банків – усунення причин до передчасної ліквідації депозитів вкладниками, занепокоєними станом їх надійності;
- обов'язком захисту клієнта, який не завжди має достовірну інформацію про фінансовий стан банку, якому довіряє свої заощадження.

Деякі дослідники вважають [38], що створювати систему страхування депозитів у країнах із перехідною економікою недоцільно, оскільки це потребує значних матеріальних витрат. На наш погляд, проблему гарантування вкладів необхідно розв'язувати, безумовно, через створення повноцінного страхового фонду в масштабах банківської системи у цілому.

У країнах Європейського Союзу проблему гарантування повернення вкладів вважаються настільки важливою, що спеціально виокремлюють з масиву відносин у банківській сфері в окремий інститут. Із цього питання прийнято Директиву Європейського парламенту і Ради 94/19/ЄС від 30 травня 1994 р. щодо схем гарантування депозитних вкладів.

Загалом усі системи страхування депозитів поділяють на два види. Перший, що спирається на досвід США, передбачає створення особливого державного чи підконтрольного державі органу, діяльність якого фінансують спільно банки та держава. За такого варіанта всі банки зобов'язані брати участь у гарантуванні вкладів. Подібну модель застосовують в Канаді, Великобританії, Японії; її частково використовують країни, що розвиваються, й уперше впроваджують страхування банківських вкладів. Другий варіант поширений у Західній Європі і базований на німецькому досвіді. У цьому випадку системою гарантування вкладів керують асоціації банків. Відповідно, участь банків у

такій системі є добровільною, а державного фінансування нема. Так захищають вкладників у Франції, Швейцарії, Нідерландах та інших країнах.

За умов світової фінансової кризи практично всі розвинені країни розширили або створили гарантії щодо вкладів: у США гарантоване державою страхове покриття банківських вкладів збільшено з 100 до 250 тис. дол.; міністри фінансів країн ЄС схвалили поетапне підвищення мінімальних гарантій стосовно приватних вкладів з 20 до 100 тис. євро до кінця 2011 р.; при цьому першим етапом стало підвищення мінімуму до 50 тис. євро на середину 2009 року. Аналогічні кроки запроваджено також у Новій Зеландії, Тайвані, Гонконгу, Сінгапурі, Малайзії, Індонезії, Філіппінах, Таїланді [50].

В Україні рівень гарантування вкладів фізичних осіб теж підвищено до 150 тис. грн., однак це суттєво не вплинуло на відплив коштів із банків. Тому одним із головних напрямків, пов'язаних із оптимізацією взаємодії банківського та реального секторів економіки, є відновлення довіри населення до банків і залучення в економіку коштів приватних вкладників.

Загалом діюча система захисту інтересів вкладників слугує прикладом каси, що формується за рахунок внесків комерційних банків-учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Як за європейським, так і за українським законодавством участь банків у схемах гарантування вкладів – обов'язкова. Проте в країнах Євросоюзу той чи інший кредитний інститут має право не брати участі у схемі гарантування повернення вкладів, якщо він належить до системи, котра належним чином забезпечує його ліквідність і платоспроможність, а також пропонує вкладникам щонайменше рівнозначний офіційній схемі гарантування ступінь захисту вкладів. За українським законодавством, схема, розроблена у законі про гарантування вкладів, є безальтернативним «вибором» банків, що дає підстави стверджувати про необхідність удосконалення порядку гарантування вкладів фізичних осіб шляхом розроблення механізму, що більшою мірою враховував би інтереси банків.

До сьогодні ФГВФО кілька разів підвищував розмір суми відшкодування

та виконував задачі, поставлені перед ним щодо здійснення відповідних виплат, однак щораз очевиднішим стає основний недолік даної системи – це ризик значних фінансових втрат у випадку ліквідації банку. Про існування проблем для вкладників банків свідчить відсутність відкритого доступу до інформації щодо обсягів неповернення боргів банківських установ, які знаходяться в стані ліквідації та орієнтовну вартість активів, що залишилися.

Нині в Україні об'єктивно склалася потреба в ефективнішій і прогресивнішій системі захисту інтересів вкладників. Зокрема, доцільно розширити джерела формування коштів ФГВФО за рахунок частини консолідованого прибутку НБУ, підвищити базову суму гарантованої компенсації, впровадити прогресивну шкалу компенсації вкладів, а також диференціювати внески банків залежно від термінів та обсягів залучених пасивів.

Окрім захисту коштів дрібних вкладників, система страхування депозитів має захищати безпеку платіжної системи, запобігати виникненню кризових ситуацій, сприяти роботі з проблемними банками тощо. Страхування депозитів – лише один із компонентів системи фінансової безпеки, передбачає також надійний правовий режим, стабільне макроекономічне середовище, дотримання стандартів бухгалтерського обліку й аудиту, адекватну систему ліцензування, жорсткий пруденційний нагляд, належний режим розкриття інформації. Основні риси ефективної системи страхування депозитів – належний рівень інформування громадськості; чітко визначені вигоди, повноваження й обов'язки страхувальника депозитів; обов'язкова участь банків; тісна координація роботи задіяних установ; зважена цінова політика, що утримує від високих ризиків.

Таким чином, сьогодні комерційні банки мають багато можливостей щодо страхування чи гарантування вкладів населення. Універсальної моделі організації програми захисту депозитів нема, оскільки кожний банк враховує нормативно-правовий режим, економічне та фінансове становище країни. Страхування банківських вкладів в Україні має перспективи для подальшого

розвитку і вдосконалення. Для цього необхідно запровадити страхування не лише фізичних, а й юридичних осіб, розширити повноваження Фонду, прив'язувати зростання розміру відшкодування банківських вкладів до ВВП на душу населення, встановити диференційований розмір регулярних внесків до фонду залежно від ризиковості їх діяльності, а також плату за користування тимчасово вільними залишками коштів фонду – на рівні плати за використання бюджетних коштів у комерційних банках.

Отже, для досягнення цілей ресурсної політики банку в сфері депозитного залучення коштів можна виділити кілька головних чинників:

По-перше, лібералізація банківського сектору набуває дуже великого значення, оскільки веде до підвищення конкуренції. Конкуренція примушує банки розробляти і пропонувати клієнтам нові фінансові продукти та послуги, у т. ч. ощадні. При цьому ділова репутація є одним із вирішальних факторів для залучення вкладників, оскільки допомагає сформувати довіру в потенційного клієнта.

По-друге, ощадні продукти і технології позитивно впливають на залучення депозитів. Нині найуспішнішим в Україні, способом залучення внесків небагатих клієнтів є індивідуальні ощадні рахунки, без плати за користування, з відкритим доступом до них.

По-третє, зниження вартості розміщення депозитних вкладів, зменшення адміністративних витрат завдяки розробленню простих ощадних продуктів, система диференційованих процентних ставок дають змогу досягти високого рівня операційної ефективності й залучити великі обсяги депозитів.

Підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що основним завданням банку при оптимізації роботи зі залучення депозитів має стати розроблення банківськими установами концепції ресурсної політики, яка служила б регулюючим елементом між банком та його клієнтами і акціонерами, а також забезпечувала орієнтацію на потреби клієнтів, оскільки формування ресурсів надає банківському бізнесові необхідної динаміки та є джерелом його існування. У додатку Н запропонований варіант концепції реалізації ресурсної

політики.

Оскільки нашою метою є формування системи поглядів менеджменту банку на вирішення питань формування необхідних за розмірами та структурою ресурсів, то практична реалізація концепції ресурсної політики повинна передбачати, на нашу думку, наступне.

1. Визначення цілей і завдань банку щодо реалізації концепції:

– визначення довготермінових цілей банку враховуючи його спеціалізацію, особливості клієнтури, види послуг і напрями діяльності, імідж, сегменти й долі ринку, а також географічні зони діяльності;

– аналіз впливу зовнішніх факторів, таких, як економічна та політична ситуація, а також аналіз стану фінансового ринку. Оцінка ризиків, що впливають на реалізацію стратегії;

– аналіз становища банку стосовно до його основних конкурентів, визначення сильних і слабких сторін;

– аналіз поточної ситуації з позиції оцінки фінансових, організаційних і кадрових ресурсів, а також ступеня розвитку інформаційних технологій;

– визначення цілей на наступний період враховуючи бажаний рівень прибутків, частки ринку, ризиків та якості послуг;

– визначення засобів, необхідних для досягнення поставлених цілей;

– виявлення ненадійних місць в організаційних, фінансових, кадрових і технологічних ресурсах;

– визначення стратегії, що могла би бути застосована в кожній із основних сфер діяльності банківської установи;

– підготовка основних проектів на наступний період.

2. Розроблення стратегії та представлення її у вигляді відповідних документів та доведення їх положень до практичної реалізації. Завершення розроблення концепції банку дасть змогу перейти до етапу формування поточних планів. Результати роботи можуть бути оформлені у вигляді письмових рекомендацій, що охоплювали б кожен із напрямів банківської

діяльності стосовно формування ресурсів, а також методичну, інструктивну та нормативну документацію. Даний комплект документів повинен:

а) розроблятися і постійно уточнюватися відповідно до вимог спеціальних нормативних документів, що визначають методологію проведення банками операцій із залучення ресурсів;

б) включати в себе документи на основі яких створюється банківський підрозділ з ресурсної політики; документи, в яких зафіксовані прийняті в банку процедури планування, зміст концепції, політики, планів; процедура взаємодії між підрозділом ресурсної політики та іншими підрозділами й службами банку; схеми і технології інформаційних потоків; основні вимоги до взаємодії працівників з клієнтами; дії банку на випадок настання форс-мажорних обставин; посадові інструкції співробітників підрозділу;

в) бути відкритими та доступними для наглядових органів.

3. Організація роботи банку в напрямку формування ресурсів.

Така робота потребує внесення змін в організаційну структуру банківської установи для найповнішого врахування потреб банку та формування адекватних цим потребам пропозицій акціонерам і вкладникам банку. При створенні банківського підрозділу ресурсної політики необхідно передбачити наступне:

– зменшення адміністративної складової, та відповідно, зменшення адміністративно-організаційної інформації, зосередження уваги на ефективному формуванні ресурсів;

– швидкість та достовірність доведення необхідної інформації до всіх залучених до роботи підрозділів.

Діяльність створеного підрозділу банку слід побудувати так, щоб до формування ресурсів залучити фахівців різних управлінь банку, які б забезпечували підготовку проектів документів, де було б відображено цілі і плани щодо формування банком ресурсів та окреслено шляхи підтримання їх у стані, адекватному потребам банку і ринковій ситуації.

Робота даного підрозділу банку повинна забезпечувати розробку та затвердження:

- коротко- та середньотермінової концепції формування банківських ресурсів;

- перелік практичних заходів організаційного, юридичного, аналітичного, технологічного, технічного і кадрового спрямування зі зазначення конкретних термінів, обсягів, виконавців, що необхідно здійснити для досягнення основних завдань банку стосовно створення та підтримання на належному рівні своїх ресурсів.

Підрозділ банку з формування ресурсів має бути забезпечений достовірною та регулярно поновлюваною інформацією:

- про ринки, на яких працює банківська установа;
- про склад акціонерів та клієнтську базу;
- аналітичні матеріали щодо фактичних і планових результатів діяльності.

Підрозділ із ресурсної політики має бути забезпечений пакетом регламентуючих документів, що розкривали б зміст окреслених завдань, їх якісне виконання та контроль за виконанням. Згаданий пакет має бути сформований одночасно з організацією даного банківського підрозділу та містити інформацію про функції, доручені даному підрозділові, склад залучених до роботи підрозділу фахівців та їх обов'язки, а також документи, що визначають пріоритети, цілі й плани банку, реалізація яких безпосередньо залежить від діяльності даного підрозділу.

Запровадження у практичну діяльність банку запропонованої концепції з формування банківських ресурсів матиме важливе значення для забезпечення оптимального складу ресурсів банківської установи та ефективної банківської діяльності загалом.

3.2. Мінімізація ризиків у процесі реалізації ресурсної політики комерційних банків на сучасному етапі розвитку економіки

Формування і реалізація банківської політики в цілому, а також ресурсної політики зокрема, не можуть ігнорувати ризики, що є в основі функціонування будь-якого банку.

На думку багатьох авторів, ризик – це вартісне вираження ймовірної події, яка викликає втрати [13, с. 342].

Іншими словами, розширюючи дане твердження, можна сказати, що ризик у банківській справі – це ймовірність події, котра може призвести до втрати банком частини своїх коштів, негативно вплинути на його прибуток або капітал, збільшити додаткові витрати у результаті банківських операцій чи зміни умов зовнішнього середовища.

Виникнення банківських ризиків зумовлено тим, що вартість банківських активів та зобов'язань піддається коливанням під впливом найрізноманітніших чинників: економічних, політичних, соціальних та інших. Метою проведення класифікації банківських ризиків є створення такої управлінської системи, яка б дала змогу банківській установі прогнозувати, аналізувати та мінімізувати окремі їх різновиди та досягти зменшення впливу сукупного ризику на свою діяльність.

Найпоширенішим є поділ ризиків на три категорії:

– фінансові (кредитний ризик; ризик ліквідності; ціновий; базисний; ризик зміни відсоткових ставок; валютний; ринковий; ризик інфляції; неплатоспроможності; інші ризики), що пов'язані з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості й структурі активів і пасивів.

– функціональні (стратегічний; технологічний; ризик операційних або накладних витрат (ризик неефективності); ризик упровадження нових продуктів і технологій). Такі ризики виникають у ході створення певного продукту або надання послуги як наслідок несвоєчасного чи неповного контролю за фінансово-господарською діяльністю, недоброякісного чи помилкового аналізу відповідної інформації. Вони не менш небезпечні, ніж

фінансові, також призводять до фінансових втрат, однак ці ризики складніше ідентифікувати й оцінювати кількісно.

– інші зовнішні ризики (ризик невідповідності; втрати репутації; ризик країни).

Дещо іншу класифікацію банківських ризиків навела Г.С. Панова; поділивши їх на дві групи [173]:

– зовнішні (загальні) (кон'юнктурний; ризик країни; політичний; географічний; ризик невиконання зобов'язань; інфляційний);

– внутрішні (часткові) (за пасивними операціями; кредитний; процентний; валютний; незбалансованої ліквідності; недостатньої диверсифікації діяльності; банківських зловживань).

Основні складові банківського ризику визначено й стандартами Базельського комітету з банківського нагляду, основним завданням якого є запровадження єдиних та ефективних стандартів у сфері банківського регулювання і нагляду. З цією метою Комітет видає директиви та рекомендації для органів нагляду держав, котрі мають у ньому членство. Зазначені документи не є обов'язковими до виконання, проте їх враховують у національному законодавстві держав-членів та інших країн. Категорії ризиків, властивих банківському бізнесові, за стандартами Базеля II (2004 р.) загалом класифікують як фінансовий, операційний та бізнес-ризик [222]; такий підхід є універсальним.

Національний банк України здійснює банківський нагляд за дев'ятьма категоріями ризику: кредитним; ліквідності; зміни процентної ставки; ринковим; валютним; операційно-технологічним; репутації; юридичним; стратегічним. Запроваджена класифікація банківських ризиків практично повністю відповідає загальноприйнятій у банківській справі класифікації і класифікації банківських ризиків Базеля II.

При формуванні банківських ресурсів мінімізація ризиків повинна спиратися на аналіз фінансового стану банківської установи та його підрозділів, а також брати до уваги ризики проведення конкретних банківських операцій та

ґрунтуватися на прийнятті таких рішень, які б дозволили мінімізувати втрати при їх здійсненні.

Основними принципами, на які має спиратися робота щодо мінімізації ризиків, є наступні:

1) дотримання оптимального співвідношення між ризикованістю та прибутковістю банківських операцій;

2) залучення до процесу управління ризиками як керівних підрозділів, так і тих, які безпосередньо забезпечують проведення відповідних банківських операцій;

3) роботу щодо мінімізації ризиків необхідно здійснювати поетапно та безперервно, оскільки постійно змінюються стан банку, фінансові спроможності банківських клієнтів, кон'юнктура грошового ринку, економічна ситуація в країні та в регіоні діяльності банку.

Мінімізувати банківські ризики варто за допомогою системи ризик-менеджменту, що містить наступні елементи: ідентифікація (розпізнавання) ризику; набір засобів і методів оцінки ризиків; інструментарій із обмеження і зниження ризиків; моніторинг та прогнозування ризиків; інформаційні потоки й організаційна структура, яка забезпечує роботу цієї системи.

Система ризик-менеджменту має забезпечувати виконання таких завдань [117, с. 46]:

- оптимізувати співвідношення потенційних можливостей, ризиків, розміру капіталу і темпів зростання банку;
- реалізовувати системний підхід до оцінки й управління ризиками;
- співвідносити ризики й потенційні можливості для досягнення якнайкращих результатів;
- складати найважливішу частину процесу ухвалення управлінських рішень;
- підвищувати керованість банку за допомогою створення адекватної структури контролю.

Стратегічний банківський ризик-менеджмент необхідно доповнювати, на

нашу думку, розробленням конкретних заходів і методів регулювання, відображених на рисунку 3.3.

Як і передбачено Законом «Про банки і банківську діяльність», заснування постійно діючого органу управління ризиками з функціями виявлення, оцінки, аналізу й мінімізації фінансових, функціональних та зовнішніх ризиків є неодмінна передумова стабільної діяльності банку.

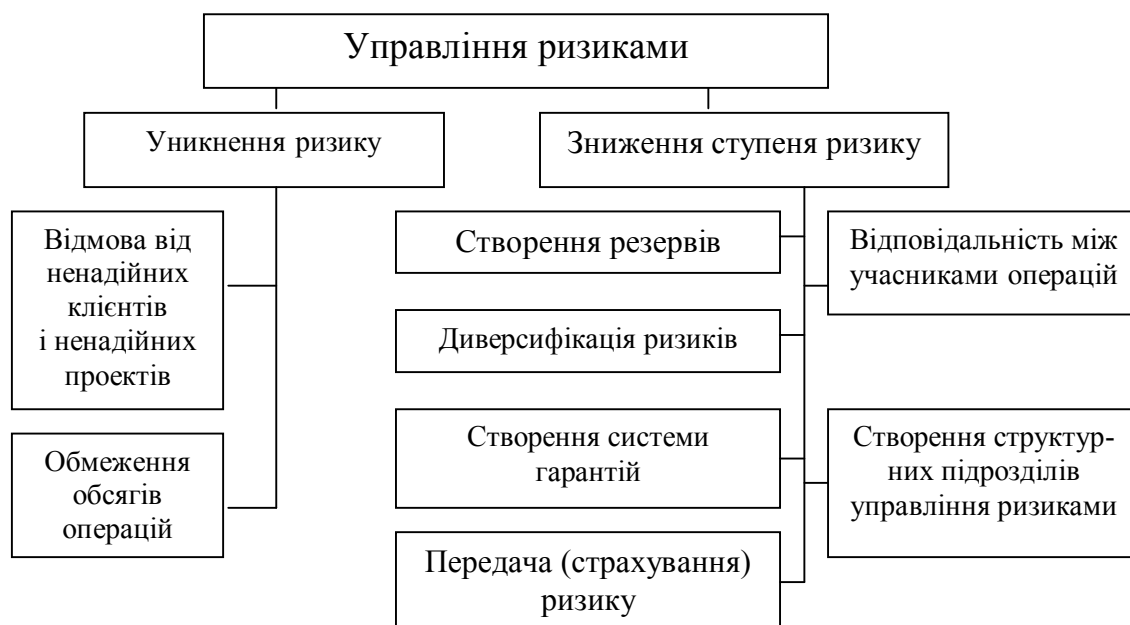

Рис. 3.3. Загальні методи банківського ризик-менеджменту в процесі формування банківських ресурсів*

*Джерело: складено авторами на основі [117]

Однією з головних проблем в сфері управління ризиками для українських банків при реалізації ресурсної політики в сучасних умовах є поліпшення управління ризиками пасивних операцій. Чисельні випадки фінансової нестабільності банківських установ постійно демонструють на практиці необхідність серйознішого підходу до аналізу банківських ризиків. Однією з типових помилок фінансового менеджменту, якої допускаються комерційні банки і яка значною мірою негативно впливає на їхню ліквідність, є незбалансованість термінів активів і пасивів (рис. 3.4).

Як бачимо, для українського банківського сектору як і раніше, характерна

зміщена структура балансу: пасиви значно коротші за активи, що породжує підвищений попит на короткотермінові ресурси й підтримує ризики ліквідності на високому рівні.

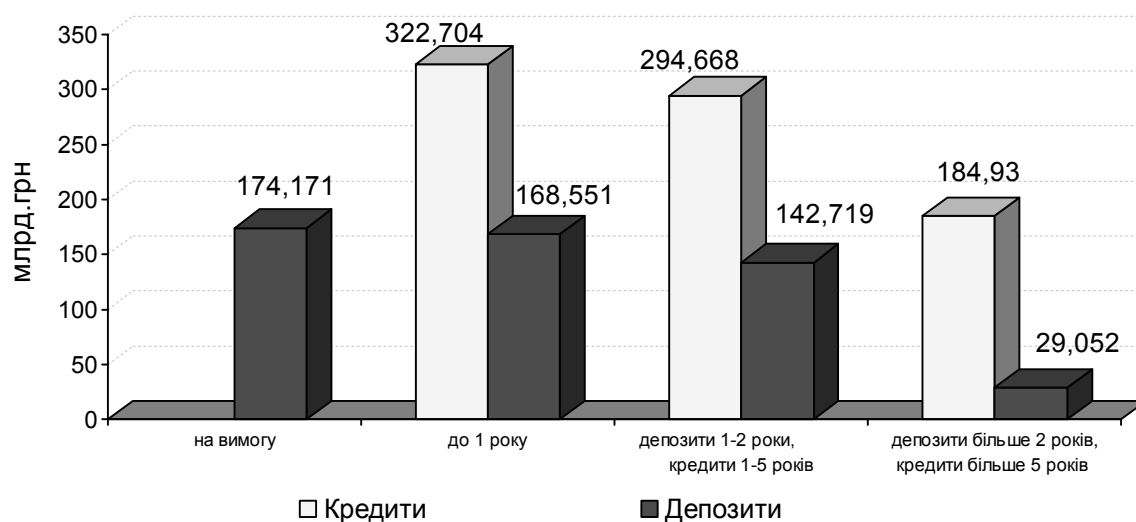

Рис. 3.4. Кредити та депозити за термінами погашення станом на 01.07.2012 р.*

*Джерело: складено авторами за даними [196]

Ризиками банку при реалізації ресурсної політики доцільно управляти в кілька етапів:

- 1) виявлення ризиків, що виникають у процесі здійснення банком акумуляції тимчасово вільних грошових коштів;
- 2) визначення джерел і обсягів інформації, необхідних для оцінки рівня ризиків;
- 3) визначення кола потенційно ризикових клієнтів і методів для оцінки ймовірності реалізації ризиків, побудова шкали ризиків;
- 4) вибір чи розроблення методу мінімізації ризиків;
- 5) ретроспективний аналіз результатів управління ризиками і необхідного коригування за попередніми пунктами схеми.

Система управління ризиками в процесі формування ресурсів банку має опиратися на загальні критерії оптимальності політики банку – ліквідність, дохідність, надійність. При цьому особливу увагу слід звертати на формування

залучених ресурсів, оскільки саме вони становлять основу ресурсів банківської установи. Процес управління ризиками банку при залученні ресурсів доцільно будувати за наведеною у нашому дослідженні схемою, адаптованою до вирішення завдань оцінки якості депозитного портфеля банку.

До ризиків, пов'язаних із формування банківських ресурсів, належать:

– ризик незбалансованої ліквідності, що виникає внаслідок масового зняття коштів клієнтами банку зі своїх рахунків (у т. ч. масове дочасне зняття грошових ресурсів із строкових та ощадних вкладів), що може мати серйозні негативні наслідки для банку, аж до ймовірності його банкрутства;

– ризик втраченої вигоди, який пов'язаний із відсутністю для банку через різні як суб'єктивні, так і об'єктивні причини (наприклад, складну економічну ситуацію на ринку, несприятливу кон'юнктуру, конкуренцію, відсутність партнерських зв'язків з іншими банками, відсутність позитивного іміджу та ін.) можливості залучити необхідні обсяги ресурсів на депозити для забезпечення здійснення активних операцій (фактично є проявом ризику ліквідності);

– процентний ризик виникає у зв'язку з несприятливою ситуацією, що склалася на ринку депозитів (подорожчання залучення ресурсів для банку);

– ризик трансформації, який проявляється також у вигляді ризику ліквідності та процентного ризику й інші.

Інформаційна база банку має відповідати певним вимогам, до яких належать наступні:

– дослідження динаміки змін окремих складових банківських ресурсів;

– класифікація ресурсів за сумами, термінами, групами клієнтів;

– визначення розміру стабільної частини залучених ресурсів, враховуючи кожен вид депозитів;

– врахування номінальної і реальної ціни залучених ресурсів (із зазначенням поправки на податки, норми обов'язкових резервів та ін.);

– встановлення вартості формування складових банківських ресурсів.

Визначивши найважливіші ризики, пов'язані з акумулюванням ресурсів, і спираючись на повноцінну інформаційну базу, ресурсна політика банку має

конкретизувати методи, способи та прийоми управління такими ризиками.

Банківським установам доцільно використовувати різноманітні методи оцінки ризиків за операціями з формування ресурсів, котрі дадуть змогу враховувати зміни загальної суми ресурсів протягом визначеного банком періоду, а також за групами клієнтів. Із цією метою доцільно використовувати кількісні показники, визначаючи зміни абсолютної суми ресурсів у динаміці. Кількісну оцінку ресурсів банку слід доповнити даними структурного аналізу; використати систему фінансових коефіцієнтів, у т. ч. нормативи Національного банку; оцінити стабільність залучених ресурсів; використати факторний аналіз; аналіз грошових потоків; розробити необхідне програмне забезпечення для комплексної оцінки ризиків, пов'язаних із депозитними операціями.

На сучасному етапі економічного розвитку найважливішими методами оцінки ризиків, пов'язаних із формування ресурсів банків, є структурний аналіз, використання системи фінансових коефіцієнтів і балансування активів та пасивів для підтримки ліквідності й рентабельності банку.

Методи страхування ризиків при мобілізації ресурсів банку мають охоплювати: обов'язкове страхування (централізовані обов'язкові фонди страхування депозитів, фонди і резерви банку, в т. ч. капітал банку); добровільне страхування клієнтами вкладів; змішане страхування (використання двох згаданих методів одночасно).

Ретроспективний аналіз ризиків, пов'язаних із формуванням ресурсів, слід проводити, використовуючи аналіз грошових потоків і з урахуванням позиції ліквідності, управління платіжним балансом банку чи коррахунком та ін. Основною метою такого аналізу має бути прогнозування стану коштів на рахунках банку в майбутньому.

У банківській практиці застосовують безліч методик управління ризиками. Одні базовані на найпростіших розрахунках, інші – на складних, наприклад, із застосуванням статистичних моделей на основі даних про поточні операції, або – з використанням динамічного моделювання. Вибір методики не в останню чергу залежить від особливостей діяльності банківської установи.

Процес управління ризиками має забезпечити насамперед можливість отримувати обґрунтовані розрахунки ризиків, з якими стикається банк у поточній діяльності, а також визначати ймовірність виникнення надмірних ризиків.

Системи виміру ризиків покликані оцінювати всі суттєві ризики, пов'язані з активами, зобов'язаннями та позабалансовими позиціями банку; застосовувати загальноприйняті фінансові поняття і методи виміру ризику; спиратися на документально обґрунтовані вихідні дані й параметри.

До окремих методів оцінки та управління ризиками, пов'язаними з формуванням ресурсів банків, належать:

1. Структурний аналіз банківських ресурсів.

Даний аналіз необхідно проводити з метою визначення структури банківських ресурсів, яка в кожному банку є індивідуальною, оскільки залежить від його спеціалізації чи, навпаки, універсалізації, особливостей діяльності, а також стану ринку позичкових ресурсів.

Порівняльний якісний аналіз структури ресурсів можна проводити за складом акціонерів банку, за групами клієнтів і за термінами ресурсів, що дає змогу визначити, з яких секторів економіки і на які терміни залучають основну масу ресурсів у банк. При цьому важливо використовувати матеріали як синтетичного, так і аналітичного обліку.

Кількісний аналіз структури банківських ресурсів допомагає визначити роль кожного економічного контрагента в нарощенні ресурсів даного банку. Структуру сформованих ресурсів важливо проаналізувати не тільки за термінами, а й за сумами.

2. Аналіз структури залучених ресурсів банку за формою вилучення.

Цей вид аналізу проводять для визначення ступеня зміни обсягів ресурсів, залучених на поточні рахунки, з одного боку, і на строкові вклади, – з іншого, які є основою для вивчення ліквідності банку з точки зору пасивів. Такий аналіз дає змогу оцінити значимість кожного джерела залучених ресурсів і їх динаміку.

Очевидно, що чим більша частка стабільної і дешевої частини пасиву балансу банку, тим стабільніший його стан і вища дохідність, оскільки в такій ситуації спостерігається тенденція до максимізації маржі даного банку.

3. Аналіз структури залучених ресурсів за термінами.

Перспективним у сучасних умовах є процес групування коштів на рахунках клієнтів за термінами, оскільки це дає змогу проаналізувати співвідношення активів і пасивів за термінами і сумами. Таке групування допомагає оцінити терміни можливого повернення коштів клієнтами та, відповідно, прогнозувати і регулювати ліквідність балансу банку.

4. Оцінка ризику трансформації ресурсів .

Ризики трансформації виникають через невідповідність за термінами активів і пасивів. Чим більша невідповідність, тим вищий ризик. Для визначення цієї різниці в кількісному вираженні використовують коефіцієнт трансформації.

Трансформація ресурсів за термінами може бути одною з причин загострення банківської ліквідності. Тому її необхідно регулювати шляхом страхування і резервування частини короткотермінових ресурсів.

Для зниження ризику трансформації необхідно підтримувати оптимальну структуру активів і пасивів, не допускаючи сильної трансформації короткотермінових пасивів і довготермінових активів.

5. Оцінка ступеня стабільності залучених банківських ресурсів.

Даний метод використовують для детальнішої характеристики ресурсів банку, що є відправним пунктом при плануванні кредитного розміщення коштів банку, в результаті чого визначають стабільну частину депозитів, котру можна охарактеризувати як ресурси, що не піддаються (або слабо піддаються) впливу змін кон'юнктури ринку.

Кожен банк має систематично визначати ту частину депозитів, яка безболісно для нього може бути використана з метою кредитування. У вітчизняних банках нерідко застосовують спрощений підхід при визначенні стабільної частини депозитів, розуміючи під ними лише строкові вклади.

Отже, для підтримання стабільності банківських ресурсів ми пропонуємо:

- застосовувати штрафні санкції для зменшення ризику дочасного вилучення коштів зі строкових вкладів;
- запровадити норми щодо обов'язкового попередження банку, в наперед визначений термін (30 – 60 – 90 днів), про бажання клієнта дочасно розірвати депозитний договір;
- приділяти увагу встановленню та коригуванню незнижуваних залишків за депозитами до запитання.

6. Створення інформаційної бази для аналізу якості залучених ресурсів банку.

Найважливіші вимоги до інформаційної бази банку для аналізу якості залучених ресурсів такі:

- висока достовірність і можливість зіставлення даних;
- репрезентативність аналітичного ряду;
- повнота і достатній обсяг інформації для обґрунтування висновків та пропозицій щодо підвищення якості залучених ресурсів.

До інформаційної бази банку з метою аналізу якості залучених ресурсів необхідно вводити наступні дані:

- кількісні дані (в абсолютному вираженні);
- дані, що характеризують структуру залучених ресурсів (за групами клієнтів; за термінами вилучення) та ін.

Перераховані дані доцільно використовувати як фактичні дані на конкретну дату, розраховуючи середні величини; застосовуючи динамічні ряди, статистичні, економіко-математичні та інші методи аналізу.

7. Оцінка конкурентних позицій банку щодо можливості акумуляції додаткових ресурсів на ринку.

На завершальній стадії аналізу ресурсів банку доцільно визначити темпи приросту їхнього загального обсягу та окремих їх складових, а також порівняти отримані дані з темпами приросту за цей же самий період ресурсів інших банків. Аналіз роботи інших банків дасть змогу зробити висновки про

масштаби розширення діяльності банківських установ щодо мобілізації ресурсів. Необґрунтоване поєднання банку з якимось одним джерелом фінансування рано чи пізно негативно позначиться на його економічному стані.

8. Аналіз ресурсів банку з урахуванням ступеня їх ліквідності.

Позиція ліквідності банку передбачає зіставлення залучених та розміщених коштів за сумами і термінами. Вона дає банкові змогу планувати свої активні операції з досягненням максимально можливого прибутку за підтримки необхідного рівня ліквідності.

Одним із основних методів управління ліквідністю й платоспроможністю вітчизняних банків (із позиції внутрішнього та зовнішнього аудиту) є дотримання ними економічних нормативів центрального банку, що містять єдині критерії і вимоги до всіх банків з метою забезпечення їхньої стабільності та стійкості. Дотримання банками України нормативів ліквідності наведено у додатку П. Нормативи обов'язкового резервування, які Національний банк України встановив для формування обов'язкових резервів, наведені у додатку Р.

Важливе значення для аналітичної роботи по визначенню ліквідності й надійності банку має також процес побудови динамічних рядів за всіма нормативами ліквідності, порівнюючи їх із оптимальними значеннями.

Головний висновок, який можна зробити на основі аналізу ліквідності банку, стосується оцінки його надійності, ефективності кредитної діяльності та рівня ризик-менеджменту в процесі її проведення.

Якщо в кінцевому результаті, після застосування різних методів, рівень ризику з якоїсь причини не вдається мінімізувати, керівництво банку може прийняти рішення про його уникнення. Уникнення ризику чи його зниження до допустимого рівня досягають обмеженням обсягів операцій. Обмеження обсягів операцій забезпечує зменшення розмірів можливих втрат, а скорочення ризикового періоду дає змогу знизити ймовірність настання негативної події.

Однак проблема ліквідності виходить за рамки тієї чи іншої банківської установи, оскільки дефіцит ліквідності в одному банку може позначитися на

системі банків у цілому; тому управління ризиком ліквідності є передумовою довіри до банківської системи країни, а питанням управління ліквідністю приділяє велику увагу центральний банк країни.

Від жовтня 2008 р. в Україні дедалі більше відчувався вплив світової фінансової кризи, що насамперед торкнулася вітчизняних банків, які втратили можливість отримувати дешеві кредити в Європі та, відповідно, зменшили обсяги кредитування приватного сектору й підприємців. У цей період відплив вкладів фізичних осіб із банківської системи призвів до різкого зменшення банківських ресурсів. Так, за 10 днів жовтня 2008 р. загальна сума зобов'язань банків зменшилася на 18 млрд. грн. У таких умовах Національний банк України змушений був увести заборону на дочасне повернення строкових депозитів, що було впроваджено постановою Правління Національного банку України 11.10.2008 р. № 319, що вповільнило процеси відпливу ресурсів, але не зупинило їх. Відплив депозитів населення тривав до квітня 2009 р. Наслідками відпливу депозитів у 2008-2009 рр. можна вважати погіршення ліквідності як окремих банківських установ, так і банківської системи загалом та впровадження рішенням центрального банку тимчасових адміністрацій.

З метою стабілізації даної ситуації, Національний банк України розробив нову редакцію Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», що була затверджена постановою Правління Національного банку України №259 від 30 квітня 2009 р. Цей нормативний документ покликаний удосконалити механізм та інструменти регулювання грошово-кредитного ринку й ефективного їх використання для регулювання ліквідності банків. Відповідно до цього нормативного документа Національний банк України в чотири рази скоротив максимальний термін рефінансування банків – із одного року до 90 днів, також розширив перелік об'єктів застави, яку НБУ приймає при наданні банкам кредитів рефінансування. Так, забезпеченням при кредитуванні можуть бути: цінні папери Державної іпотечної установи, зокрема ті, що розміщені під гарантію Кабінету Міністрів України та підтвержені коштами в державному бюджеті України; іноземна валюта

(долари США, євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські єни); гарантії іншого банку-резидента. Слід зазначити, що залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку Національний банк України може приймати під забезпечення кредиту рефінансування як однорідну, так і змішану заставу.

Усі ці зміни покликані спростити механізм рефінансування і надати банкам, які не мають певного виду застави в достатній кількості, можливість отримати кредит Національного банку для підтримання своєї ліквідності.

Відповідно до рекомендацій Базельської угоди Національний банк України з метою контролю за станом ліквідності банків України встановив нормативи ліквідності, що визначені в Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затвердженій постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. (зі змінами і доповненнями). Дотримання економічних нормативів ліквідності забезпечує певний мінімально необхідний рівень ліквідності кожного окремого банку. Проте через статичність і ретроспективність показників нормативів вони не можуть бути точним індикатором ліквідності банків.

Основним джерелом виконання банками своїх поточних розрахунків та розрахунків своїх клієнтів є кошти на кореспондентському рахунку в Національному банку. Наявність коштів на цьому рахунку – запорука миттєвої ліквідності будь-якого банку. Національний банк регулює ліквідність банків із урахуванням динаміки ліквідності банківської системи, й провідне місце серед цих показників займає обсяг коштів на коррахунках. Розрахунковий рівень тимчасово вільної ліквідності на 01.01.2009 р. становив 5,0 млрд. грн. порівняно з 9,3 млрд. грн. на 01.01.2008 р. [196]. На початку 2008 р. спостерігався високий рівень ліквідності, зумовлений насамперед значними видатками бюджетних коштів у грудні 2007 р., що спонукало Національний банк здійснювати операції переважно з мобілізації коштів банків. За грудень 2008 р. середньоденні залишки тимчасово вільної ліквідності збільшилися на 14,8%. Впродовж 2009 р. тривала тенденція до зростання залишків тимчасово вільної ліквідності банків. Впродовж 2010 р. характерною тенденцією була наявність надлишкової

ліквідності банківської системи. Що стосується 2012 року, то незважаючи на збільшення залишку коррахунків на 6,1% до 24,1 млрд. грн., на борговому ринку зросла вартість коштів. Відображаючи високу волатильність коррахунків та нерівномірність розподілу ресурсу в банківській системі, що безумовно впливає на банківську ліквідність.

Отже, проблема підтримання ліквідності набуває важливого значення на рівні як окремої банківської установи, так і банківської системи країни в цілому, а відтак питання централізованого управління ліквідністю виходять на перший план. Регулювання ліквідності – один з пріоритетних напрямів роботи як окремих банків, так і центрального банку країни. Очевидним стає той факт, що проблеми регулювання банківської діяльності потребують подальшого вдосконалення це стосується, зокрема, питань участі держави в капіталізації банків, удосконалення й забезпечення ефективності процесу рефінансування банків і надання стабілізаційних кредитів, управління ризиками при формуванні ресурсів.

3.3. Стратегія розширення спектру діяльності банків в процесі формування ресурсної політики

Необхідність формування збалансованих ресурсів банків пояснюється необхідністю підвищення прибутковості діяльності банку та зміцнення його позицій на ринку в умовах зростаючої конкуренції, тобто формування оптимальної структури активів і пасивів, зваженого підходу при управлінні ризиками, впровадження нових банківських послуг та технологій.

При формуванні ресурсів банківської установи в ринковій економіці доцільно спиратися на наступні орієнтири:

- банківська діяльність у сфері формування ресурсів має бути зорієнтована на потреби ринку, на задоволення попиту клієнтів, а також на створення й просування таких банківських продуктів і послуг, які можуть забезпечити прибуткову банківську діяльність;
- сформовані банківською установою ресурси мають сповна забезпечувати

можливості банку з розміщення коштів;

– ефективність банківської діяльності необхідно забезпечувати зменшенням витрат на формування ресурсів і максимізацію доходів від їх розміщення;

– при формуванні ресурсів банківські установи повинні використовувати сучасну інформаційну базу та новітні технології.

Із нашого погляду необхідно звернути увагу на наступні напрямки розширення сфери діяльності банківських установ у процесі реалізації ресурсної політики:

- 1) розширення клієнтської бази банків та збереження постійної клієнтури;
- 2) залучення представників малого бізнесу як потенційних власників депозитних рахунків;
- 3) створення багатофункціональної бази даних для управління інформацією про клієнтів;
- 4) розширення спектру продуктів та послуг, що надаються;
- 5) розширення маркетингових прийомів щодо просування банківських продуктів;
- 6) мінімізація витрат при формуванні банківських ресурсів.

1. Важливим чинником досягнення стратегічної мети ресурсної політики є збереження та розширення клієнтської бази банківської установи. При реалізації цього завдання зусилля банку мають бути спрямовані на побудову таких взаємин із клієнтами, які одночасно задовольняли б їхні й банку інтереси, спрямовані на стабільне нарощування ресурсів за умов підтримання ліквідності, забезпечення рентабельності та дотримання інших нормативів діяльності банків, встановлених НБУ. З цією метою, пропонуємо спрямувати зусилля банку на поліпшення ставлення вкладника до банківської установи, а саме підвищення якості обслуговування клієнтів. Вкладник, який приходить до банківської установи, має розраховувати на те, що про його фінансові потреби подбає кваліфікований персонал. А також має бути переконаний, що банк захистить його інтереси. Банківським працівникам необхідно пам'ятати, що

будь-яка дрібниця в установі банку може сформувати лояльність клієнта саме до даної установи. Просте задоволення потреб вкладника нині не є актуальним, оскільки банківська установа має зробити все для того, щоб даний клієнт прийшов до цього банку ще раз. Традиційні методи взаємодій із вкладником стають дедалі неефективними, оскільки клієнтові нині потрібно розуміння суті його проблеми і задоволення потреб. Для досягнення цієї мети необхідно сегментувати клієнтську базу за кількома ознаками, оскільки саме так можна досягти індивідуального підходу до кожного клієнта. Банківських клієнтів на групи необхідно поділяти відповідно до їхніх потреб, схильностей і глибини відносин із банком. Банк має уникати застосування універсальних, розрахованих на всіх і ні на кого конкретно пропозицій. Клієнтську базу необхідно комплектувати за групами, кожна з яких заслуговує оригінального поєднання сервісу, рекламної політики, асортименту фінансових продуктів і послуг.

Пропонуємо поділити клієнтську базу банку на групи з визначенням для кожної з них обсягу і частки депозитів та кредитів, прибутковості, демографічного профілю, динаміки споживання банківських послуг, а також потреб та поведінки споживачів. Така сегментація показана на таблиці 3.1.

Аналітична служба банку має визначити потреби та можливості клієнтів у кожній групі, а співробітники маркетингового підрозділу на основі результатів даного аналізу – розробити і провести цільові кампанії, пропонуючи різним категоріям клієнтів ті фінансові продукти, які з великою ймовірністю будуть ними використані. Проведення сегментації клієнтів має супроводжуватися подальшим моніторингом щодо міграції клієнтів із групи в групу для мобільного і найповнішого задоволення змінених потреб клієнтів. Здійснення такої роботи може стати, на нашу думку, важливою конкурентною перевагою при реалізації банком ресурсної політики.

Сегментують клієнтську базу північноамериканські банки Wells Fargo, Sun Trust Bank, Royal Bank of Canada, а також деякі європейські банки.

Сегментація клієнтської бази банку*

№	Назва групи	Характеристика клієнтів групи
1	«Інвестори»	клієнти з великим обсягом депозитів, які значно перевищують кредити, що вони отримали в банку
2	«Позичальники»	клієнти, які одержали іпотечні кредити або заможні клієнти зі значним обсягом кредитів
3	«Забезпечені»	клієнти зі значним обсягом депозитів або високим рівнем поточного доходу
4	«Дебітори»	клієнти з високим обсягом кредитів
5	«Юнацтво»	клієнти віком від 14 до 24 років, студенти
6	«Пенсіонери»	клієнти віком понад 60 років або клієнти для яких пенсія – основне джерело доходу
7	«Сумнівні»	позичальники з незначним залишком на депозитному рахунку
8	«Активні»	клієнти, що роблять більше чотирьох трансакції за місяць
9	«Депозитори»	всі інші

*Джерело: складено авторами

2. Дії ресурсної політики при формуванні та збільшенні ресурсної бази банку за допомогою депозитів мають бути, з нашої точки зору, спрямовані на переорієнтацію сприйняття представників малого бізнесу не як позичальників, а як потенційних власників депозитних рахунків. Нині малий бізнес сприймають лише як споживача кредитних ресурсів банків. На нашу думку, представники малого бізнесу володіють значними вільними коштами, котрі можуть розмістити у банківські депозити. Актуальною для банків стала проблема розроблення відповідних депозитних програм, що задовольняли б потреби малого бізнесу.

Особливістю малого бізнесу є те, що при обслуговуванні невеликої компанії банківський працівник може одночасно пропонувати як корпоративні, так і роздрібні продукти та послуги, які призначені для задоволення потреб керівника та співробітників фірми. Такий супутній продаж продуктів може, на нашу думку, дати додатковий прибуток, крім загального доходу від малого бізнесу. Співпраця суб'єктів господарської діяльності та банків

започатковується здебільшого із відкриття поточного рахунку. Саме із цього моменту починається боротьба за клієнта. При реалізації депозитних програм, орієнтованих на малий бізнес, банк має пропонувати підприємцям послуги з управління капіталом, оскільки часто у представників малого бізнесу нема відповідних знань і навиків щодо здійснення інвестиційного процесу.

Індивідуальний підхід до представника малого бізнесу має охоплювати певний пакет фінансових послуг (від зарплатних схем до страхування). У даний набір обов'язково необхідно ввести депозитний рахунок.

Сукупність компанії малого бізнесу – це самостійний сектор економіки, але навіть у даному сегменті є ніші, що відрізняються одна від одної. Із маркетингової точки зору, сектор економіки можна поділити на кілька сегментів: залежно від галузі, продукції, каналів збуту, розміру компанії та етапів її життєвого циклу й ін. Вибір сегмента, на який буде спрямована маркетингова кампанія з просування депозитних послуг і побудова тактики продажу – найважливіші аспекти реалізації ресурсної політики банку .

Можемо запропонувати подвійний пакет послуг для представників малого бізнесу, що містить:

– «послуги для бізнесу»: лізингові кредити, кредити з можливістю розподілу відповідальності між партнерами, послуги з управління готівкою, послуги з управління капіталом, дебетні картки, особисті банківські сейфи і т. д.;

– «індивідуальні послуги»: клієнтові пропонують на вибір обрання кредиту чи депозиту, дебетної або кредитної картки.

Подібну практику застосовує американський банк Sun Trust Bank. В іншому банку США Wells Fargo – практикують кілька пріоритетних напрямків обслуговування галузі малого бізнесу. Клієнтами даного банку є аудиторські компанії, ресторани, представники роздрібною торгівлі. Працівники Wells Fargo на власний розсуд пропонують суб'єктам господарської діяльності певні банківські продукти: компаніям-виробникам можуть надати кредит на купівлю обладнання, а представникам роздрібною торгівлі – послуги щодо управління

готівковими коштами.

Із нашої точки зору, некомерційні організації, асоціації домовласників, сервісні компанії є найціннішими для банків клієнтами, саме як власники депозитних рахунків, оскільки вони майже не користуються кредитами. Найкращою пропозицією для даних представників малого бізнесу від банківських установ має стати можливість відкрити високодохідний депозитний рахунок, а також отримання додаткових послуг за допомогою Інтернету.

Більшість американських банків забезпечили своїх клієнтів послугами через мережу Інтернет. Наприклад, клієнти електронного Net Bank можуть відкрити депозитний рахунок на сайті банку, а також розробити власний дизайн чеків за допомогою програми Sierra Xchange [127, с. 53].

3. У процесі реалізації ресурсної політики банків надзвичайно важливого значення набувають вивчення думки клієнтів й управління взаєминами з ними. Необхідність відновлення та закріплення довіри до банківської установи, створення її позитивного іміджу потребують, на наше переконання, створення багатofункціональної бази даних для управління інформацією про клієнта. Дана система має містити аналітичні програми для автоматизації прогнозування, ведення різного роду звітності й управління відносинами з клієнтами. Таке нововведення дало б змогу створити сприятливий імідж для банку, який знає і розуміє кожного зі своїх клієнтів. Створення такої бази даних дасть банкові змогу не тільки запропонувати вкладникові ту послугу, що найнеобхідніша для нього, а й проаналізувати загальні тенденції стосовно окремих сегментів ринку та груп клієнтів.

Подібну практику застосовують банк Union Bank of California та банк Credit Suisse (Швейцарія).

4. Створення стабільних, надійних та достатніх за обсягами залучених ресурсів потребує розширення банківських депозитних послуг або вдосконалення вже існуючих. Цікавим, на нашу думку, досвідом може стати синтез банківських продуктів із продуктами спеціалізованих кредитно-

фінансовими інституціями та видозміна вже наявних послуг із урахуванням потреб клієнтів.

Пропонуємо вітчизняним банкам застосувати у своїй діяльності ощадний вклад, кошти з якого можуть бути використані на оплату лікарських послуг, купівлю медикаментів та ін. Застосування даного продукту може, з нашої точки зору, привабити українських споживачів банківських послуг, оскільки в нашій країні нема масового, ефективного медичного страхування. Даний депозитний продукт дає клієнтам змогу акумулювати частину своїх коштів, що нині непотрібна для споживання.

За економічною суттю ця послуга є звичайним депозитом із правом клієнта поповнювати даний рахунок. Особливістю такого вкладу мають стати звільнення від оподаткування та можливість використання тільки для потреб, пов'язаних із здоров'ям клієнта.

Така депозитна послуга може мати наступні різновиди:

- стандартний ощадний рахунок;
- банківський рахунок із нарахуванням відсотків, загальною сумою яких можна розпоряджатися за допомогою дебетної картки.

Такий депозит має цільове призначення, а відтак банкові потрібне письмове підтвердження клієнта та його лікаря на зняття коштів із даного рахунку. Охоплювати депозит має дві категорії вкладників:

- клієнтів, які бажають заощадити певну суму коштів на медичне обслуговування в майбутньому;
- клієнтів, які використовують даний депозитний рахунок як додаткове фінансове джерело для покриття медичних витрат, а також вільного від оподаткування пенсійного ощадного рахунку.

Основними перевагами даного депозиту є наступні:

- 1) власник рахунку має змогу використати свої заощадження у будь-який зручний для нього момент;
- 2) клієнт залежно від своїх потреб визначає термін дії депозиту;
- 3) такий вклад дає змогу не тільки акумулювати кошти, а й отримувати

прибутки, тобто нараховані відсотки;

4) суми і терміни поповнення даного вкладу – не обмежені. Клієнт за своїм бажанням та фінансовими можливостями може їх змінювати;

5) банк не виступає посередником між клієнтом і медичною установою.

За використання даних коштів клієнт відповідає самостійно.

Перевагами для банківської установи, яка пропонує дану послугу, є:

- залучення як довго-, так і короткотермінових ресурсів;
- збільшення своїх конкурентних переваг порівняно з іншими банківськими установами;
- для реалізації такої послуги залучають наявний персонал банку після проведення відповідного інструктажу.

Подібні продукти пропонує American Chartered Bank (США).

Вважаємо за необхідне при розробленні ресурсної політики, охопити увагою клієнтів молодого віку. Вітчизняна банківські установи не вважають молодих людей цінними споживачами своїх продуктів, оскільки особи віком від 18 – 28 років не мають стабільних джерел доходів і значних заощаджень. Даний сегмент клієнтів є малоприбутковим, а інколи й затратним для банківських установ. Проте молоді клієнти, у переважній більшості, мають наміри будувати довготермінові відносини з кредитною установою і в перспективі можуть отримувати привабливіші пропозиції від своїх банків (збільшення відсоткової ставки за депозитом або «дешеві» іпотечні кредити).

Як продукту для молодих споживачів банківських послуг пропонуємо картковий рахунок, який одночасно є поточним депозитом та ідентифікаційною картою студента. Клієнти можуть використовувати комбіновану картку не тільки в університеті, а й при розрахунках у магазинах та інших торгових точках.

Завоювання молодіжного споживчого сегменту потребує створення найвигідніших та зручних для молодих клієнтів продуктів, а також трансформацію вже наявних послуг для задоволення потреб людей віком від 18 до 30 років. У рамках реалізації даної стратегії пропонуємо наступні депозитні

продукти:

- депозитний рахунок, що розрахований на студентів віком від 18 до 25 років;
- ощадний рахунок, призначений для людей віком від 14 до 20 років.

Дані продукти, крім наявності депозитного рахунку, охоплюють систему різноманітних бонусів та додаткових послуг. Наприклад, поєднання пластикової картки зі студентським квитком або ідентифікаційною картою учня, можливість отримання знижок на квитки в кінотеатри, авто- і залізничний транспорт. Окрім даних переваг, можуть містити фінансові особливості, наприклад, можливість застрахувати мобільний телефон, отримати від банку дебетну картку з лімітованою кредитною лінією та ін.

У цілому, орієнтуючись на молодого споживача, банківські установи мають враховувати те, що даний сегмент не дасть достатньо швидкого й вагомego прибутку. Проте такі клієнти, які в майбутньому залишаться лояльними щодо своєї банківської установи, забезпечать їй ще більші доходи. Банківським установам, на нашу думку, слід звернути увагу на даний сегмент клієнтської бази, не забуваючи при цьому, що молодий клієнт – це клієнт особливий, який потребує до себе значної уваги та спеціально створених або якісно адаптованих до своїх потреб продуктів та послуг.

Отже зростання обсягів і подальше вдосконалення депозитного обслуговування банківських клієнтів можна здійснювати через пошук та впровадження нових форм взаємовигідного співробітництва банку з вкладниками. До таких форм можна віднести відкриття деяких нових видів депозитних рахунків, поширених у банківській практиці промислово розвинутих країн, наприклад:

– рахунки з управлінням коштами, на яких клієнтам надана можливість зберігати певний мінімум, необхідний для забезпечення поточних розрахунків, а всі суми понад цей мінімум автоматично вкладають у різні види ліквідних і доходних активів, що забезпечують процент вищий, ніж звичайні рахунки до запитання;

– депозитні рахунки грошового ринку, що є, по суті, депозитами до запитання, рівень процентних ставок за якими регулярно (наприклад, щотижня) коригують відповідно до змін ринкової норми банківського процента або встановлюють згідно зі середнім відсотком за державними облігаціями. Прив'язування рівня процентних ставок за вкладами з дохідністю державних цінних паперів може стати додатковим фактором довіри клієнтів до банку, спонукаючи їх розміщувати вільні ресурси на таких рахунках;

– рахунки «зв'язаних послуг», операції за якими передбачають надання комплексу послуг, у т. ч. дозволу на виписування чеків понад залишок на рахунку, надання сейфа, кредитної картки, зменшення процентів за деякими видами кредитів.

Перспективним напрямом удосконалення депозитного обслуговування клієнтів є розширення кола депозитних рахунків із різноманітними режимами функціонування. Це дасть можливість банківським вкладникам отримати додаткові можливості та використати свої кошти із отриманням прибутку. У відносинах комерційних банків із різними групами клієнтів: як із фізичними особами, так і з юридичним, – доцільно було б використовувати депозитні рахунки, що мають змішаний режим функціонування.

На нашу думку, доцільним може стати активне застосування строкових вкладів із додатковими внесками, а також використання, при нагальній потребі, коштів на ощадних та строкових депозитах для здійснення розрахунків. У перспективі чітке розмежування різних видів депозитів – до запитання, строкових, ощадних, – поступово зникатиме, що підтверджується досвідом банків розвинених країн, де постійно розширюється сфера застосування змішаних типів рахунків.

Дійовим методом додаткового залучення банківськими установами коштів на депозити може стати комплексне обслуговування клієнтури. Крім традиційного кредитно-розрахункового і касового обслуговування, комерційні банки можуть надавати своїм клієнтам низку додаткових послуг. Постійне розширення переліку депозитних послуг, зниження їхньої вартості, поліпшення

якості кредитно-розрахункового і касового обслуговування, надання різноманітних консультацій сприятимуть зростанню обсягів банківських ресурсів та забезпечать установі банку відповідний рівень прибутковості при розміщенні цих ресурсів у активи.

Велика кількість банківських депозитних продуктів нині представлена у багатьох країнах світу. Іноземні банки пропонують безліч вкладів як для населення, так і для юридичних осіб. Серед них – строкові депозити, особливі умови за депозитами до запитання, електронні гаманці та ін. На жаль, вітчизняні банки не можуть дозволити собі таку кількість продуктів. Дану проблему можна пояснити наступним:

- в Україні нема адекватного попиту на велику кількість таких продуктів;
- економічні суб'єкти залишаються порівняно недосвідченими стосовно питань управління власними коштами або капіталом.

Актуальним завданням для банків є необхідність спрямувати увесь потенціал на залучення нових клієнтів і збереження довіри вже наявних клієнтів. На сучасному етапі розвитку економіки України депозитні продукти банків порівняно з іншими формами інвестування тимчасово вільних фінансових ресурсів є найпростішим варіантом розміщення коштів. Оскільки діяльність на фондовому ринку чи на ринку нерухомості потребує розпорядження значними сумами коштів, проблема ефективної діяльності банків із залучення коштів фізичних осіб та суб'єктів господарювання саме на банківські депозити набуватиме дедалі більшої актуальності, особливо за умов нестабільності економічного середовища.

5. Потребує уваги з боку банківського менеджменту і маркетинговий аспект здійснення ресурсної політики, оскільки з метою ефективного формування банківських ресурсів необхідно використовувати різноманітні маркетингові прийоми для успішного просування на ринок депозитних продуктів. Слід зазначити, що останнім часом в Україні спостерігається тенденція до залучення коштів клієнтів на рахунки за допомогою проведення

банками окремих акцій, збільшення відсоткових нарахувань на вклади клієнтів, визначення диференціації відсотків за різними видами вкладів залежно від валюти і термінів, стимулювання клієнтів через систему маркетингових послуг, аукціони та інші форми заохочення збільшення заощаджень на вигідних умовах тощо.

За кордоном широко застосовується акумулювання коштів домашніх господарств за допомогою різдвяних, відпускних, податкових та інших строкових вкладів. Додаткові внески на ці вклади дозволено робити регулярно з метою нагромадження коштів, достатніх для оплати видатків на різдвяні свята чи на час відпустки. Проте такі вклади не дуже поширені в нашій країні. Для банків такі методи мобілізації коштів цікаві тим, що сприяють зростанню депозитів і стимулюють вкладників розміщувати тимчасово вільні кошти саме на банківські рахунки.

Як заохочення до співпраці з банківською установою пропонуємо при відкритті депозитних рахунків, орієнтованих на споживачів віком до 14 років, тобто дітей, розігрувати подарунки, наприклад футбольний м'яч або відеогру; для групи клієнтів віком від 14 до 20 років при відкритті депозитного рахунку можна запропонувати як приз розіграш мобільного телефону та інших нефінансових переваг; для групи клієнтів віком від 21 року при відкритті будь-якого депозитного рахунку пропонуємо розігрувати можливість отримати додатково кредит із нульовою ставкою або іпотечний кредит на пільгових умовах.

Ще однією обов'язковою, на наш погляд, умовою підвищення ефективності депозитного обслуговування банками клієнтів є те, що банки мають звертати особливу увагу на конкурентні переваги інших банків щодо залучення ресурсів. Технологічні і маркетингові нововведення будуть дедалі частішими, оскільки банки намагаються привернути увагу клієнтів новими видами внесків, що відповідають нинішнім фінансовим вимогам. Новинками як за кордоном, так і в Україні нині вважають індексні депозитні сертифікати, брокерські депозити тощо.

Для обслуговування клієнта з максимально можливим комфортом банки використовують традиційні заходи, зокрема розширення мережі філій та продовження часу обслуговування. Однак із розвитком сучасних технологій нині в банківській практиці доцільніше користуватися віддаленим (дистанційним) банківським обслуговуванням фізичних і юридичних осіб через банкомати, управління рахунком (банкінг) через телефон, Інтернет тощо. Технологія дистанційного управління передбачає надання клієнтом розпоряджень банку щодо його власного рахунку через засоби дистанційної комунікації. За допомогою цього виду обслуговування клієнт матиме змогу здійснювати практично всі операції, пов'язані з банківським обслуговуванням. Основним напрямом розвитку банківського дистанційного обслуговування клієнтів мають стати такі канали просування банківських послуг, як маркетинг через Інтернет, інтерактивні філії, мобільний банкінг, всевітня телевізійна мережа (Web-TV).

6. Найперспективнішим, із нашої точки зору, щодо мінімізації банківських витрат на формування ресурсів є використання мобільних телефонів у банківській практиці. На користь розвитку цього напрямку банківського бізнесу говорить те, що практично 90% дорослого населення користується послугами мобільних телефонів, до того ж, досить активно, застосовуючи при цьому як новітні мобільні апарати – смартфони, так і сучасне програмне забезпечення. Крім того, мобільний банкінг спроможний охопити ті групи клієнтів, які не мають персональних комп'ютерів або постійного доступу до мережі Інтернет. Здійснення трансакцій за допомогою мобільних телефонів доступно у режимі off-line, а орієнтовна вартість однієї трансакції для банківської установи – 0,08 \$. Таким чином, врахування новітніх світових тенденцій при розробленні ресурсної політики банків зможе зменшити витрати на формування ресурсів банківської установи, а відтак досягти однієї з цілей ресурсної політики.

Конкуренція у банківській галузі загострилася так, що постійний пошук і впровадження нових видів депозитних продуктів стає для багатьох банків

питанням не лише лідерства, а й виживання. Розглянуті напрямки ресурсної політики щодо депозитного обслуговування банками клієнтів можуть сприяти розширенню сфери діяльності банків в Україні, їх адаптації до нових ринкових умов і зростаючих потреб клієнтури у повноцінному комплексі послуг, адекватному вимогам сучасного стану економіки.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичні узагальнення та отримано нові вирішення наукових проблем, що виявляються у формуванні на концептуальному рівні сукупності підходів до розробки і реалізації банками ресурсної політики. Це дало можливість сформулювати наступні висновки теоретичного, методологічного та науково-практичного характеру, що відображає вирішення основних завдань роботи відповідно до поставленої мети монографії:

1. Визначення змісту діяльності банківських установ дало змогу обґрунтувати їх провідну роль в забезпеченні взаємодії між суб'єктами економіки в сфері грошових відносин. Аналіз позитивних і негативних моментів основних підходів до визначення сутності банків дозволив визначити їх як головних фінансових посередників у ринковій економіці, які забезпечують акумулювання тимчасово вільних грошових коштів з подальшим їх перерозподілом та наданням суб'єктам ринку для проведення виробничої діяльності та задоволення потреб невиробничого характеру. При цьому у якості головної функції банків запропоновано розглядати функцію фінансового посередництва, яка поєднує в собі акумуляцію грошових коштів, котрі вивільняються в процесі кругообороту капіталів підприємств та грошових доходів домашніх господарств, а також трансформаційну діяльність, пов'язану зі зміною (трансформацією) таких якісних характеристик грошових потоків, що проходять через банки, як рівень ризикованості, строковість, обсяги та просторове спрямування та розподіл і перерозподіл акумульованих коштів між суб'єктами ринку.

2. З'ясування сутності ресурсів банківських установ обумовлює необхідність з'ясування економічного змісту понять «банківський капітал», «банківські ресурси», «ресурсна база». Вивчення основних підходів до визначення даних дефініцій дозволило їх розмежувати та зробити наголос на сутнісних ознаках капіталу банку саме як власних коштів банківської установи, розкрити місце і призначення банківського капіталу в складі банківських

ресурсів. Відсутність єдиних підходів щодо визначення ресурсної бази банку надала можливість запропонувати власне розуміння цього поняття і визначити головні завдання ресурсної бази банку у процесі функціонування банківської системи, класифікувавши їх за макро- та мікроекономічним рівнями. Так, завданнями, які виконує ресурсна база банків на макроекономічному рівні є: 1) створення умов для прибуткового розміщення коштів суб'єктами ринку; 2) підвищення довіри до економіки, фінансової та банківської системи країни з боку світового господарства; 3) підтримання ліквідності та забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Завданнями на мікроекономічному рівні окремого банку є: 1) забезпечення фінансової основи діяльності банку, як посередника фінансового ринку; 2) формування вихідних засад для перерозподілу коштів в інтересах забезпечення розширеного відтворення; 3) сприяння підвищенню капіталізації банків та виконанню вимог контролюючих органів; 4) підвищення довіри до банківської установи і підтримання її позитивного іміджу; 5) фінансування діяльності банку на стадії створення та при виникненні фінансових ускладнень у подальшій діяльності; 6) створення передумов для проведення розрахунків в економіці.

3. Вирішення теоретичних і практичних питань формування банками стійкої ресурсної бази, мобілізації необхідних за обсягами та структурою залучених ресурсів і підтримання банками надійності та ліквідності за допомогою позичених коштів, потребує розробки й реалізації відповідної ресурсної політики. Необхідність обґрунтування даної дефініції пов'язана із потребою зосередження уваги на управлінському аспекті організації діяльності банку із акумуляції грошових коштів, вказуючи на необхідність формування ресурсів з урахуванням стратегічних цілей діяльності банківської установи. Такими цілями при проведенні ресурсної політики, з одного боку, мають стати: створення вихідних умов для ефективного функціонування банку, мобілізація вільних ресурсів суб'єктів економіки, досягнення та підтримання на належному рівні позиції рентабельності, ліквідності, мінімізації ризиків, фінансової стійкості, оптимізація депозитного портфелю банку. З іншого боку, така

політика має проводитись при дотриманні вимог регулюючих органів та орієнтуванні на мінімізацію витрат банку.

4. Дослідження передумов формування банківських ресурсів показало, що основною умовою ефективної акумуляції банківських ресурсів є стабільне економічне становище країни та довіра суб'єктів ринку до банківської системи. В умовах кризових явищ в економіці важливою умовою для мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів ринку є наявність сформованої ресурсної бази належних розмірів, яка здатна підтримати ліквідність та забезпечити фінансову стійкість у непередбачуваних ситуаціях. Тому в роботі пропонується розглядати ресурсну базу банку як окреме поняття, що дає можливість виділити її у складі банківські ресурсів і звернути особливу увагу на створення необхідних умов для ефективною банківської діяльності.

5. Аналіз практичних аспектів формування банківських ресурсів в Україні дозволив зробити висновки про те, що незважаючи на стійку тенденцію зростання власних коштів банків, спостерігається суттєве уповільнення їх росту, яке пояснюється впливом фінансової кризи, не виваженою кредитною політикою банків, втратою довіри вкладників до банківської системи та масовим вилученням депозитів. Все це вказує на необхідність подальшого нарощення банківського капіталу. Оскільки показники прибутковості банківської діяльності на сьогодні мають негативне значення і нарощення капіталу за рахунок цього джерела неможливе, в роботі пропонується звернути увагу на зовнішні джерела поповнення власних коштів, зокрема утворення банківських об'єднань.

6. Важливим моментом при плануванні стратегічних напрямів ресурсної політики банківської установи є формування залучених ресурсів, від обсягу яких залежить можливість банку проводити активні операції. Визначальним аспектом ресурсної політики банків при залученні ресурсів є підтримання належного рівня ліквідності, що в свою чергу тягне за собою необхідність дотримання банками оптимальної структури залучених ресурсів, формування котрих також зазнало впливу, як загальносвітових, так і внутрішніх

економічних і політичних тенденцій в країні. Результатом такого впливу стало перегрупування депозитів у бік скорочення їх термінів, що негативно позначається на можливостях здійснювати довгострокові вкладення банківських установ.

7. Оцінка умов формування третьої важливої складової банківських ресурсів показала, що в період кризових явищ в економіці країни особливого значення набуває здійснення міжбанківського кредитування. Як показало дослідження ринку міжбанківського кредитування в різні роки попит на кредитні кошти змінював тенденцію. Вплив на динаміку банківських запозичень впродовж останніх років мали строки закордонних запозичень, розгортання кризових явищ у вітчизняній економіці та спад довіри клієнтів до банків. Необхідність, у цей період, підтримання банками ліквідності на належному рівні спричинило збільшення обсягів міжбанківських запозичень.

8. Оптимізація ресурсної політики вітчизняних банків потребує вдосконалення традиційних напрямів роботи банків при акумуляції ресурсів. У зв'язку з цим на концептуальному рівні сформульовано порядок дій банківської установи в процесі реалізації ним ресурсної політики, що відображає основні складові відповідної концепції: визначення завдань формування ресурсів у відповідності до стратегічних цілей ресурсної політики; обґрунтування елементів концепції реалізації ресурсної політики відповідно до сформульованих завдань; виділення головних факторів впливу на можливості банку щодо акумуляції ресурсів; збір та обробка інформації, яка необхідна для проведення операцій із мобілізації тимчасово вільних коштів; формування структури ресурсів у відповідності до потреб банку; мінімізація ризиків, які супроводжують формування та коригування обсягів і структури банківських ресурсів.

9. Серед ризиків, які виникають при формуванні банками ресурсів у якості головних визначено ризик незбалансованої ліквідності, ризик втраченої вигоди, процентний ризик, ризик трансформації. Мінімізація впливу даних ризиків на формування банківських ресурсів повинна забезпечуватися

комплексним управлінням та відбуватися поетапно, а саме: 1) виявлення ризиків; 2) виявлення джерел інформації необхідної для оцінки ризиків; 3) оцінка імовірності реалізації ризиків; 4) вибір методів мінімізації чи уникнення ризиків; 5) ретроспективний аналіз результатів управління ризиками.

10. Важливим напрямом підвищення ефективності реалізації ресурсної політики банку є вдосконалення традиційних напрямів роботи банківських установ щодо мобілізації тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку. Зокрема це передбачає: 1) проведення дослідження кола існуючих та потенційних клієнтів банку, аналіз джерел їх доходів і фінансові очікування, вплив коливання рівня цін з метою повного задоволення потреб клієнтів; 2) розширення клієнтського сегменту банку за рахунок залучення представників малого бізнесу та молоді, як потенційних власників депозитних рахунків; 3) проведенням банківською установою роботи щодо збору інформації про клієнтів; 4) розширення спектру продуктів та послуг, що надаються; 5) розширення маркетингових прийомів щодо просування банківських продуктів; 6) мінімізація витрат при формуванні банківських ресурсів; 7) удосконалення організаційної структури банку для розробки і впровадження ресурсної політики.

Таким чином, виділення напрямів роботи щодо оптимізації ресурсної політики банків, сприятимуть відновленню довіри вкладників до банківських установ, залученню більших обсягів ресурсів, подоланню наслідків економічної кризи та підвищенню ефективності, як самого банку, так і банківської системи країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аккерман Йозеф. Уроки кризиса / Йозеф Аккерман // The economist : The world in 2009. – 2008. – С. 92–93.
2. Алексеенко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики / М. Д. Алексеенко : монографія. – К. : КНЕУ, 2002. – 276 с.
3. Алексеенко М. Д. Структура капіталу комерційного банку / М. Д. Алексеенко // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 123–131.
4. Анализ надежности банков : учебное пособие / [под ред. В. В. Иванова]. – изд. 2-е перераб. и доп. – М. : Русская деловая литература, 2001. – 320 с.
5. Аналіз банківської діяльності / [А. М. Герасимович, М. Д. Алексеенко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.] ; за ред. А. М. Герасимовича. – [2-ге вид.]. – К. : КНЕУ, 2006. – 600 с.
6. Андрейчиков А. В. Анализ, синтез, планирование решений в экономике / А. В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
7. Антонов Н. Г. Денежное обращение, кредит и банки / Н. Г. Антонов, М. А. Пессель – М. : Финансинформ, 1995. – 272 с.
8. Бабичева Ю. А. Российские банки. Проблемы роста и регулирование / Ю. А. Бабичева, Е. В. Мостовая. – М. : Экономика, 2006. – 278 с.
9. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 384 с.
10. Банки, вилучені з Державного реєстру банків України / [підгот. О. Сілецька] // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 8 (198). – С. 67–69.
11. Банківська енциклопедія / [під ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза]. – К. : Ельтон, 1993. – 336 с.
12. Банківське право: українське та європейське : навчальний посібник / [П.Д. Біленчук, О.Г. Диннік, І.О. Лютий, О.В. Скороход]. – К. : Атіка., 1999. – 348 с.
13. Банківський менеджмент : навчальний посібник / [О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко]. – К. : Основи, 1999. – 671 с.

14. Банківський нагляд. Фінансовий стан банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm.
15. Банківські операції : підручник / [за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза]. – К. : КНЕУ, 2000. – 384 с.
16. Банківські операції : підручник / [за ред. Міщенко В. І., Слав'янської Н. Г.]. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
17. Банковский портфель–2 / [под ред. Ю. И. Коробова, Ю. В. Рубина]. – М. : СОМИНТЕК, 1994. – 752 с.
18. Банковское дело : учебник / [под ред. О. И. Лаврушина]. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
19. Банковское дело : учебник / [под ред. проф. В. И. Колесникова, проф. Л. П. Кроливецкой]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 464 с.
20. Большая советская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bse.sci-lib.com>.
21. Большой экономический словарь / [под ред. А. Н. Вазрилияна]. – 4 -е изд. доп. и перераб. – М. : Ин-т новой экономики, 1999. – 1248 с.
22. Брігхем Є. Ф. Основи фінансового менеджменту / Є. Ф. Брігхем ; пер. з англ. – Київ : Молодь, 1997. – 1000 с.
23. Бутняров А. Єврооблігації – шлях до залучення іноземних інвестицій / А. Бутняров // Ринок цінних паперів України. – 2007. – № 1–2. – С. 75–78.
24. Бухвальд Б. Техника банковского дела. Справочная книга и руководство к изучению банковских и биржевых операций / Б. Бухвальд ; пер. с нем. А. М. Каган-Шабшат. – М. : ДИС, 1994. – 234 с.
25. Васильченко З. Капіталізація банків як ключова компонента стратегії зростання / З. Васильченко // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – № 5–2. – С. 76–86.
26. Васюренко Л. В. Ресурси комерційного банку: теоретичний та прикладний аналіз : монографія / Л. В. Васюренко, І. М. Федосік. – Х. : ПП Яковлева, 2003. – 88 с.

27. Васюренко О. В. Банківські операції : навчальний посібник / О. В. Васюренко. – К. : Знання, КОО, 2000. – 243 с.
28. Введение в банковское дело : учебное пособие / [общ. ред. проф. Г. Асхауэр]. – М. : Научная книга, 1996. – 630 с.
29. Версаль Н. І. Особливості формування депозитних ресурсів банками України / Н. І. Версаль / Фінанси України. – № 12. – 2009. – С. 89–95.
30. Вовчак О. Д. Банківська справа : навчальний посібник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин. – Львів : Новий світ, 2008. – 559 с.
31. Вожжов А. П. Про врахування особливостей формування депозитів до запитання при дослідженні процесі трансформації банківських ресурсів / А. П. Вожжов, О. Л. Бондар, В. С. Светлих // Вісник Дніпропетровського державного фінансово-економічного інституту. Економічні науки. – 2004. – № 1 (11). – С. 104–110.
32. Вожжов А. П. Процессы трансформации банковских ресурсов : монография / А. П. Вожжов. – Севастополь : СевНТУ, 2006. – 339 с.
33. Вожжов С. П. Влияние клиентской базы на формирование текущих пассивов коммерческих банков / С. П. Вожжов, А. П. Вожжов // Вестн. СевГТУ : Сб. науч. тр. – Севастополь, 2006. – Вып. 73. – С. 18–27. – (Сер. Экономика и финансы).
34. Вожжов С. П. Доступність банків до рефінансування та можливості варіаційного регулювання їх ліквідності / С. П. Вожжов // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 111–119.
35. Вожжов С. П. Про збалансованість активів і пасивів при регулюванні банківської ліквідності / С. П. Вожжов // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2007. – Випуск 9. – Ч. 3. – С. 249–255.
36. Вожжов С. П. Проблемы совершенствования нормативного регулирования ликвидности коммерческих банков / С. П. Вожжов // Вестник СевНТУ. Вып. 66. Экономика и финансы : Сб. научн. тр. ; [редкол. В. И.

Плаксин (отв. ред.) и др.] ; Севастоп. гос. техн. ун-т. – Севастополь : СевГТУ, 2005. – С. 17–23.

37. Вожжов С. П. Ресурсний потенціал як чинник ефективності регулювання банківської ліквідності / С. П. Вожжов // Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка ; редкол. : В. Д. Базилевич (відп. ред.) та ін. ; Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ : Київський університет, 2009. – № 115 – С. 19–22.

38. Волосович С. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції / С. Волосович, В. Тринчук // Вісник НБУ. – 2007. – № 8 (138). – С. 28–37.

39. Волошин І. Прогнозування чисельності роздрібних вкладників банку / І. Волошин // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 63–67.

40. Вступ до банківської справи : навч. посіб. / [ред. М. І. Савлука] ; Українська фінансово-банківська школа. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.

41. Гайда Н. Капіталізація українських банків як показник інвестиційного клімату в країні / Н. Гайда // Банківська справа. – 2005. – № 5. – С. 61–66.

42. Галіцейська Ю. М. Актуальні питання фінансової стійкості в контексті формування банківських ресурсів / Ю. М. Галіцейська // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених „Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання”. / ред. колег. Васильчишин О. Б. [голова та ін.] – Тернопіль, 31 жовтня 2008 р. – С. 35–37.

43. Галіцейська Ю. М. Вплив світової економічної глобалізації на присутність Іноземного капіталу в банківській системі України / Ю. М. Галіцейська // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Науковий збірник. – Івано-Франківськ, 2008. – Випуск IV. – Том 2. – С. 148–153.

44. Галіцейська Ю. М. Депозити населення – важливе джерело залучених ресурсів банків / Ю. М. Галіцейська // Труды III Международной научно-практической конференции аспирантов и студентов „Проблемы развития

финансовой системы Украины в условиях глобализации” / [відп. за вип. Друзин Р.В.] . – Сімферополь, 21–23 марта 2007 г. – С. 31–32.

45. Галіцейська Ю. М. Формування ресурсів комерційних банків / Ю. М. Галіцейська // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу ТДЕУ – Вип. 15. – 2006. – С. 161–163.

46. Галіцейська Ю. М. Джерела формування та методи управління залученими та позиченими ресурсами банків / Ю. М. Галіцейська // Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції „Научная индустрия европейского континента – 2006”. Том 1 „Экономические науки”. / [отв. ред. Екимов С. В.] . – Дніпропетровськ, 1–15 грудня 2006 р. – С. 8–10.

47. Галіцейська Ю. М. Злиття банків як один з методів консолідації капіталу / Ю. М. Галіцейська // Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції до 30-ти річчя факультету банківського бізнесу ТНЕУ „Становлення і розвиток банківської системи України в умовах ринкових перетворень в економіці”. / [відп. за вип. Ткачук В.О.] – Тернопіль : Астон, 2008. – С. 34–35.

48. Галіцейська Ю. М. Капіталізація банківської системи України : проблеми та перспективи / Ю. М. Галіцейська // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – № 4. – С. 76–82.

49. Галіцейська Ю. М. Напрями оптимізації роботи банків щодо депозитного залучення ресурсів в умовах фінансової кризи / Ю. М. Галіцейська // Збірка тез I Міжнародної науково-практичної конференції „Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку”. / ред. рада В. І. Веретенников [голова та ін.] – Макіївка, 22–24 квітня 2009. – Том I. – С. 43–46.

50. Галіцейська Ю. М. Оптимізація діяльності банківських установ щодо організації депозитних операцій / Ю. М. Галіцейська, О. Л. Малахова // Світ фінансів. – Тернопіль, 2010. – № 3. – С.18-30.

51. Галіцейська Ю. М. Оптимізація роботи банків із залучення депозитів населення в умовах фінансової кризи / Ю. М. Галіцейська // Банківська справа. – 2009. – № 6. – С. 85–91.

52. Галіцейська Ю. М. Перспективи діяльності іноземних банків у банківській системі України / Ю. М. Галіцейська // Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції „Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика”. / ред. колег. А. О. Єпіфанов [голов. ред. та ін.] – Суми, 15–16 травня 2008 р. – С. 23–24.
53. Галіцейська Ю. М. Перспективи розвитку банківської системи України в умовах світових глобалізаційних процесів / Ю. М. Галіцейська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція (Збірник наукових праць) ; НАН України ; Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2008. – Вип. 1 (69). – С. 207–214.
54. Галіцейська Ю. М. Перспективи розвитку депозитної політики банків / Ю. М. Галіцейська // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2003. – Вип. 8. – С. 38–43.
55. Галіцейська Ю. М. Перспективи та шляхи оптимізації формування власного капіталу банків / Ю. М. Галіцейська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Фінансові ресурси регіону: організація та управління”. / ред. колег. Ткачук І.Г. [голов. ред. та ін.] – Івано-Франківськ, 9–11 листопада 2006 р. – С. 129–131.
56. Галіцейська Ю. М. Проблеми ефективного розміщення ресурсів комерційного банку / Ю. М. Галіцейська // Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (25–26 травня 2006 р.) „Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика”. / ред. колег. А.О. Єпіфанов [голов. ред. та ін.] – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 81–82.
57. Галіцейська Ю. М. Проблеми фінансової стійкості в контексті формування ресурсів комерційних банків / Ю. М. Галіцейська // Збірник наукових праць I Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених „Фінансова політика України: реалії та перспективи розвитку”. / ред. колег. Михайлівська І. М. [голова редколегії та ін.] – Хмельницьк, 15–16 травня 2008 р. – Том II. – С. 41–43.

58. Галіцейська Ю. М. Проблеми формування ресурсної бази банків / Ю. М. Галіцейська // Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції “Наука та освіта 2006” (23–31 січня 2006 р.). / відп. ред. Біла К. О. – Дніпропетровськ. – Том 7. – С. 62–63. – (Економічні науки).
59. Галіцейська Ю. М. Процеси глобалізації економіки та банківська система України / Ю. М. Галіцейська // Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції „Сучасний стан та перспективи розвитку банківської справи в Україні”. / ред. колег. Вовчак О. Д. [голова та ін.] – Львів, 17–18 травня 2007 р. – С. 190–192.
60. Галіцейська Ю. М. Ресурсна база комерційних банків: сучасний стан та можливі напрями оптимізації / Ю. М. Галіцейська // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – № 3. – С. 124–130.
61. Галіцейська Ю. М. Структура ресурсів комерційного банку та методи вирівнювання дисбалансів в процесі їх розміщення / Ю. М. Галіцейська // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – Вип. 11. – С. 75–82.
62. Галіцейська Ю. М. Сучасний стан та проблеми ринку банківських кредитних послуг / Ю. М. Галіцейська // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції „Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки”. / ред. колег. Юрій С. І. [відп. ред. та ін.]– Тернопіль, 24–26 жовтня 2007 р. – С. 298–300.
63. Галіцейська Ю. М. Сучасний стан, проблеми та напрями роботи банків щодо залучення депозитів / Ю. М. Галіцейська // Збірник тез доповідей Міжнародного наукового круглого столу „Забезпечення стійкості банківської системи як необхідна умова подолання кризових явищ в економіці”. / ред. колег. Дзюблюк О.В. [відп. ред. та ін.] – Тернопіль, 23 березня 2010 р. – С. 43–46.
64. Галіцейська Ю. М. Уникнення ризиків при розміщенні залучених ресурсів / Ю. М. Галіцейська // Тези доповідей ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів та молодих учених „Розвиток фінансово-

кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи”. / наук. ред. Смовженко Т. С. – Львів, 27–29 вересня 2006 р. – С. 24–25.

65. Галіцейська Ю. М. Формування оптимальної ресурсної бази банків як складова фінансової стійкості / Ю. М. Галіцейська // Всеукраїнська науково-практична конференція „Фінанси, грошовий обіг і кредит в підвищенні добробуту населення України”. / програмн. комітет Воробйов Ю. М. та ін. – Сімферополь; Коктебель, 16–18 травня 2008 р. – С. 83–84.

66. Галіцейська Ю. М. Чинники формування ресурсної бази банків / Ю. М. Галіцейська // Збірка наукових праць за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції „Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку”. / головн. ред. Данілов О.Д. – Київ, 16 листопада 2009 р. – С. 45–47.

67. Гальчинський А. Теорія грошей : навч.посіб. / А. Гальчинський. – К. : Основи, 1998. – 415 с.

68. Голуб А. Гроші, кредит, банки / А. Голуб, Л. Семенюк, Т. Смовженко. – Львів : Центр Європи, 1997. – 208 с.

69. Господарський кодекс України. Закон від 16.01.2003, № 436–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.

70. Гриньков Д. Удар оттоком / Д. Гриньков // Бізнес. – 2009. – № 16 (847). – С. 33–35.

71. Гузов К. О. Депозитный портфель банка: совершенствование методов и инструментов формирования / К. О. Гузов // Банковское дело. – 2006. – № 2. – С. 62–67.

72. Денисенко М. П. Гроші та кредит у банківській справі : навчальний посібник / М. П. Денисенко. – К. : Алерта, 2004. – 478 с.

73. Деньги, кредит, банки : учебник / [под. ред. О. І. Лаврушина]. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 448 с.

74. Деньги, кредит, банки : учебник для вузов / [под. ред. академ. РАЕН Е. Ф. Жукова]. – 2-ое изд. перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2003. – 600 с.

75. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
76. Дзюблюк О. В. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідний період / О. В. Дзюблюк // Вісник НБУ. – 2005. – № 3. – С. 30–35.
77. Дмитрієва О. А. Оптимізація депозитної діяльності комерційного банку / О. А. Дмитрієва // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 138–145.
78. Довгань Ж. М. Банківській капітал: суть і значення / Ж. М. Довгань // Вісник НБУ. – 1998. – № 7. – С. 18–20.
79. Довгань Ж. М. Капіталізація банківської системи України / Ж. М. Довгань // Вісник НБУ. – 2008. – № 11. – С. 10–14.
80. Доллан Едвин Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Долан Эдвин Дж., Кэмпбел Конни Д., Кэмпбел Розмари Д. ; пер. с англ. В. Лукашевича и др. ; под общ. ред. В. Лукашевича. – М., 1996. – 448 с.
81. Економічна енциклопедія : у трьох томах / Б. Д. Гаврилишин (голова ред. ради) [та ін.]. – К. : Академія, 2000, 2002. – Т. 1. – 719 с.
82. Економічна енциклопедія : у трьох томах / Б. Д. Гаврилишин (голова ред. ради) [та ін.]. – К. : Академія, 2000, 2002. – Т. 3. – 951 с.
83. Економічна теорія : Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання-Прес, 2001. – 581 с.
84. Енциклопедичний словник бізнесмена: менеджмент, маркетинг, інформатика / за ред. М. І. Молдованова. – К. : Техніка, 1993. – 856 с.
85. Енциклопедія банківської справи України / редкол. В. С. Стельмах (голова) [та ін.]. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
86. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків : навч. посіб. / [А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало]. – Суми : Університетська книга, 2007. – 523 с.
87. Жидко К. Нові вимоги Базельського комітету до визначення капіталу, адекватного ризикам / К. Жидко // Вісник НБУ. – 2005. – № 11. – С. 63–65.

88. Жуков А. И. Менеджмент і маркетинг в банках / А. И. Жуков. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 191 с.
89. Жупанин В. Довірче управління коштами фізичних осіб як перспективний напрямок залучення коштів населення / В. Жупанин // Банківська справа. – 2008. – № 3. – С. 65–74.
90. Зайцев О. Всю систему менять надо / О. Зайцев // Банковская практика за рубежом. – 2007. – № 6. – С. 80–85.
91. Закон України "Про Національний банк України" (з наступними змінами і доповненнями) № 679 від 20.05.99 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>.
92. Закон України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" №639–VI від 31.10.2008 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=639-17>.
93. Закон України «Про банки і банківську діяльність» №2121– III від 7.12.2000 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Урядовий кур'єр. – 2001. – № 8. – С. 5–13.
94. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу» № 133-V від 14.09.2006р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=133-16>.
95. Закон України «Про Державний бюджет на 2012 рік» № 4282–VI від 22.12.2011р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>
96. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 283/97–ВР від 22.05.1997 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=283%2F97-%E2%F0>

97. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664–III / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>

98. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452–VI / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>

99. Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. № 3480–IV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2006. – № 5. – С. 3–29.

100. Заруба О. Д. Фінансовий менеджмент у банках : навчальний посібник / О. Д. Заруба. – К. : Знання, 1997. – 172 с.

101. Заруба Ю. О. Формування і використання власного капіталу комерційних банків / Ю. О. Заруба // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 24–25.

102. Заутер В. Банковская система и рынки кредита / [В. Заутер, В. Усоскин, С. Шваб]. – Frankfurt am Main : Bankakademie-Verlag GmbH, 1996. – 178 с.

103. Землячов С. В. Питання залучення депозитних ресурсів вітчизняними і закордонними комерційними банками / С. В. Землячов // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченко. – Випуск 48. – 2001. – С. 49–52. – (Серія Економіка).

104. Злупко С. М. Перехідна економіка: сучасна Україна : навч. посіб. / С. М. Злупко. – К. : Знання, 2006. – 324 с. – (Вища освіта XXI століття).

105. Ивлев В. Balanced Scorecard – альтернативные модели / В. Ивлев, Т. Попова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.iteam.ru/articles.php?pid=1&tid=2&sid=27&id=478>.

106. История экономических учений : учебн. пособие / под ред. В. Антонова. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 784 с.

107. Івасів І. Б. Кількісні і якісні аспекти відкритості та прозорості банків / І. Б. Івасів // Фінанси, облік та аудит : зб. наук. пр. Вип. 7 ; відп. ред. А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 60–70.
108. Івасів І. Б. Регулювання банківського бізнесу та дерегулювання банківської діяльності / І. Б. Івасів // Фінанси, облік і аудит : наук. зб. Вип. 1 ; відп. ред. А. М. Мороз. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 83–98.
109. Івасів І. Б. Управління вартістю банку : монографія / І. Б. Івасів. – К. : КНЕУ, 2008. – 288 с.
110. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах. Затверджена постановою Правління Національного банку України № 492 від 12.11.2003 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – № 2. – С. 3–70.
111. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Затверджена постановою Правління Національного банку України №368 від 28.08.2001 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001.– № 6.– С. 3–35.
112. Ісмаїлов В. Б. Методи та інструменти залучення довгострокового капіталу / В. Б. Ісмаїлов // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 97–101.
113. Іщенко І. Перспективи розвитку вітчизняної системи страхування депозитів у світлі євроінтеграції / І. Іщенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 5. – С. 52–58.
114. Квасницька Р. С. До питання капіталізації вітчизняних комерційних банків / Р. С. Квасницька, Г. Г. Старостенко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – № 2. – С. 100–107.
115. Киселёв В. В. Управление банковским капиталом (теория и практика) / В. В. Киселёв. – М. : Экономика, 1997. – 256 с.
116. Ключко Л. А. Банківська система України в контексті викликів фінансової кризи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: – http://www.confcontact.com/2008dec/1_klusko.htm.

117. Кльоба Л. Ризик-менеджмент банківської інвестиційної діяльності / Л. Кльоба. – Вісник НБУ. – № 1. – 2010. – С. 44–47.
118. Ковалев А. П. Оценка кредитных рисков в Базельском соглашении – 2 / А. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. – 2006. – № 3. – С. 62–67.
119. Ковалев О. П. Ризики банківської системи України в умовах приєднання до Світової організації торгівлі і дотримання вимог угоди Базеля II / О. П. Ковалев // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6 (60). – С. 28–35.
120. Коваль С. Л. Формування фінансових ресурсів комерційних банків / С. Л. Коваль // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 110–115.
121. Коммерческие банки / [Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл и др.] ; пер. з англ. – 2-е изд. – М. : Космополис, 1991. – 480 с.
122. Корнеєв В. Банківський сервіс на ринках залучення і розміщення капіталу / В. Корнеєв // Банківська справа. – 2006. – № 1. – С. 82–93.
123. Косова Т. Д. Банківські операції : навч. посібник / Т. Д. Косова, О. Р. Циганов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 372 с.
124. Косой А. М. Капитал коммерческого банка / А. М. Косой // Деньги и кредит. – 1993. – № 9. – С. 33–44.
125. Кох Т. У. Управление банком : в 5 кн. Кн. 1. / Кох Т. У. ; пер. з англ. – Уфа : Спектр, 1993. – 132 с.
126. Кравченко І. Криза та регулювання фінансової системи: уроки і перспективи / І. Кравченко, Г. Багратян // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 19–23.
127. Краева А. Малый бизнес как источник депозитных вкладов / А. Краева // Банковская практика за рубежом. – 2007. – № 8. – С. 50–53.
128. Краева А. Текущий счет как инструмент перекрестных продаж / А. Краева // Банковская практика за рубежом. – 2007. – № 8. – С. 46–49.
129. Краевая А. Депозитный продакт-менеджмент / А. Краевая // Банковская практика за рубежом. – 2008. – № 10. – С. 38–41.
130. Кротюк В. Базель II: контроль з боку органу нагляду та ринкова дисципліна / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник НБУ. – 2006. – № 3. – С. 2–5.

131. Кротюк В. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 3–8.
132. Кротюк В. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах / В. Кротюк, В. Міщенко // Банківська справа. – 2005. – № 4. – С. 3–9.
133. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.exsolver.narod.ru/Books/Bank/Lavrushin/.
134. Лагутин В. Д. Выбор стратегии монетарной политики / В. Д. Лагутин, Г. А. Кричевская // Финансы Украины. – 2002. – № 3. – С. 32–37.
135. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг : навчальний посібник / В. Д. Лагутін – К. : Знання, КОО, 1998. – 169 с.
136. Лакосник Е. Береги клиента смолоду / Е. Лакосник // Банковская практика за рубежом. – 2007. – № 4. – С. 44–48.
137. Лакосник Е. Медицина и банки: новая точка соприкосновения / Е. Лакосник // Банковская практика за рубежом. – 2006. – № 3. – С. 38–41.
138. Лексис В. Кредит и банки / В. Лексис ; пер.с нем. – М. : Перспектива, 1994. – 120 с.
139. Лобанова А. Л. Ресурсна політика комерційних банків України / А. Л. Лобанова // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 88–95.
140. Мамонтов А. Лояльность клиентов как ключ к увеличению депозитного портфеля / А. Мамонтов // Банковская практика за рубежом. – 2007. – № 12. – С. 30–33.
141. Мамонтов А. Храните деньги в банках! / А. Мамонтов // Банковская практика за рубежом. – 2008. – № 5. – С. 48–52.
142. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии : собр. соч. Т. 1, Кн. 1 : Процесс производства капитала. / К. Маркс. - М.: Политиздат, 1983. – 905 с.
143. Мартинюк Ж. Ресурсна база комерційних банків / Ж. Мартинюк // Фінанси України. – 1998. – № 11. – С. 112–114.
144. Марцин В. С. Проблеми і шляхи підвищення капіталізації банківських установ в управлінні капіталом банку / В. С. Марцин // Фінанси України. –

2007. – № 2. – С. 77–88.

145. Маршал А. Принципы политической экономии : в 3-х томах / А. Маршал ; [пер. с англ.] – М. : Прогресс, 1993. – 350 с.

146. Маслак Н. Г. Проблеми капіталізації банківської системи України / Н. Г. Маслак // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 11. – С. 31–39.

147. Матвієнко В. Вплив іноземного капіталу на інвестиційний клімат в Україні / В. Матвієнко, П. Матвієнко // Вісник НБУ. – 2003. – № 10. – С. 37.

148. Мельникова І. Маркетингові аспекти формування депозитної бази комерційного банку / І. Мельникова // Банківська справа. – 2006. – № 3. – С. 35–42.

149. Менеджмент и маркетинг в банках / под ред. Е. Ф. Жукова. – М. : Банки и биржи, 1997. – 192 с.

150. Мещеряков А. А. Формування та використання ресурсної бази банку / А. А. Мещеряков // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 89–93.

151. Миль Д. С. Основы политической экономии : в 3-х т. / Д. С. Миль; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1980. – 459 с.

152. Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін ; пер з англ. С. Панчишина. – К. : Основи, 1998. – 963 с.

153. Мітенко С. Сутність економічного капіталу та його роль у забезпеченні фінансової стійкості банку / С. Мітенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 1. – С. 58–64.

154. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник. / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав`янська. – К. : Знання, 2006. – 727 с.

155. Міщенко В. Ліквідність банківської системи : економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2008. – № 11. – С. 6–10.

156. Міщенко В. Особливості визначення та управління регулятивним капіталом / В. Міщенко, С. Подік // Вісник НБУ. – 2008. – № 3. – С. 2–7.

157. Міщенко В. Проблеми збалансованості внутрішніх заощаджень та зовнішніх запозичень банків в умовах нестабільності фінансових ринків / В. Міщенко, В. Жупанин // Вісник НБУ. – 2008. – № 7. – С. 8–12.

158. Міщенко В. Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни / В. Міщенко, Р. Набок // Вісник НБУ. – 2005. – № 11. – С. 38–44.
159. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні / В. Міщенко // Вісник НБУ. – 2009. – № 2. – С. 3–7.
160. Мовсесян А.Г. Интеграция банковского и промышленного капитала: современные мировые тенденции и проблемы развития в России / А.Г. Мовсесян . – М.: Финансы и статистика, 1997. – 443с
161. Могильницька М. П. Аналіз та оцінка ресурсної бази банків України / М. П. Могильницька // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 127–133.
162. Мочерний С. В. Основи економічних знань : запитання і відповіді / С. В. Мочерний. – К. : Феміна, 1996. – 272 с.
163. Мочерний С. В. Політична економія : навч. посіб. / С. В. Мочерний, О. А. Устенко, С. В. Фомішин. – Херсон : Дніпро, 2002. – 794 с.
164. Одарюк А. Банки змогли охмурити вкладчиків / А. Одарюк // Деловая столица. – 2009. – № 16 (414). – С. 24–25.
165. Одарюк А. Вкладникам готують пастки / А. Одарюк // Деловая столица. – 2008. – № 40 (386). – С. 28–29.
166. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – изд. 4-е, испр. и доп. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1960. – 900 с.
167. Операції комерційних банків / [Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук та ін.]. – 3-тє вид. – К. : Алерта ; Львів : ЛБІ НБУ, 2003. – 500 с.
168. Основи економічної теорії : посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Рибалкін, М. О. Хмелевський, Т. І. Біленко, А. Г. Прохоренко та ін. – К. : Академія, 2002. – 352 с.
169. Основні показники діяльності банків на 1 липня 2010 року // Вісник НБУ. – 2010. – № 8 (174). – С. 33.
170. Павлюк С. М. Власний капітал як основа формування ресурсів комерційного банку / С. М. Павлюк // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2004. – Вип. 7. – С. 82–89.

171. Павлюк С. М. Оцінка адекватності власного капіталу / С. М. Павлюк // Науковий вісник Державної академії статистики, обліку та аудиту. – 2004. – Вип. 4. – С. 51–58.
172. Павлюк С. М. Сутність ресурсів комерційного банку / С. М. Павлюк // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 108–114.
173. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Г. С. Панова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
174. Пашанин И. Сбалансированная система показателей как основа стратегического управления [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті www.iteam.ru/publications/strategy/section_27/article_3220/.
175. Пересада А. А. Інвестиційне кредитування : навч. посібник / А. А. Пересада, Т. В. Майорова. – К. : КНЕУ, 2002. – 271 с.
176. Петрук О. М. Банківська справа : навч. посібник / О. М. Петрук ; [за ред. д-ра екон. наук Ф. Ф. Бутинця]. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
177. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Затверджена постановою Правління Національного банку України №279 від 06.07.2000 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. – № 9. – С. 54–73.
178. Постанова Правління Національного банку України про затвердження Змін до Положення про порядок рефінансування банків під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в Національному банку України № 347 від 04.09.2006 // Національний банк України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0700-06>
179. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку : навчальний посібник / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 1999. – 280 с.
180. Проскурин А. М. Границы защитных свойств банковского капитала / А. М. Проскурин // Бизнес и банки. – 2000. – № 13. – С. 4–5.

181. Раєвський К. Роль субординованого капіталу у формуванні ресурсної бази банків / К. Раєвський, М. Алексеєнко // Вісник НБУ. – 2001. – № 9. – С. 18–20.
182. Розвиток банківської системи України, як основа реалізації стратегії економічного зростання: монографія / [О.В. Дзюблюк, Б.П. Адамик, Г.Р. Бальянт та ін.]; за ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2010. – 384 с.
183. Реверчук С. К. Банківській капітал: історія, теорія, досвід / С. К. Реверчук, У. В. Владичин, С. І. Кубів ; [за ред. док. екон. наук, проф. С. К. Реверчука]. – Львів : ВПВ ЛьЦНТЕІ, 2004. – 276 с.
184. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків : навч. посіб. / [В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтинський, І. М. Вядрова]. – К. : Знання, КОО, 2002. – 216 с.
185. Рикардо Д. Сочинения. Т. 1 : Начала политической экономии и налогообложения / Д. Рикардо. – М. : Госполитиздат, 1941. – 288 с.
186. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз ; [пер. с англ. со 2-го изд.] – М. : Дело, 1995. – 768 с.
187. Савлук М. І. Вступ до банківської справи / М. І. Савлук, А. М. Мороз ; відповідальний редактор Савлук М. І. – К. : Лібра, 1998. – 356 с.
188. Савлук С. Динаміка та структура банківського капіталу в трансформаційній економіці України / С. Савлук // Вісник ТНЕУ. – 2008. – № 2. – С. 15–22.
189. Синки Дж. Ф. Управление финансами в коммерческих банках / Дж. Ф. Синки ; пер. з англ. 4-го перераб. изд. – М. : Catallaxy, 1994. – 957 с.
190. Система гарантування вкладів в Україні : монографія / за заг. ред. Т. С. Смовженко. – Львів : Львівський банківський інститут НБУ, 2004. – 255 с.
191. Слав'юк Р. А. Дослідження теоретичних основ і структури банківського капіталу / Р. А. Слав'юк, О. В. Гнатишак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.khibs.edu.ua/1\(6\)2009/R1/6.pdf](http://www.khibs.edu.ua/1(6)2009/R1/6.pdf)

192. Словник банківських термінів. Банківська справа : Термінологічний словник / [А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко]. – К. : Аконіт, 2000. – 605 с.
193. Словник Вебстера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com>.
194. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
195. Снігурська Л. П. Банківські операції та послуги : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. П. Снігурська. – К. : МАУП, 2006. – 456 с.
196. Статистичний бюлетень Національного банку України (електронне видання), серпень 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm>.
197. Статистичні публікації та аналітичні огляди. ССПД. Зовнішній сектор, вересень 2012 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/SDDS/Dates/dates.htm>.
198. Стрілець Т. М. Використання чинника еластичності банківських депозитів при формуванні ресурсної бази / Т. М. Стрілець // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1 (79). – С. 203–209.
199. Структура банковского дела / под ред. Г. Асхауера. – М. : Научная книга, 1996. – 640 с.
200. Тимошенко О. П. Особливості капіталізації банківської системи в умовах трансформаційної економіки / О. П. Тимошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11 (77). – С. 167–172.
201. Ткачук Н. М. Капітал банку як економічна категорія / Н. М. Ткачук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11 (77). – С. 173–178.
202. Торяник Ж. И. Коэффициентный и интегральный анализ как методы оценивания уровня функциональной достаточности ресурсного потенциала банков / Ж. И. Торяник // Бизнес Информ. – 2008. – № 3. – С. 93–98.
203. Тюрго А. Р. Избранные экономические произведения / А. Р. Тюрго. – М. : Соцэкгиз, 1961. – 198 с.

204. Усоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление и операции / В. М. Усоскин. – М. : Вазар-Ферро, 1994. – 320 с.
205. Финансы, деньги, кредит : учебник / под. ред. О. В. Соколовой. – М. : Юристъ, 2000. – 784 с.
206. Финансы. Денежное обращение. Кредит : учебник для вузов / [Л. А. Дробозина, Л. Г. Окунева, Л. Д. Андросова и др.] ; под ред. проф. Л. А. Дробозиной. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 2000. – 479 с.
207. Фридман М. Рынок как средство развития общества // Публикации проекта «Свободная Среда». [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://inliberty.ru/library/classic/343/>.
208. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне, П. Дж. Боуттке, Л. Дэвид ; [пер. с англ. и ред. Т. А. Гура]. – 10-е изд. – М. : СПб : К. : Вильямс, 2005. – 530 с.
209. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Дж. Р. Хикс ; [ред., вступ. статья Р. М. Энтов] ; [перевод с англ.] – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 488 с.
210. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підруч. / [А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук, М. Д. Алексеєнко]. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.
211. Цивільний кодекс України. Закон від 10.01.2003 р. №435 –IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
212. Шаповалов А. Національний банк України діяв і діятиме адекватно загальноекономічній ситуації / А. Шаповалов // Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 3–7.
213. Шаповалов А. Присутність іноземного капіталу в банківському секторі України / А. Шаповалов // Вісник НБУ. – 2008. – № 4. – С. 2–6.
214. Шварц А. Сущность и функции кредита и банков при социализме / А. Шварц. – М. : МФИ, 1956. – 11 с.
215. Шелудько В. М. Фінансовий ринок : нач. посіб / В. М. Шелудько. – К. : Знання-Прес, 2002. – 535 с. – (Вища освіта ХХІ ст.).

216. Шелудько Н. М. Зовнішні запозичення банків України: тенденції, проблеми, перспективи / Н. М. Шелудько // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 1. – С. 130–136.
217. Шкарпова О. Система безпеки / О. Шкарпова // Галицькі контракти. – 2008. – № 38. – С. 30–34.
218. Шумпетер И. Теория экономического развития / И. Шумпетер ; [пер. с нем.]. – М., 1982. – 455 с.
219. Энциклопедия банковского дела и финансов : энциклопедия / Вульфел Чарльз Дж. – Самара : Корпорация "Федоров", 2000. – 1585 с.
220. Basel Committee on Banking Supervision. Consultative document. Operational Risk (January 2003). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs164.pdf>.
221. Basel Committee: International convergence of capital measurement and capital standards (June 1998). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs118.htm>.
222. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework (June 2004). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>.
223. Collin P. H. Dictionary of Banking and Finance / P. H. Collin ; Second Edition. – Teddington : Peter Collin Publishing, 2000. – 380 p.
224. Munn Glenn G. Encyclopedia of banking and finance / Munn Glenn G. – New York. The bankers publishing company, 1937. – 864 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна характеристика понять «банківській капітал»,
«банківські ресурси», «ресурсна база»*

Поняття	Визначення	Складові
Банківській капітал	Тільки ті грошові кошти і виражені в грошовій формі матеріальні та нематеріальні цінності, які належать банку на правах власності, використовуються ним для започаткування своєї діяльності, забезпечують економічну самостійність та стабільність функціонування, визначають можливості банківської установи щодо мобілізації залучених і позичених ресурсів, є джерелом фінансування подальшої банківської діяльності та передумовою одержання прибутку.	Власний капітал банку: -статутний капітал; -резервний капітал; -спеціальні фонди і резерви; -результат поточного і минулих років
Банківські ресурси	Сукупність акумульованих банком грошових коштів, які відображають зобов'язання банку перед власниками і кредиторами, що перебувають у розпорядженні банку на умовах власності чи прав розпорядження і можуть бути використані ним для здійснення активних операцій та надання послуг з метою отримання прибутку, а також створення умов для подальшого зростання банку.	-Власний капітал -Залучені кошти -Позичені кошти

Ресурсна база	Частина банківських ресурсів мобілізованих на фінансовому ринку, які знаходяться в його володінні та розпорядженні на визначений момент часу, і які здатні створити умови та забезпечити можливості банку щодо проведення прибуткової діяльності, подальшої акумуляції коштів і підтримання банківської ліквідності.	-Власний капітал -Частина залучених ресурсів, яка використовується для формування обов'язкових резервів
---------------	--	--

*Джерело: розроблено авторами

Додаток Б.

Класифікація видів власного капіталу

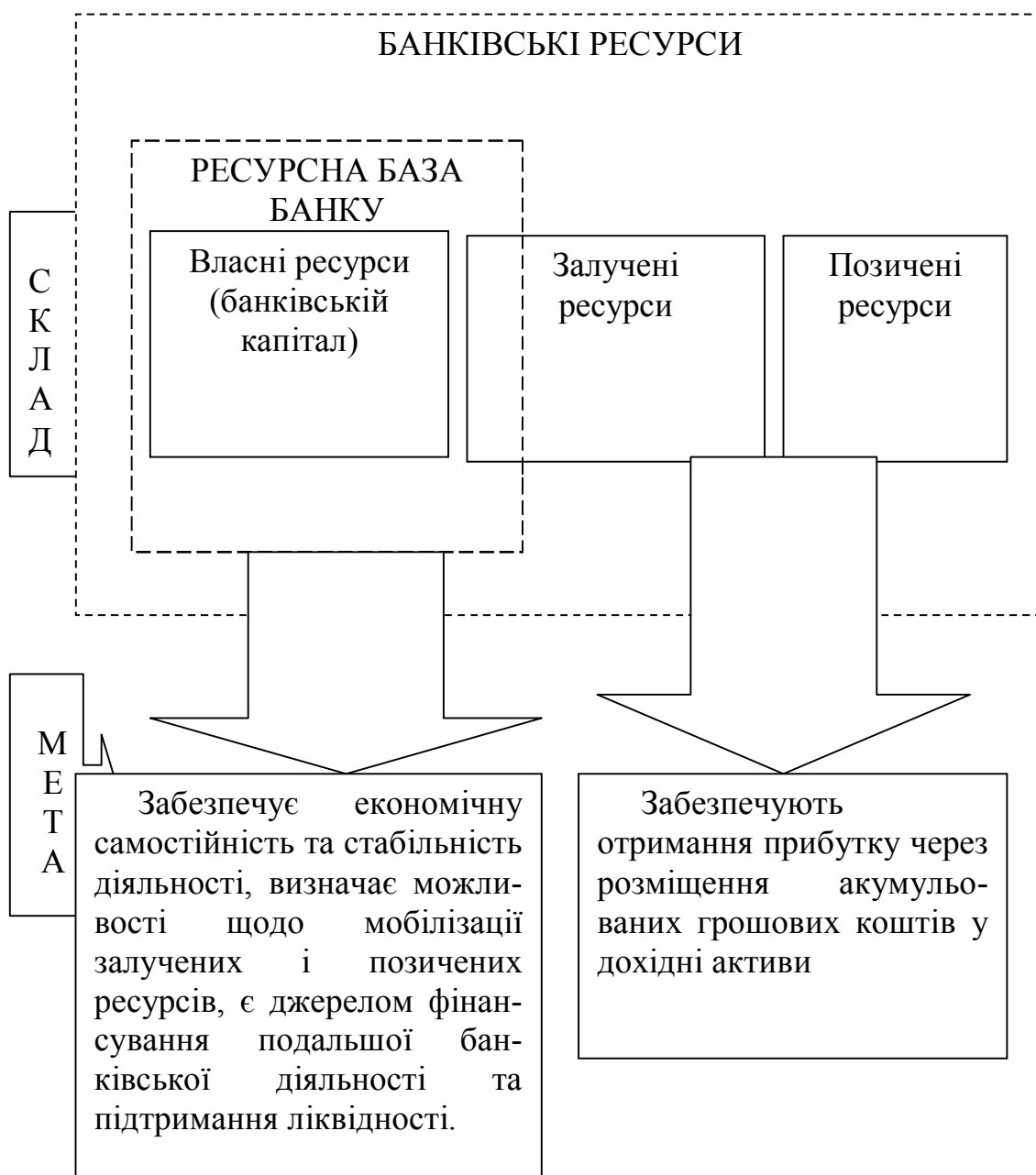
№ п/п	Ознака	Вид капіталу	Характеристика видів капіталу
1.	Організаційно-правова форма діяльності банку	а) акціонерний власний	Формується від випуску та розміщення акцій
		б) пайовий власний капітал	Формується за рахунок внесків коштів та майна (паїв) учасників. Пайовий банк організовується на засадах товариства з обмеженою відповідальністю. При виході учасника із пайового банку йому виплачується вартість частини майна банку, пропорційна його частці у статутному капіталі.
2.	Форма інвестування	а) власний капітал у грошовій формі	Чинним законодавством України передбачено формування власного капіталу лише у грошовій формі в національній та вільноконвертованій валюті. Грошова форма найбільш розповсюджена, універсальна і ліквідна.
		б) власний капітал у матеріально-речовій формі	Власний капітал у даній формі формується у вигляді будівель, споруд, обладнання тощо.
		в) власний капітал у формі фінансових активів	Власний капітал у даній формі формується у вигляді внесків до нього акцій, облігацій тощо. У вітчизняній банківській практиці формування власного капіталу банків у цій формі не
3.	Форма власності	а) приватний власний капітал	Власний капітал заснований на власності фізичної особи.
		б) колективний власний капітал	Власний капітал заснований на власності колективу, різних видів господарських товариств та підприємств.
		в) державний власний капітал	Права власності на капітал банку належить державі в особі державних органів.
4.	Резидентність	а) національний власний капітал	Власний капітал, що сформований і належить за правом власності юридичним та фізичним особам - резидентам України.
		б) іноземний власний капітал	Власний капітал, що сформований і належить на правах власності юридичним та фізичним особам - нерезидентам.

Продовження Додатку Б.

5.	Характер використання власниками	а) власний капітал, що нагромаджується	Власний капітал використовується у виробничих цілях, тобто для здійснення банківських операцій і надання послуг.
		б) власний капітал, що споживається	Власний капітал використовується у споживчих цілях, тобто на матеріальне стимулювання й соціальний розвиток колективу банку.
6.	Характер використання у банківській діяльності	а) робочий власний капітал	Робочим є власний капітал, який приносить дохід.
		б) неробочий власний капітал	Неробочим є власний капітал, який вкладений в активи, що не тільки не приносять банку доходів, а іноді є фактично збитковими.
7.	Спосіб розрахунку	а) балансовий власний капітал	Балансовий власний капітал розраховується як різниця між балансовою вартістю активів та зобов'язань банку.
		б) нормативний власний капітал	Нормативний власний капітал використовується органами банківського нагляду для обчислення економічних нормативів діяльності банків і деяких інших потреб. Обчислення нормативного власного капіталу проводить за досить складною формулою, яка постійно коригується НБУ. За основу беруть показник балансового власного капіталу, який потім коригується на різноманітні банківські ризики
8.	Порядок і джерела формування	а) статутний капітал	Статутний капітал - це сукупність власних коштів акціонерів пайових внесків засновників, які надаються ними в постійне розпорядження банку.
		б) резервний капітал та інші спеціальні фонди	Резервний капітал та інші спеціальні фонди - це фонди, які створюються із чистого прибутку після оподаткування і призначається для покриття можливих збитків у процесі діяльності, забезпечення зобов'язань банку та інші цілі (напр., стимулювання працівників тощо).
		в) нерозподілений прибуток	Нерозподілений прибуток - це залишок чистого прибутку після сплати податків та дивідендів, який призначається для розширення банківського бізнесу.
		г) субординований капітал	Субординований капітал - це борг, який виникає в банку в разі залучення коштів інвестора з метою включення їх до капіталу

Додаток В

Місце ресурсної бази банківської установи у складі ресурсів*

*Джерело: розроблено авторами

Додаток Д

Кількісний склад банківської системи України за період
з 2005 р. по 2010 р.*

№ п/п	Назва показника	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	01.01. 2009р.	01.01. 2010р.	01.01. 2011р.	01.07. 2012р.
1	Кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198	198	197	194	177
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	4	1	6	1	7	6	6	23
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	20	19	19	13	14	18	23
4	Кількість діючих банків	160	165	170	175	184	182	176	176
5	<i>з них:</i> з іноземним капіталом	19	23	35	47	53	51	55	53
6	<i>у тому числі</i> зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18	20	22
7	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	9,6	19,5	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9

*Джерело: складено авторами на основі [10; 169; 196]

Додаток Д.1

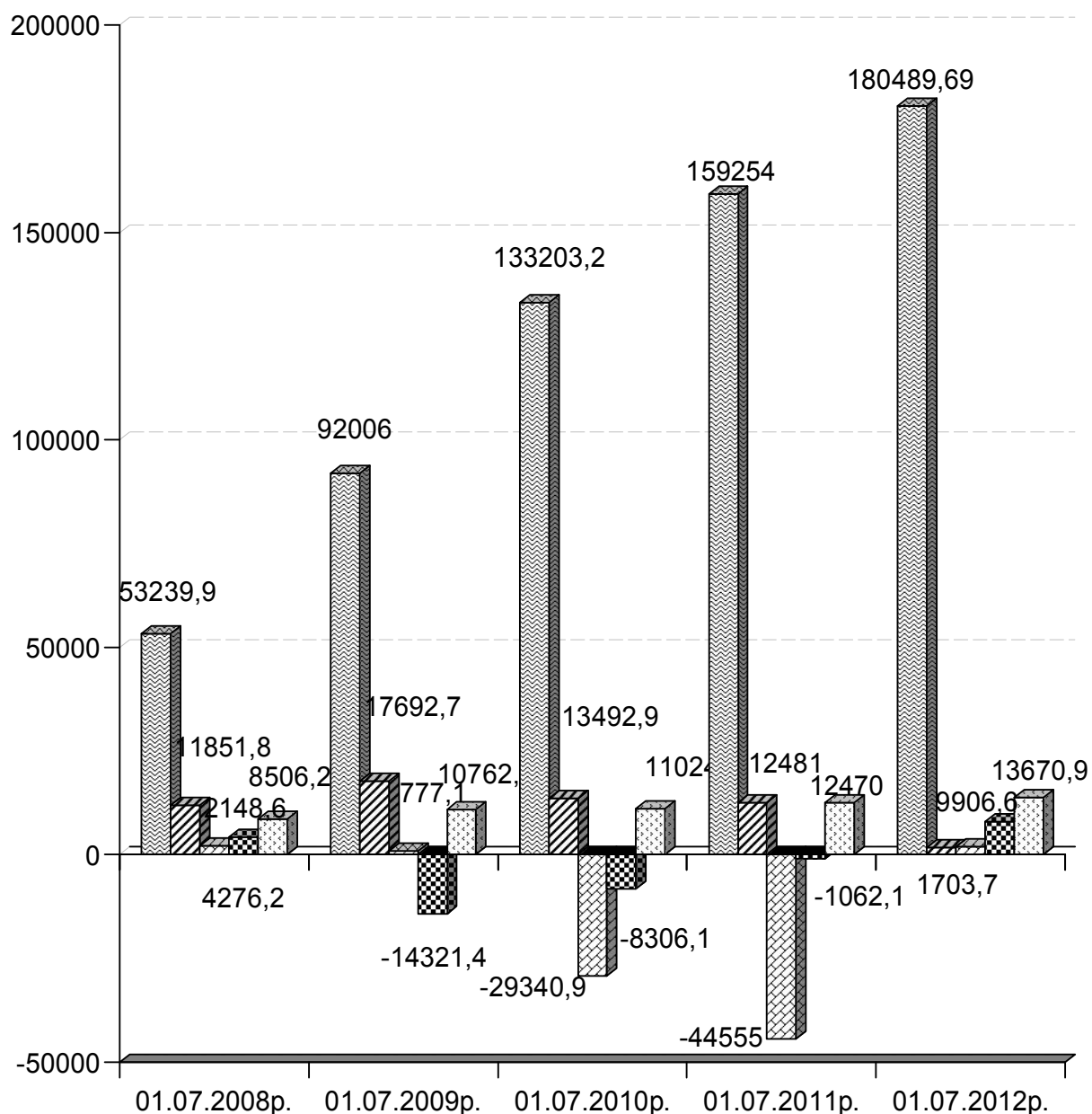
Розміщення банків України в розрізі регіонів

Регіони	Кількість діючих банків, одиниць						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	01.07.2012
Усього	169	175	184	182	176	176	176
Республіка Крим та Севастополь області:	3	3	2	2	2	2	2
Вінницька	-	-	-	-	-	-	-
Волинська	2	2	2	2	2	1	1
Дніпропетровська	13	14	13	13	13	13	14
Донецька	10	10	10	11	11	10	10
Житомирська	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська	1	1	1	1	1	1	1
Запорізька	3	2	3	3	3	3	3
Івано-Франківська	1	1	1	1	1	-	-
Київська та м.Київ	100	105	112	113	110	114	115
Кіровоградська	-	-	-	-	-	-	-
Луганська	2	2	2	2	2	2	2
Львівська	5	5	5	5	4	5	5
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	10	10	10	9	9	8	8
Полтавська	2	2	3	3	3	3	3
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	2	2	2	2	2	1	1
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	-
Харківська	12	11	11	10	9	9	8
Херсонська	-	-	-	-	-	-	-
Хмельницька	-	-	-	-	-	-	-
Черкаська	-	-	-	-	-	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-
Чернігівська	3	3	3	3	3	3	3

*Джерело: складено авторами на основі [196]

Додаток Е

Динаміка структури власного капіталу банків України
за період з 01.07.2008 р. по 01.07.2012р.*

- ▣ Сплачений зареєстрований статутний капітал
- ▤ Загальні резерви, резервний фонд та інші фонди банку
- ▥ Результат минулих років
- ▧ Результат поточного року
- ▨ Результати переоцінки основних засобів та нематеріальних активів

*Джерело: складено автором на основі [196]

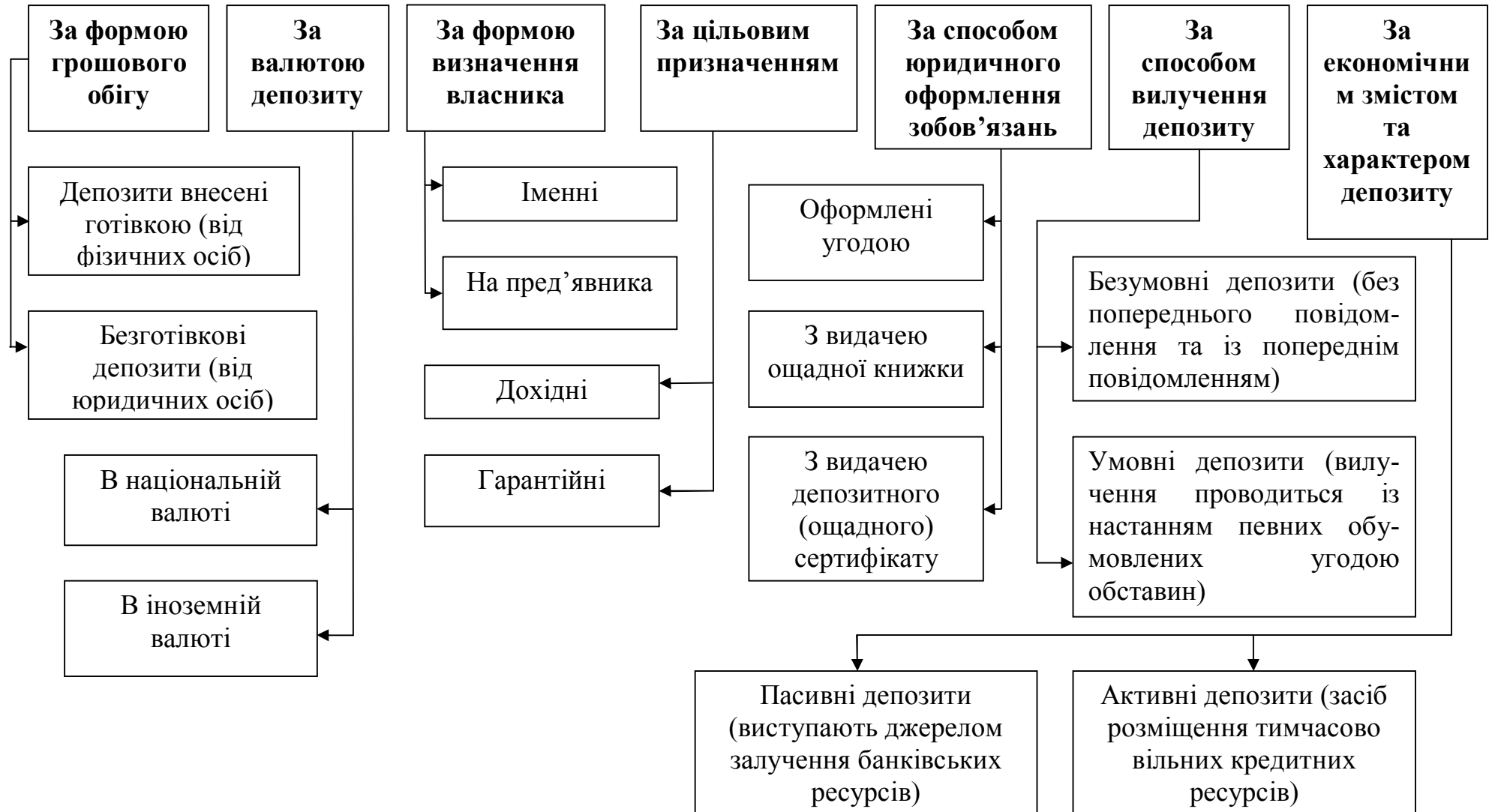
Додаток Ж

Дотримання банківськими установами України вимог Національного банку щодо мінімального розміру регулятивного капіталу та адекватності капіталу [196]

№ п/п	Норматив	01.01. 2008р.	01.07. 2008р.	01.01. 2009р.	01.07. 2009р.	01.01. 2010р.	01.07. 2010р.	01.01. 2011р.	01.07. 2011р.	01.01. 2012р.	01.07. 2012р.
1	Н1 Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (млн.грн.)	72 264,7	88 965,4	123 065,6	119 475,6	135 802,1	147 503,2	160896,9	171169,8	178454,0	174643,0
2	Н2 Норматив адекватності регулятивного капіталу (не менше 10%)	13,92	13,40	14,01	14,54	18,08	20,60	20,83	19,20	18,90	17,98
3	Н3 Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9%)	---	---	11,82	12,59	13,91	14,57	14,57	14,65	14,96	14,58

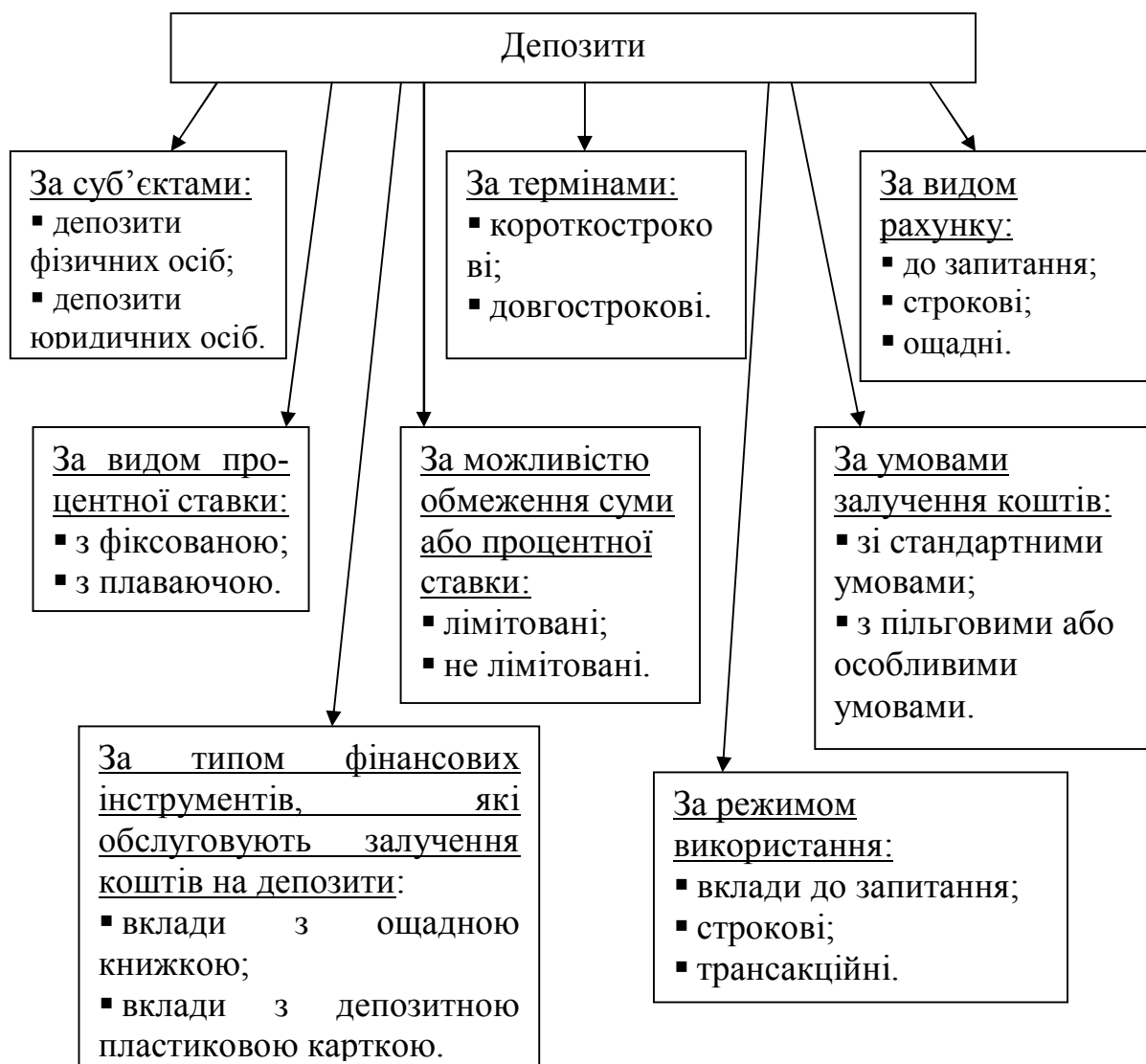
Додаток 3

Класифікація видів депозитів за критеріями режиму використання залучених коштів

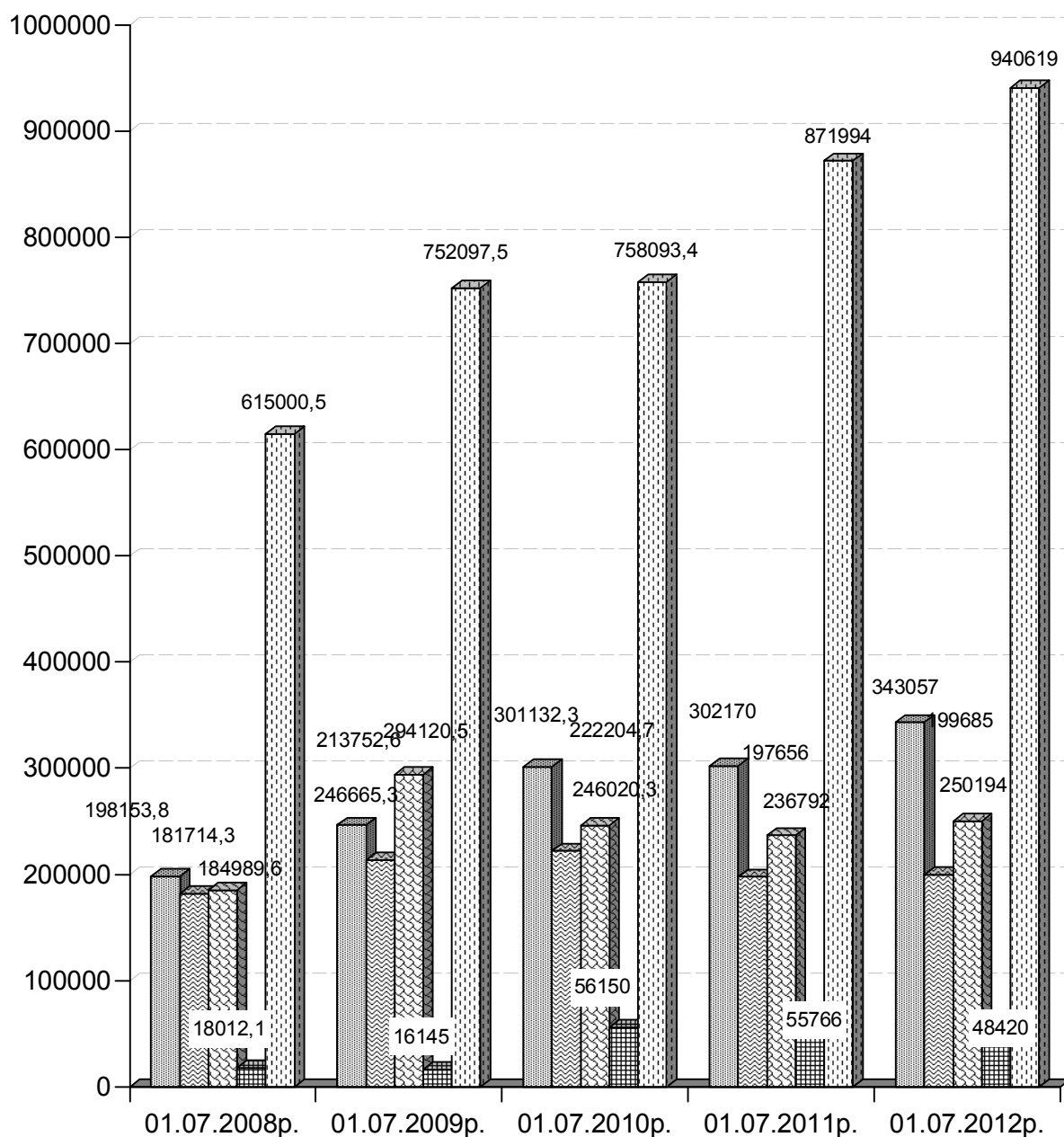
Додаток 3.1

Класифікація видів депозитів за умовами взаємодії
банківської установи з клієнтами

Додаток И

Динаміка структури зобов'язань банків України
за період з 01.07.2008р. по 01.07.2012р.*

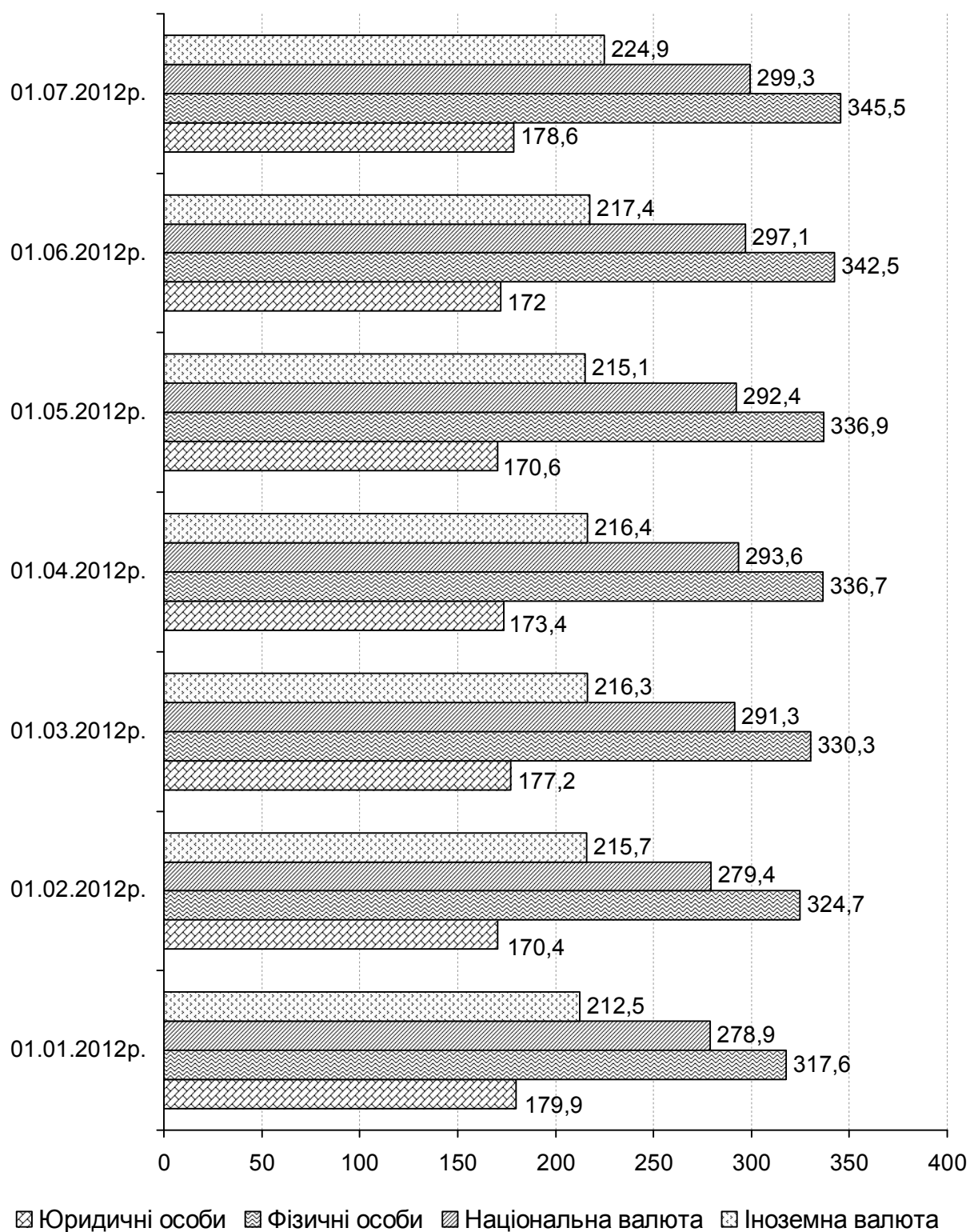

- Кошти фізичних осіб
- ▨ Кошти юридичних осіб
- ▩ Кошти банків
- ▧ Інші зобов'язання (в т.ч. цінні папери власного боргу)
- ▦ Усього зобов'язань

*Джерело: складено автором на основі [196]

Додаток К

Структура залучених ресурсів вітчизняних банків у 2012 році за вкладниками та валютою вкладів, млрд.грн.*

*Джерело: складено авторами за даними [196]

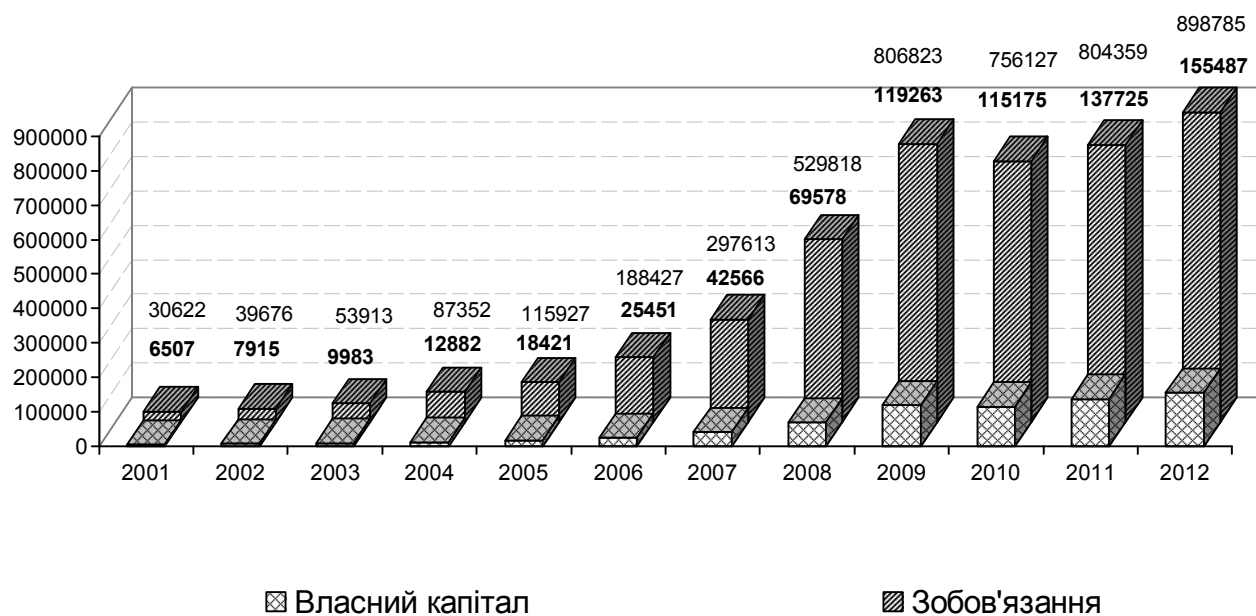
Додаток Л

Процентні ставки рефінансування Національного банку України

банківських установ за різними видами кредитів, в річному обчисленні, % [196]

№ п/п	Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка за всіма інструментами	у тому числі							
				Кредити, надані шляхом проведення тендера	Кредити овернайт	Операції репо	Стабілізаційні кредити	Операції своп	Кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського депозиту, розміщеного в НБУ	Інші кредити	Кредити, надані на фінансування чемпіонату Європи 2012
1	2005 р.	9,5	14,7	12,9	14,9	12,0	15,0	-	-	-	-
2	2006 р.	8,5	11,5	10,4	12,1	10,7	-	9,5	8,5	-	-
3	2007 р.	8,0	10,1	10,0	11,1	-	-	-	8,3	-	-
4	2008 р.	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	-	15,1	-	14,1	-
5	2009 р.	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	-	23,1	-	16,0	11,0
6	2010 р.	10,25	10,0	10,0	17,0	-	-	-	-	13,1	-
7	2011 р.	7,75	11,96	11,4	10,73	12,05	-	-	-	-	-

Додаток М
Загальна структура ресурсів банківської системи
України, на початок періоду [196]

*Джерело: складала автор за даними [196]

Додаток М.1
Динаміка ресурсів, мобілізованих вітчизняними банківськими
установами за період з 2006 по 2012 рр.

	01. 01. 2006 р.	01. 01. 2007 р.	01. 01. 2008 р.	01. 01. 2009 р.	01. 01. 2010 р.	01. 01. 2011 р.	01.01. 2012 р.
Власний капітал, млн.грн.	25 451	42 566	69578	119263	115175	137425	155487
Темпи зростання, %		139,5	167,2	163,5	171,4	96,6	119,3
Залучені ресурси, млн. грн.	185917	283875	359740	354953	334953	416650	491503
Темпи зростання, %		138,8	152,7	126,7	98,7	94,4	124,4
Ресурси позичені на міжбанківському ринку, млн. грн.	8087	10914	47338	150056	194818	267263	22710
Темпи зростання, %		112,3	134,9	433,7	316,9	129,8	137,2
							8,5

*Джерело: складала автор за даними [196]

Додаток Н

Примірний зразок документарного оформлення концепції реалізації
ресурсної політики банківської установи**КОНЦЕПЦІЯ**

реалізації ресурсної політики банку

Затверджена Правлінням банку

«__» _____ 201__р.

I. Загальні положення

Дана Концепція визначає цілі, завдання та механізм реалізації ресурсної політики банку на період до 201__ року.

Реалізація ресурсної політики спрямована на розробку і практичне впровадження банківською установою системи заходів з управління процесом акумуляції коштів суб'єктів ринку для формування необхідних за обсягами та структурою ресурсів, а також реалізацію подальших управлінських рішень щодо розширення або звуження ресурсів з метою задоволення інтересів і потреб Банку, його власників та кредиторів.

Дана Концепція розроблена у відповідності до вимог Правління Банку, з врахуванням стратегічних напрямів розвитку Банку, потребами та кон'юктурою банківського ринку, інтересами акціонерів та кредиторів у відповідності до нормативно-правових актів з банківської діяльності та виконанні вимог регулюючих органів.

II. Ситуація на банківському ринку, яка пов'язана із акумуляцією коштів суб'єктів ринку.

Основна проблема Банку при формуванні ресурсів лежить у площині нестабільної економіки України, що проявляється у: спаді виробництва, зменшенні доходів підприємств та домашніх господарств, втраті довіри кредиторів до Банку та банківської системи загалом, недостатній капіталізації банківської системи, недостатній пропозиції депозитних послуг, які б дали вимогам часу та потребам клієнтів. Зазначені проблеми мають безпосередній вплив на обсяги та структуру банківських ресурсів, а відтак і на результат діяльності Банку.

Досягнення позитивних результатів діяльності банківської установи неможливе без вжиття відповідних заходів щодо формування банківських ресурсів.

III. Цілі та завдання реалізації ресурсної політики Банку

Цілями, які Банк повинен досягнути в процесі реалізації ресурсної політики є:

1. Формування та подальше нарощення власного капіталу Банку.
2. Залучення ресурсів на внутрішньому та зовнішньому ринках.
3. Формування та своєчасне поповнення резервного та інших фондів Банку.
4. Створення обов'язкових резервів, згідно вимог Національного банку України.
5. Підтримання ліквідності банківської установи.
6. Мінімізація витрат Банку на проведення залучення коштів на ринку.
7. Здійснення контролю за проведенням операцій із мобілізації банківських ресурсів.
8. Досягнення мінімального рівня ризиків у процесі формування Банком своїх ресурсів.

З метою досягнення зазначених цілей доцільно виділити основні завдання, які показують конкретну практичну цінність ресурсної політики, яка повинна:

- забезпечувати визначену послідовність дій працівників банку, які відповідають за проведення операцій з формування банківських ресурсів;
- сприяти прийняттю правильних рішень щодо можливості збільшення ресурсної бази банку та загального обсягу ресурсів, а також необхідності мобілізації коштів на

міжбанківському ринку та адекватно оцінювати рівень ризику за кожною пасивною операцією, що сприятиме стабільності функціонування банку на фінансовому ринку;

- поліпшувати якість сформованого депозитного портфелю у відповідності до строків і обсягів залучених ресурсів;

- враховувати інтереси та потреби клієнтів банку щодо розміщених ними коштів і на основі відповідних маркетингових досліджень адекватно реагувати на зміну кон'юнктури фінансового ринку та визначати відповідні пріоритетні напрямки здійснення операцій з залучення ресурсів.

IV. Інформаційне забезпечення реалізації концепції

Інформаційне забезпечення реалізації цілей і завдань, визначених даною Концепцією має на меті використання даних державної статистики, статистичних даних Банку та оприлюднених даних інших банківських установ, а також даних соціологічних досліджень щодо стану банківського ринку, настроїв клієнтів, їх очікувань. Вивчення й врахування положень державної економічної політики.

V. Механізм реалізації ресурсної політики Банку

Комітет з ресурсної політики Банку здійснює організацію та координування роботи банківських підрозділів у нижченаведених напрямках.

Першим напрямом роботи Банку щодо реалізації ресурсної політики має стати дослідження становища Банку на рику, що передбачає проведення наступних дій:

1. Оцінка поточного стану банківської системи та положення, що займає Банк у системі. Це передбачає наступні дії:

- вивчення інших банківських та кредитно-фінансових установ, їх концентрації за видами діяльності та географічними ознаками;
- оцінка ступеня конкуренції з боку інших Банків та небанківських фінансових інститутів;
- вивчення загальних тенденцій розвитку ринку фінансових послуг;

2. Визначення взаємовідносин Банку з Національним банком України.

3. Проведення аналізу вимог регулюючих органів до банківських установ.

Оцінка взаємодії регулюючих органів з банками:

- ефективність роботи;
- методи регулювання і контролю;
- досвід роботи з проблемними банками;
- аналіз дієвості вжитих заходів.

4. Загальна оцінка структури і рівня доходів населення, динаміка накопичень і витрат та зіставлення їх з рівнем збільшення доходів фінансової системи і Банку.

5. Визначення ступеню свободи в межах отриманої Банком ліцензії, визначення кола обмежень. Вивчення імовірності відкликання ліцензії Банку, перевірка відповідності проведених операцій умовам наявної ліцензії Банку.

6. Проведення порівняльного аналізу спектру послуг, що надаються Банком з існуючими на ринку фінансовими послугами.

7. Визначення ступеня залежності Банку від окремих операцій і ринків, можливість виходу Банку на нові ринки.

8. Оцінка філіальної мережі та ступеню контролю за діяльністю філій.

9. Визначення галузевої спрямованості роботи Банку:

- аналіз стану галузі;
- динаміка розвитку галузі;
- основні операції найбільших клієнтів Банку.

10. Дослідження участі банку в статутних капіталах інших установ:

- аналіз впливу Банку на діяльність таких установ;
- оцінка імовірності залучення банку в підтримку цих установ;

- аналіз інвестиційного портфеля Банку за структурою і ступенем ризику.

Другий напрям роботи Банку з реалізації концепції ресурсної політики передбачає вивчення клієнтури Банку, що включає наступні дії:

1. Аналіз частки корпоративних клієнтів, приватних осіб, органів влади, а також проведення диверсифікації клієнтури в структурі пасивів.
2. Проведення детального дослідження клієнтів:
 - розбивка на групи за різними класифікаційними ознаками;
 - проведення аналізу потреб клієнтів в рамках груп.
3. Аналіз залежності Банку від вузького кола клієнтів.

Третім напрямом у реалізації ресурсної політики банку є вивчення складу власників та акціонерів Банку:

1. Вивчення складу власників Банку, їхньої участі у статутному капіталі Банку;
2. Оцінка ступеню впливу власників Банку на формування його стратегії і на поточну діяльність;
3. Розрахунок імовірності конфлікту інтересів різних власників.
4. Вивчення тенденцій зміни складу власників Банку, оцінка можливих наслідків таких змін для Банку.
5. Дотримання права акціонерів на отримання інформації про діяльність Банку.

Четвертий напрям роботи Банку в рамках реалізації ресурсної політики Банку включає дослідження і оцінку ефективності роботи всіх структурних підрозділів Банку, які задіяні у формуванні банківських ресурсів:

1. Оцінка рівня кваліфікації персоналу, його віку, досвіду роботи;
2. Оцінка якості програмного забезпечення, що використовується в роботі підрозділів, відповідність інформаційних технологій вимогам надійності, безпеки, швидкості та зручності користування й обслуговування.

П'ятий напрям роботи має охоплювати проведення аналізу капіталу Банку, що передбачає наступні дії:

1. Дослідження і оцінку якісного складу власного капіталу Банку.
2. Проведення співвідношення показників достатності капіталу з іншими інструментами фінансового аналізу, виявлення закономірностей.
3. Визначення частки активних операцій Банку відносно власного капіталу.
4. Оцінка та формування політики Банку у сфері дивідендів:
 - динаміка виплат;
 - періодичність виплат;
 - пріоритетна капіталізація прибутку.
5. Наявність і ефективність використання зовнішніх і внутрішніх джерел збільшення капіталу.
6. Проведення порівняльного аналізу ринкової ціни власного капіталу Банку і його балансової вартості, аналіз вартості репутації банку.

Шостим напрямом реалізації ресурсної політики Банку є дослідження можливостей Банку щодо підтримання ліквідності, а саме:

1. Оцінка відповідності рівня ліквідності нормативним вимогам Національного банку України.
2. Вивчення динаміки зміни ліквідності Банку за попередні періоди.
3. Виявлення тенденцій впливу на зміну ліквідності таких факторів, як структура і розмір ресурсної бази Банку, його залучених і позичених ресурсів.

4. Вироблення підходів до планування банківської ліквідності та готовності Банку до несподіваних змін на фінансовому ринку.

5. Оцінка наявності у Банку достатніх резервів для покриття, у разі потреби, дефіциту ліквідності, прогнозування необхідних розмірів резервів та визначення можливості залучення додаткових коштів із зовнішніх джерел.

6. Визначення імовірності отримання Банком підтримки з боку держави, акціонерів у разі виникнення потреби.

Основною метою діяльності Банку є отримання доходу, що є одним з важливих джерел збільшення власного капіталу Банку і покриття банківських ризиків. Реалізація ресурсної політики Банку передбачає вивчення впливу залучених ресурсів на прибутковість Банку. З цією метою передбачається наступне:

1. Визначення питомої ваги і рівня доходу Банку стосовно власного капіталу.

2. Проведення структурного аналізу доходів банку та визначення частки процентних доходів Банку.

3. Оцінка чистого процентного доходу за рівнем, динамікою, структурою джерел та впливом на загальні доходи Банку.

4. Визначення чистої процентної маржі: рівня, достатності, тенденцій розвитку, тимчасові коливання

5. Коригування процентної політики Банку у відповідності до цілей ресурсної політики Банку, направлених на зменшення витрат в процесі мобілізації ресурсів.

6. Врахування інтересів клієнтів Банку та загальних тенденцій на ринку депозитних банківських послуг.

Розробка стратегії розширення діяльності Банку щодо мобілізації ресурсів повинна передбачати наступні дії:

1. На основі аналітичних даних щодо пропонованих на ринку послуг розробити нові або удосконалити існуючі послуги Банку, які забезпечують приплив ресурсів до банківської установи.

2. Провести диверсифікацію операцій і послуг Банку з врахуванням потреб ринку та інтересів кредиторів.

3. Оцінити можливості швидкої зміни пріоритетів роботи із залучення ресурсів при виникненні непередбачуваних обставин.

4. Розглянути імовірність доступу Банку до різних ринків фінансових послуг.

VI. Очікувані результати від реалізації ресурсної політики Банку

Реалізація Концепції ресурсної політики Банку повинна забезпечити:

– цілеспрямоване формування якісно нової структури банківських ресурсів, досягнення їх структурної збалансованості, подолання диспропорцій між пасивами і активами Банку;

– створення умов для посилення економічної стійкості банківської установи, забезпечення її розвитку та розширення спектру діяльності;

– сприяння виходу Банку на нові ринки, створення умов для конкуренції на міжнародному рівні;

– досягнення Банком запланованого рівня прибутку.

*Джерело: розроблено автором

Додаток П

Дотримання банківськими установами України вимог Національного банку щодо
нормативів ліквідності [196]

№ п/п	Норматив	01.01. 2008р.	01.07. 2008р.	01.01. 2009р.	01.07. 2009р.	01.01. 2010р.	01.07. 2010р.	01.01. 2011р.	01.07. 2011р.	01.01. 2012р.	01.07. 2012р.
1	Н4 Норматив миттєвої лік від- ності (не менше 20%)	53,60	54,25	62,38	69,81	64,45	69,63	58,50	54,30	58,48	52,75
2	Н5 Норматив поточної лік від- ності (не менше 40%)	75,31	71,41	75,16	73,87	72,90	81,72	77,33	73,02	70,53	70,75
3	Н6 Норматив короткострокової ліквідності (не менше 20%) (з 2010р. не менше 60%)	39,93	38,03	32,99	32,63	35,88	100,28	91,19	89,34	94,73	94,46

Додаток Р

Нормативи обов'язкового резервування, встановлені Національним банком України
для формування банками обов'язкових резервів від обсягу залучених ресурсів, % [196]

№ п/п	Період дії	За строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		За коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		За коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій- нерезидентів та інших фінансових корпорацій- нерезидентів
		у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті	
1	01.10.2004-24.12.2004	7	7	8	8	-
2	25.12.2004-31.08.2005	6	6	7	7	-
3	01.09.2005-09.05.2006	6	6	8	8	-
4	10.05.2006-31.07.2006	4	4	6	6	-
5	01.08.2006-30.09.2006	2	3	3	5	-
6	01.10.2006-04.12.2008	0,5	4	1	5	-
7	05.12.2008-04.01.2009	0	3	0	5	-
8	05.01.2009-31.01.2009	0	4	0	7	-
9	з 01.02.2009	0	4	0	7	2
	з 20.06.2012	0	9	0	3	3

О.В. ДЗЮБЛЮК, Ю.М. ГАЛЦЕЙСЬКА

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ БАНКАМИ
РЕСУРСНОЇ ПОЛІТИКИ**

МОНОГРАФІЯ